

ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ 4 РАЗИ НА РІК
ЗАСНОВАНИЙ У ЛИСТОПАДІ 2004 р.
КИЇВ

4 (54) • 2023

ЗМІСТ

Демографічні процеси

КРИМЕР БОРИС Сімейна політика в повоєнних умовах: висновки для України 3

Формування соціального капіталу

КРАЄВСЬКА ГАЛИНА Інституційні аспекти розвитку соціального капіталу територіальних громад в Україні 21

ГОЛОВКО ЛІЛІЯ, ГОЛОВКО ТАМІЛА Волонтерська діяльність як фактор резильєнтності та нарощування соціального капіталу в громадах (на прикладі однієї з громад Київської області) 38

NOVIKOV VALERII, HVELESIANI ANNA Practice and Capabilities of Program Housing Policy Implementation in Ukraine 55

Соціальний захист населення

МАКАРОВА ОЛЕНА Інноваційні аспекти багатосуб'єктного управління програмами соціального захисту 77

ДЕРНОВА ПРИНА, БОРОВИК ТЕТЯНА, ДОЛОКА ЛЮДМИЛА, ДАНИЛЕВСЬКА ЛЮДМИЛА Соціальний захист населення в умовах воєнної агресії, повоєнного відновлення та євроінтеграції України 93

MARDIYONO, SAPUTRA DANI, AKMAL, SUKARDI, KAPRAWI RAHMAN Synergy Strengthening Program to Support the Success of Quality Village Programs in East Java (Study of Malang City and Tuban District) 115

Наукове життя 135

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ 154

GUIDELINES FOR AUTHORS 157

DEMOGRAPHY AND SOCIAL ECONOMY

SCIENTIFIC JOURNAL
PUBLISHED 4 TIMES PER YEAR
FOUNDED IN NOVEMBER 2004
KYIV

4 (54) ▶ 2023

CONTENTS

Demographic processes

KRIMER BORYS Family Policy in Post-War Countries: Conclusions for Ukraine 3

Formation of social capital

KRAIEVSKA HALYNA Institutional Aspects of the Development of Social Capital of Territorial Communities in Ukraine 21

HOLOVKO LILIIA, HOLOVKO TAMILA Volunteer Activity as a Factor of Resiliency and Building up Social Capital in Communities (on the Example of One of the Communities of Kyiv Region) 38

NOVIKOV VALERII, HVELESIANI ANNA Practice and Capabilities of Program Housing Policy Implementation in Ukraine 55

Social protection

MAKAROVA OLENA Innovative Aspects of Multi-Subject Governance in Social Protection Programs 77

DERNOVA IRYNA, BOROVYK TETIANA, DOLOKA LUDMILA, DANYLEVSKA LUDMILA Social Protection of the Population in the Context of Armed Aggression, Post-War Recovery, and European Integration of Ukraine 93

MARDIYONO, SAPUTRA DANI, AKMAL, SUKARDI, KAPRAWI RAHMAN Synergy Strengthening Program to Support the Success of Quality Village Programs in East Java (Study of Malang City and Tuban District) 115

Scientific life 135

GUIDELINES FOR AUTHORS (Ukr.) 154

GUIDELINES FOR AUTHORS 157

Cite: Krimer, Borys (2023). Simeina polityka v povoiennykh umovakh: vysnovky dlia Ukrainy [Family Policy in Post-War Countries: Conclusions for Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 3-20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.003>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.003>

УДК 314.37

JEL Classification: J13, J18

БОРИС КРИМЕР, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Шевченка, 60

E-mail: b.krimer.demostudy@gmail.com

ORCID 0000-0002-2103-6622

Scopus ID 57190216225

СІМЕЙНА ПОЛІТИКА В ПОВОЄННИХ УМОВАХ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню досвіду реалізації сімейної політики в країнах, де відбувались воєнні дії на власній території та демографічна поведінка населення характеризується близькими до українських рисами. Актуальність обумовлена існуванням значних викликів для демографічного та соціально-економічного розвитку України, які загострились унаслідок російсько-української війни. Війна посилює депопуляцію на тлі падіння якості життя та збільшує міграційний відтік населення. Сімейна політика має потенціал для пом'якшення демографічних викликів. Вивчення досвіду її реалізації в країнах, що пройшли кризу важкі військові дії на власній території й мають подібне за демографічною поведінкою населення може сприяти формуванню бачення розвитку сімейної політики України. Найбільш співставними визначено випадки воєн та повоєнного відновлення Хорватії й Боснії та Герцеговини.

Метою запропонованої роботи є вивчення досвіду реалізації сімейної політики країн, що пройшли через війну на власній території, а також встановлення зв'язків між розвитком сімейної політики та динамікою народжуваності в цих країнах; й визначення можливостей реалізації їхнього досвіду в Україні. В роботі використано методи: порівняння, узагальнення та індукції, історичної аналогії та системного підходу, критичної оцінки наукових здобутків із відповідної проблематики, елементи графічного аналізу та порівняльно-правового аналізу, абстрактно-логічний метод. Викорис-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

тано масив статистичних індикаторів, сформований за матеріалами Євростату, OECD Family Database, World Bank Open Data, Агенції зі статистики Боснії та Герцеговини, тематичних наукових публікацій. Новизна роботи полягає у доповненні уявлень про можливості й наслідки реалізації сімейної політики в повоєнних умовах, а також про можливості використання в умовах повоєнного відновлення досвіду інших країн. Обґрунтовано, що розвиток сімейної політики країн Європи, які пережили воєнні дії на власній території, відбувався в умовах низького рівня фінансування, більшість запланованих інструментів не були реалізованими, задокументовані цілі щодо показників народжуваності (досить амбітні) досягнуті не були. Повоєнна інтенсивність народжуваності в більш економічно успішній Хорватії після спричинених війною коливань й наступного падіння стабілізувалась на більш високому рівні, ніж у біднішій Боснії та Герцеговині, хоча довоєнна ситуація була протилежною. Для розглянутих країн по сьогодні характерними є низький рівень фінансування сімейної політики, низький рівень охоплення дітей дошкільними закладами, відсутність значних виплат при народженні дитини, труднощі з можливостями матерів на ринку праці, поширення гендерних стереотипів. Розвиток сімейної політики в умовах повоєнного відновлення, в кінцевому рахунку, приводить до спроб комплексного розвитку сімейної політики з акцентом на послуги з догляду за дитиною, поширенням гендерної рівності та сприяння працюючим батькам.

Ключові слова: сімейна політика, соціальна політика, повоєнний розвиток.

Постановка проблеми та актуальність. Російсько-українська війна загострює наявні виклики для демографічного та соціально-економічного розвитку України та створює нові, посилюючи депопуляцію на тлі падіння якості життя та збільшуючи міграційний відтік населення. Тому корисним є вивчення розвитку сімейної політики та її впливу на відтворення населення саме у тих країнах, що пройшли кризь важкі військові дії на власній території.

У період після Другої світової війни воєнні дії вкрай рідко відбувались на територіях країн з близьким до українського, сучасним типом відтворення населення, де вже завершився Перший демографічний перехід, сформувався режим низької народжуваності, розвиваються асоційовані із Другим демографічним переходом зрушення у народжуваності — інтенсивність прямує до наднизького рівня, відбуваються постаріння материнства та трансформації шлюбно-сімейних відносин. В Європі близькою до сучасної була демографічна поведінка населення на охоплених війною територіях періоду розпаду Югославії, й повною мірою це стосується Боснії та Герцеговини й Хорватії, де відбулись значні, жорстокі й тривалі наземні війни. Розвиток подій саме в цих країнах доцільно проаналізувати. Значно меншим був вплив воєнних дій на демографічну поведінку у Північній Македонії та Сербії, зокрема, через їх нетривалість, а у випадку Сербії й через відсутність наземної «фази». Короткочасною також була російсько-грузинська війна в 2008 р. У період після розпаду Югославії Хорватія й Боснія та Герцеговина пережили довгі й важкі війни на власній території, проте згодом їх соціально-економічний розвиток відбувався по-різному,

що створює потенціал вивчення динаміки народжуваності під впливом близьких, але по-різному «успішних» соціально-економічних умов та різної реалізації сімейної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження демографічного розвитку в повоєнний період як Хорватії, так і Боснії та Герцеговини підтверджують існування характерних для багатьох країн Європи викликів — депопуляції та старіння населення, обумовлених низькою народжуваністю й високою смертністю, та загострених міграційним відтоком молоді [1, 2]. Війни спричиняли зниження поточної інтенсивності народжуваності, компенсаційний приріст може бути досить малопомітним (не є чітко вираженим «сплеском»), розтягується в часі й відбувається за рахунок старших вікових груп дітородного віку. Загалом, ефект воєн подібний до ефекту економічної кризи [3].

Розвиток сімейної політики Хорватії, Сербії й, особливо, Боснії та Герцеговини в перші повоєнні роки висвітлено в незначній кількості досліджень, останні десятиліття охоплені краще. Особливо цінним є узагальнююче порівняльне дослідження народжуваності та сімейної політики країн Центральної та Східної Європи, проведене Томашем Фрейкою і Стюартом Бастеном (Tomas Frejka and Stuart Gietel-Basten), яке охопило, зокрема, Хорватію та Сербію. Це дослідження підтвердило, що перебіг процесів народжуваності в Хорватії та Сербії відбувається в руслі загальноєвропейських змін й близький до перебігу процесів в інших країнах регіону. Щодо розвитку сімейної політики, Хорватія та Сербія описуються як країни, що не були спроможні реалізувати власні концепції сімейної політики, насамперед через економічні проблеми [4]. Висновок, що спроби активізації сімейної політики в Хорватії існували, але так і не були повною мірою реалізовані, присутній також у роботі Івана Чіпіна та Надежди Ілієвої (Ivan Čipin and Nadezhda Ilieva) [5]. В публікаціях повоєнних років з Хорватії можна віднайти занепокоєння проблемою депопуляції та обґрунтування демополітичних ініціатив як відповідь на неї [6].

У роботах Томаша Сobotки (Tomas Sobotka) з узагальнення досвіду реалізації сімейної політики значна увага приділена країнам Центральної та Східної Європи й доведено, що широкомасштабне розширення сімейної політики часто має значний короткостроковий вплив на інтенсивність народжуваності та призводить до тимчасових «бебібумів», натомість довгостроковий вплив украй обмежений. Вказано, що комплексні програми, що включають послуги з догляду за дитиною, тривалі сплачувані відпустки й гнучкі умови праці та просування гендерної рівності є більш ефективними, ніж значні за обсягами матеріальні допомоги при народженні [7]. Значні труднощі в дослідженні демографічних процесів у Боснії та Герцеговині й низці інших країн регіону існують через брак достовірних даних, спричинений війнами [8].

Дискусії щодо вдосконалення сімейної політики Хорватії ведуться вже тривалий час. Зокрема, Іванна Добротич (Ivana Dobrotić) у 2013 р. описувала можливості поєднання зайнятості та народження дитини як обмежені й не представлені на порядку денному [9]. В стратегії розвитку сімейної політики до 2030 р. наголошено на потребі створювати можливості поєднання зайнятості та народження дитини й зручного для батьків та дітей соціально-економічного середовища в країні [10].

Дослідження сімейної політики Боснії та Герцеговини повоєнного періоду практично відсутні в наукових роботах. Проте існують дослідження соціальної політики загалом та окремі висновки щодо характерних для сімейної політики інструментів. Так, Ніколіна Обрадовіч (Nikolina Obradović) указує, що соціальну політику Боснії та Герцеговини важко сприймати як щось цілісне, оскільки на залишках довоєнної постсоціалістичної системи сформувались декілька систем соціальної політики в рамках федеративної держави, а також на те, що важливим чинником розвитку та реформ соціальної політики є діяльність міжнародних організацій (ЄС, Світовий банк, UNFPA тощо) [11].

Метою запропонованої роботи є вивчення досвіду реалізації сімейної політики країн, що пройшли через війну на власній території, а також встановлення зв'язків між розвитком сімейної політики та динамікою народжуваності в цих країнах; й визначення можливостей реалізації їхнього досвіду в Україні.

Новизна полягає у доповненні уявлень про можливості й наслідки реалізації сімейної політики в повоєнних умовах та можливості використання в умовах повоєнного відновлення досвіду інших країн.

Методи дослідження. Використано методи: порівняння, узагальнення та індукції, елементи графічного аналізу. Вивчення сімейної політики, її ефективності й можливості застосування в Україні здійснено за допомогою історичної аналогії та системного підходу, критичної оцінки наукових здобутків із відповідної проблематики, було залучено елементи порівняльно-правового аналізу, для формулювання висновків — абстрактно-логічний метод.

Для аналізу розвитку сімейної політики використовуються показники, що відображають найбільш важливі складові даної сфери: рівень видатків на соціальний захист сім'ї та дітей у % від ВВП, рівень охоплення дошкільними закладами дітей віком 0—2 роки та 3—5 років, доступна кількість тижнів відпустки при народженні дитини для матері та для батька та рівень їх оплати, а також еквівалент повністю оплачуваної відпустки в тижнях. Для аналізу інтенсивності народжуваності застосовано сумарний коефіцієнт народжуваності для умовних поколінь.

У роботі використано масив статистичних індикаторів, сформований за матеріалами Євростату (*Eurostat*), ОЕСР (*OECD Family Database*), Сві-

тового Банку (*World Bank Open Data*), Агенції зі статистики Боснії та Герцеговини (*Agency for Statistics of BiH*), тематичних наукових публікацій. Здійснено також огляд двох державних програм з розвитку сімейної політики в Хорватії: «*The National Demographic Development Programme*» 1996 р. та «*The National Population Policy*» 2006 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повоєнний соціально-економічний розвиток Хорватії, Боснії та Герцеговини, Сербії й Північної Македонії, попри їх географічну й історичну близькість, відбувався в помітно різних умовах, що безпосередньо впливало на можливості і напрями розвитку соціальної й сімейної політики. Зокрема, різними були темпи євроінтеграції та, власне, «успішність» соціально-економічного розвитку — Хорватія досягла значно кращих макроекономічних показників та показників людського розвитку.

Хорватія й Боснія та Герцеговина досить близькі між собою за віковою структурою населення, інтенсивністю народжуваності (1,4 та 1,71 дитини на жінку в 1992 р.) та загальною кількістю населення — 4,5 та 4,8 млн відповідно. Подібними є також перебіг демографічних процесів у динаміці — повоєнний демографічний розвиток характеризується депопуляцією, старінням населення (частка людей віком 60 й більше років досягла 25 % у Боснії та Герцеговині й 27 % у Хорватії в 2020 р.), міграційним убутком населення впродовж тривалого часу. Динаміка демографічного розвитку в обох країнах є подібною до аналогічної в Україні в останні десятиліття. Під час війни Боснія та Герцеговина зазнала значно більших втрат населення, ніж Хорватія. Кількість населення в обох країнах є помітно меншою ніж в Україні, відмінності присутні й в характері перебігу багатьох інших пов'язаних з війною процесів (наприклад, обсяги ресурсів, роль релігії, сила втручання міжнародних організацій тощо). Проте в обох країнах мова йде про досить значні сукупності людей, а подібність демографічної поведінки робить дослідження демографічного розвитку та сімейної політики в Хорватії й Боснії та Герцеговині найбільш доречним з усіх наявних прикладів країн, що пережили тривалі війни. В дослідженні Сербія та Північна Македонія згадуються задля «розширення картини світу», як країни, що пережили неспівставні за характером війни, проте населення яких теж досить близьке до українського за демографічною поведінкою.

Незважаючи на те, що 1990-ті роки в Хорватії пройшли під знаком авторитарного й достатньо консервативного правління, на початку двохтисячних країна розпочала стрімке зближення з ЄС й у 2013 р. увійшла до Євросоюзу, поступово інтегруючись в усі структури організації. В той же час євроінтеграція Боснії та Герцеговини відбувалася значно повільніше — тільки у 2022 р. Єврокомісія погодилась надати їй статус кандидата. Тринадцять років у статусі країни-кандидата перебувають також Північна Македонія та Сербія.

За значенням Індексу людського розвитку Хорватія в 2022 р. опинилась на 40-му місці, піднявшись з 2015 р. на 5 позицій, Боснія та Герцеговина ж була тільки на 74-й позиції, Сербія й Північна Македонія — 63 й 78-й відповідно [12]. За значенням показника середньої очікуваної тривалості життя різниця між цими країнами не настільки значна, але Хорватія впродовж останнього десятиліття «випереджає» інші згадані країни на 1,2—2,5 роки тривалості життя, й різниця ця зросла під час епідемії хвороби *Covid-19*, демонструючи кращі спроможності системи охорони здоров'я.

За даними Світового банку, ВВП на душу населення в Хорватії з 2000 по 2008 рр. виріс з 5 до 15 тис. USD, а в 2022 р. становив 18,4 тис. USD. У Боснії та Герцеговині зростання було значно скромнішим — з 1,3 тис. USD у 2000 р. до 4,8 тис. у 2008 р. й 7,6 тис. у 2022 р., практично ідентичні значення показника за ці роки в Північній Македонії, й дещо вищі у Сербії — тут показник виріс з 1,7 тис. у 2001 р. до 7 тис. у 2008 р. й 9,3 тис. у 2022 р. [13].

Хорватія впродовж усього повоєнного періоду мала кращі можливості для реалізації сімейної політики та більш тісно інтегрувалась до ЄС, де, окрім іншого, існують загальні рекомендації для розвитку сімейної політики країн-учасниць. Також країна помітно більше витратила на розвиток сімейної політики, ніж Боснія та Герцеговина та інші згадані вище країни.

Видатки на соціальну підтримку сімей з дітьми у Хорватії можна простежити за даними Євростату з 2008 р., на той момент вони становили 70 % загального рівня Євросоюзу й досить довго знаходились на такому рівні. Проте з 2014 р. почалось зростання й до 2020 р. було досягнуто рівень у 2 % ВВП або 88 % загального для Євросоюзу рівня видатків (рис. 1). Це помітно більше ніж в інших країнах, що пережили воєнні дії в регіоні. Так, Сербія витратила на соціальну підтримку сімей з дітьми близько 1,0—1,2 % від ВВП упродовж усього періоду з 2008 по 2020 роки, а Північна Македонія й Боснія та Герцеговина — менше 1 % відповідно.

Видатки на соціальний захист сімей з дітьми в Боснії та Герцеговині згідно даних Євростату, доступних для періоду з 2013 по 2020 рр., коливались у межах 0,5—0,9 % ВВП, що є вкрай низьким значенням навіть на тлі відносно невисоких видатків сусідньої Сербії, не кажучи вже про Хорватію, Євросоюз загалом (2,5 %) чи лідируючих за цим показником країн (як-от Данія із 3,5 %). Подібний рівень витрат говорить про низьку пріоритетність сфери для країни й вкрай обмежені можливості щодо реалізації поширених у інших країнах Європи інструментів сімейної політики.

Попри обмежене фінансування соціального захисту сімей з дітьми, в Хорватії в перші повоєнні десятиліття приймали програмні документи з метою сприяння народжуваності, які характеризувались досить амбітними цілями. Так, у 1996 р. було прийнято програму демографічного розвитку (*The National Demographic Development Programme*), запропоновані заходи якої можна охарактеризувати як пронаталістські. Документ описує широке

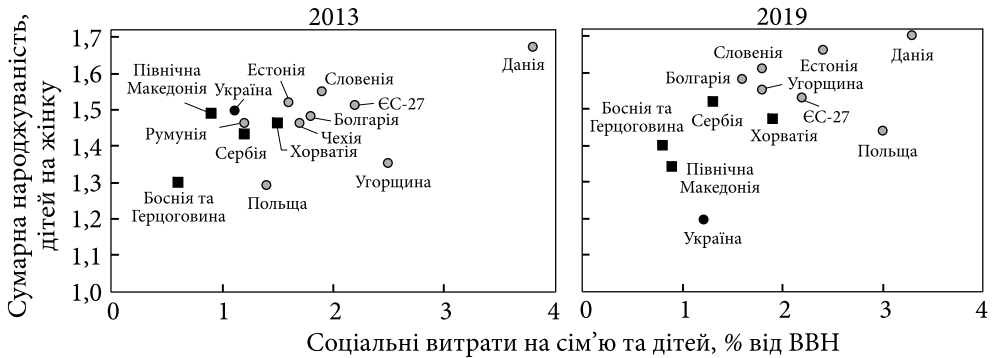

Рис. 1. Соціальні витрати на сім'ю та дітей й сумарний коефіцієнт народжуваності у країнах Європи в 2013 та 2019 рр.

Джерело: складено на основі: Євростат.

коло заходів, що включають диференційовані за черговістю народження виплати, сприяння у придбанні житла сім'ям з дітьми, податкові пільги, тривалі відпустки, окремі значні пільги для багатодітних сімей, є також розділ з акцентом на потребі розвитку «традиційних духовних цінностей», що підкреслює загальну консервативність документа. Однією з основних цілей цієї програми проголошено зростання коефіцієнта народжуваності. Чіткого цільового значення при цьому не вказується, але порівняння показників здійснюються із використанням значення сумарного показника народжуваності 2,1 дитини на жінку [6].

Якщо розглянути сімейну політику Хорватії «крізь призму» наявних у перше повоєнне десятиліття інструментів (війна Хорватії за незалежність завершилась у 1995 р.), то її, незважаючи на прийнятий програмний документ, досить важко назвати пронаталістською — більше концентрувалась на підтримці малозабезпечених сімей з дітьми. У той період пов'язані з дітьми щомісячні виплати були адресними (за доходами), а їх обсяги незначними, хоча допомога виплачувалась досить тривалий період. З 2002 р. умови адресності стали ще більш жорсткими, внаслідок чого кількість дітей, які отримували допомогу, скоротилась, а обсяги самої допомоги зменшились (з 49 до 38 євро щомісячно). Додатково існував незначний, універсальний, одноразовий грант в обсязі 182 євро. Відпустка по догляду за дитиною для одного з батьків була достатньо тривалою (до трьох років) ще з 1995 р., але вона була неоплачуваною й тому часто використовувалась батьками не повністю. Система послуг з догляду за дітьми мала досить обмежені можливості й охоплювала тільки 36 % дітей віком від трьох до шести років й 15 % дітей віком до трьох років у 2000 р., проблемами при цьому були черги до наявних закладів та низький рівень якості послуг [14]. Війна, безумовно, вплинула на можливості системи послуг з догляду за дитиною, проте у випадку Хорватії низьке охоплення дітей дошкільного віку

також є нехарактерним спадком часів соціалізму. Низький рівень охоплення дітей дошкільними закладами можна вважати індикатором слабкого розвитку сімейної політики як такої. Це частково «пом'яксувалося» традиційним залученням бабусь й дідусів до догляду за дітьми.

Безпосереднім наслідком війни стала потреба догляду за постраждалими дітьми: окремі грошові та натуральні допомоги надавались дітям, чий батьки загинули. Також допомога постраждалим від війни дітям надавалась через окружні консультаційні центри та мобільні бригади (психосоціальна допомога) та ряд менших проєктів, які підтримували різні гуманітарні організації, декларувався пріоритет при працевлаштуванні тощо [14].

У 2006 р. було прийнято новий й, як зазначено, більш сучасний демополітичний документ (*The National Population Policy*), який також декларував комплексну підтримку сімей з дітьми через стале економічне зростання, матеріальну підтримку, сприяння поєднанню зайнятості й народження дитини, розвиток системи догляду за дітьми, вирішення житлових проблем сімей з дітьми тощо. У документі зроблено акцент на можливостях поєднання зайнятості та батьківства, а в якості бажаного ефекту вказувався рівень народжуваності в 15 проміле (значення загального коефіцієнта народжуваності) впродовж тривалого періоду часу [15].

У дослідженні Фрейки та Бастена зазначено, що обидві згадані програми так і не були реалізовані через амбітні цілі та відсутність фінансування [4]. Можна констатувати, що вказаних бажаних значень показників народжуваності також не було досягнуто: сумарний коефіцієнт народжуваності не піднімався вище 1,6 дитини на жінку (рис. 2), загальний коефіцієнт народжуваності виріс з 9,6 проміле в 2006 р. до 10,4 проміле в 2009 р. (зростання 8 %), після чого знизився й вище даного рівня вже не підіймався.

Якщо абстрагуватись від бажаних програмних цілей і спробувати відшукати ефект демополітичних програм у динаміці сумарного показника народжуваності, то програма демографічного розвитку 1996 р., очевидно, наслідків не мала. Невдовзі по прийнятті програми у Хорватії завершився короткий період повоєнного компенсаційного зростання народжуваності, й вже з 1998 р. сумарний показник народжуваності набув низхідної тенденції, синхронізувавшись із динамікою народжуваності у більшості країн Європи того часу. З того ж року короткотерміновий повоєнний природний приріст населення змінився убуток, який в Хорватії з різною інтенсивністю відбувається по сьогодні. Таким чином, нереалізована програма демографічного розвитку співпадала у часі зі стагнацією економіки та стабільно низькими значеннями сумарного показника народжуваності (менше ніж 1,5 дитини на жінку).

Програма демографічної політики 2006 р. також не була реалізована, проте її дія припала на період прискореного зростання економіки Хорватії та зростання народжуваності в умовних поколіннях, яке спостерігалось у

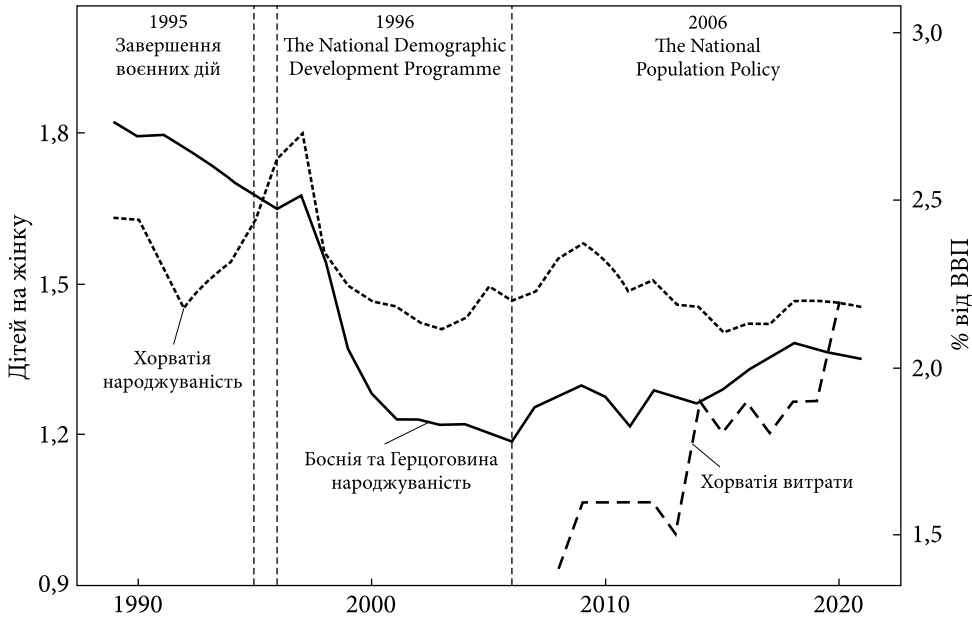

Рис. 2. Сумарний коефіцієнт народжуваності в Хорватії і Боснії та Герцеговині в 1989—2021 рр. й витрати на соціальний захист сімей з дітьми у Хорватії
Джерело: складено на основі Євростат та WPP 2022 р.

більшості країн Європи й було загальним трендом. Існування різкого «зубця» на графіку народжуваності може свідчити про «доза-ефект» у найближчі по прийнятті програми роки, проте цей чинник досить складно виокремити серед впливу інших чинників. У руслі загальноєвропейських тенденцій відбувалось зниження народжуваності після 2008 р., яке асоціюють з фінансово-економічною кризою того часу. За активізацією сімейної політики в період після 2014 р. слідувало незначне зростання сумарного показника народжуваності (в межах 0,1 значення).

Цікавим є те, що попри усі коливання сумарного показника народжуваності в Хорватії, його рівень у повоєнний період завжди залишався вищим ніж у Боснії та Герцеговині, при тому що в передвоєнний період ситуація була протилежною. Припускаю, що за відсутності активної сімейної політики саме так відображався вплив соціально-економічного середовища для народження дитини, яке у Хорватії було більш сприятливим.

Якщо сімейну політику Хорватії повоєнних десятиліть можна було описати як таку, що мала амбітні цілі, проте недостатнє для їх реалізації фінансування, то у випадку Боснії та Герцеговини питання фінансової спроможності сімейної політики стояло ще гостріше. Помітних програм активної сімейної політики в перші повоєнні десятиліття не спостерігалось, й тільки в останні роки ситуація розпочала змінюватись.

Сімейну політику Боснії та Герцеговини можна умовно охарактеризувати як «нерозвинуту», де більшість характерних для країн Європи інструментів відсутні або представлені вузько. Країна є федеративною і реалізація соціальної політики відбувається на рівні суб'єктів федерації — Федерації Боснії і Герцеговини та Республіки Сербської, і кожен з кантонів (регіонів) має відмінності в нечисленних інструментах, які можна віднести до сімейної політики.

Економічний розвиток країни в цей період перебував на рівні помітно нижчому ніж у Хорватії, що у сукупності з низкою соціальних проблем створювало підстави для стабільно наднизького значення сумарного показника народжуваності впродовж тривалого часу (менше ніж 1,3 дитини на жінку). Тільки з 2016 р. відбулось невелике зростання показника (0,1—0,15 значення), яке співпадало з деяким поживленням економічного розвитку в цей період.

За два десятиліття по завершенню військових дій в Хорватії зроблено чергову спробу активізації сімейної політики. Символом цього можна назвати появу в 2016 р. міністерства з назвою «Міністерство з питань демографії, сім'ї, молоді та соціальної політики», яке функціонувало під такою назвою до чергового перейменування в 2020 р. У цей же період фіксується щораз вища динаміка ряду індикаторів сімейної політики, зокрема, видатків на соціальну підтримку сімей з дітьми, охоплення дітей дошкільними закладами, ступінь оплати відпусток з догляду за дітьми.

У сучасній Хорватії тією чи іншою мірою присутні більшість складових сучасної сімейної політики — відпустки з догляду за дитиною, грошові виплати сім'ям з дітьми, послуги по догляду за дитиною. Проте, як зазначають Фрейка та Бастен, «вони можуть бути корисними батькам, але наряд чи якимось пов'язані з народжуваністю» [4].

Помітні зміни в сімейній політиці Хорватії, як і багато де в Європі, відбуваються в сфері поєднання зайнятості з народженням дитини. Найважливіша складова сприяння поєднання зайнятості та народження дитини — система послуг з догляду за дітьми — за останні роки помітно прогресувала щодо охоплення (рис. 3). Так, у 2020 р. уже 72 % дітей віком від 3 до 6 років охоплено дошкільними закладами, що вдвічі перевищує рівень початку століття. Вкрай важливе охоплення дітей віком до 3 років усе ще залишається низьким й знаходиться на рівні 20 % що, втім, теж де-що більше ніж було 20 років тому. Значення цих показників у Хорватії близькі до аналогічних у Сербії й помітно випереджають рівні показників Північної Македонії й Боснії та Герцеговини.

Значну роль у фінансуванні сімейної політики Хорватії відіграють місцеві бюджети: в 2015 р. вони вклали в соціальну політику близько 0,9 % ВВП, 74 % з яких пішло саме на соціальну підтримку сімей з дітьми (насамперед фінансування послуг по догляду за дитиною). Згадані інвестиції

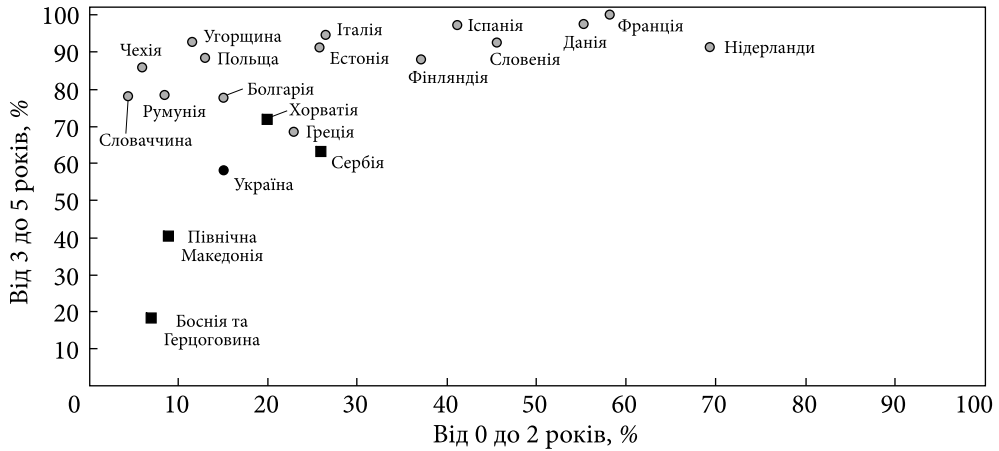

Рис. 3. Охоплення дошкільними закладами дітей відповідного віку у країнах Європи в 2020 р., %

Джерело: складено на основі OECD Family database.

вкрай нерівномірно розподілені по країні, більше концентруючись у міських поселеннях, зокрема великих містах. Як наслідок — охоплення дітей дошкільними закладами теж нерівномірно розподілене країною. Вказується, що підтримка розвитку дошкільних закладів довела свою ефективність як інструмент боротьби з бідністю [4].

На противагу Хорватії, в Боснії та Герцеговині система послуг по догляду за дитиною розвинута набагато гірше й свій внесок у це зробили активні воєнні дії. Одним з наслідків війни стало руйнування інфраструктури, через що в Боснії та Герцеговині помітно зменшилась кількість доступних місць у дошкільних закладах. Згодом вони були відновлені, переважно в більш густонаселених і міських районах [14].

Доступність дошкільних закладів у країні залишається низькою. Сучасна система послуг з догляду за дитиною в Боснії та Герцеговині охоплює вкрай незначну частку дітей дошкільного віку — усього 20 % віком від 3 до 6 років й 7 % віком до 3 років у 2020 р. У міських поселеннях дошкільні заклади зазвичай переповнені, а деяке зростання охоплення в останні роки відбулось переважно внаслідок зменшення кількості дітей, а не ініціатив сімейної політики. Кількість державних дошкільних закладів за останні роки практично не змінювалась, дещо зросла кількість приватних закладів [16]. Низька доступність послуг з догляду за дитиною тісно пов'язана із гіршими позиціями жінок на ринку праці та «подвійним навантаженням» працюючих жінок, що в сучасних розвинених країнах асоціюється із менш повною реалізацією народжуваності.

З 2017 р. в Хорватії відбувається трансформація рівня оплати відпусток з догляду за дитиною, зростали її мінімальні й максимальні обсяги. База

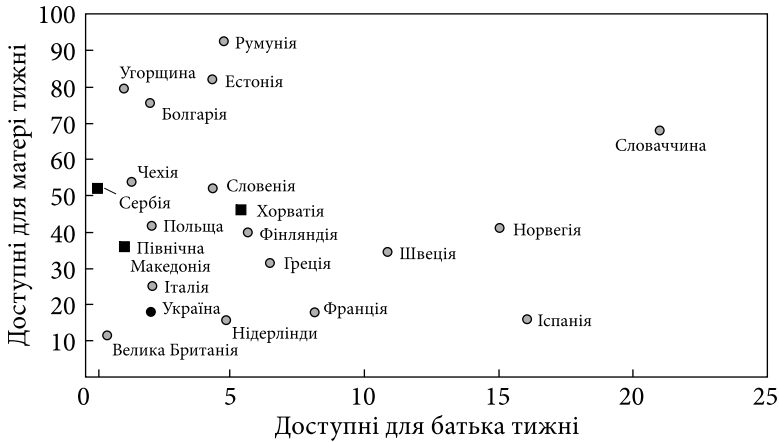

Рис. 4. Доступні для матері та батька тижні повністю оплачуваної відпустки при народженні дитини (еквівалент) у країнах Європи, %
Джерело: складено на основі: OECD Family database.

даних сімейної політики розвинених країн ОЕСД дає змогу використати показник «Еквівалент повністю оплачуваної відпустки в тижнях» (*Total paid leave, Full-rate equivalent (weeks)*), який демонструє, скільки тижнів повністю оплачуваної відпустки для батьків можна отримати в перерахунку з наявного рівня тривалості та сплачуваності (яка часто є частковою). Відповідно до цієї бази, тривалість доступної для матері відпустки з догляду за дитиною становить 56 тижнів з оплатою 82 %, що відповідає 42 тижням повністю оплачуваної відпустки й це вже близько до рівнів багатьох інших країн Європи та середнього значення для країн ЄС (рис. 4).

У Боснії та Герцеговині теж існує тривала відпустка (до одного року) з догляду за дитиною, рівень оплати материнських відпусток помітно змінюється залежно від кантону — від 40 % до 100 % попереднього доходу, також є відмінності в обмеженні максимального рівня виплат (на рівні середньої заробітної плати в кантоні чи якоїсь її частки). Настільки помітні регіональні відмінності утруднюють визначення національного рівня й порівняння з іншими країнами. Ніколіна Обрадовіч указує, що, незважаючи на декларативно високу тривалість відпустки з догляду за дитиною, більшість працівниць недержавного сектора не використовують її повністю, оскільки опиняються в не вигідному становищі через обмежену компенсацію доходу та відсутність захищеного робочого місця [11]. Розрахунок аналогічного показника для Сербії та Північної Македонії показав близькі значення в 52 й 36 тижнів відповідно.

З тривалістю оплачуваної відпустки для батька є суттєві відмінності — якщо в Хорватії мова йде про близькі до інших країн Європи 5 тижнів, то в Північній Македонії це усього тиждень, а в очевидно більш консервативній

Сербії спеціалізована відпустка для батька відсутня взагалі. У Федерації Боснії та Герцеговини батько отримав можливість узяти частину відпустки тільки у 2016 р., й ця практика є вкрай рідкісною.

Відпустка для батька є інструментом залучення чоловіка до догляду за дитиною та подолання гендерної нерівності у сфері батьківства, що визнається помітною проблемою для Хорватії. Зокрема, в 2015 р. тільки 4,5 % усіх відпусток з догляду за дитиною було узято чоловіками [14].

Серед проблем соціально-економічного середовища для народження дитини в Боснії та Герцеговині вказано на значний гендерний дисбаланс: зокрема, стабільний і досить значний гендерний розрив у рівнях зайнятості. Помітним також є гендерний розрив у оплаті праці (25 %) [16]. Зазначено, що підтримка традиційних гендерних ролей в країні зростала з 2015 по 2020 рр. [16].

Матеріальна підтримка сімей з дітьми присутня в сімейній політиці Хорватії, проте конфігурація виплат виглядає суперечливою — з одного боку вкрай незначні щомісячні виплати (30—40 євро) для першої та другої дитини можна отримати виключно на адресних умовах (за рівнем доходу), з іншого — для третьої й наступних дітей існують універсальні й диференційовані виплати (близько 66 для третьої дитини й 132 євро для четвертої дитини щомісячно). Існує також універсальний одноразовий грант при народженні дитини в обсязі близько 350 євро та одноразові виплати від місцевої влади, вкрай відмінні за обсягами та умовами диференціації. Зокрема, в Загребі грант за першу дитину становить близько 240 євро, за другу дитину — 500, за третю й кожен наступну — 7200 євро, а в четвертому за кількістю населення місті Осіек за кожен народжену дитину виплачують тільки 300 євро одноразової допомоги¹. Так, у Загребі місцевий бюджет сплачує 25 % вартості для однопольових сімей, 80 % — для малозабезпечених й незначні фіксовані суми для інших (диференційовані за доходом) [14]. Матеріальна підтримка багатодітності гармонізує з ідеєю боротьби з дитячою бідністю, проте навряд чи може мати помітне «пронаталістське» значення через мінімальну підтримку попередніх, насамперед других, народжень.

Боснія та Герцеговина є кандидатом до ЄС й здійснюються спроби реформувати сімейну політику в процесі підготовки країни до вступу. Зокрема, в документах зазначено про обмежений прогрес країни у сфері соціальної політики, й серед рекомендацій для виконання у 2023 р. вказано саме запровадження єдиної оплачуваної материнської відпустки для усієї країни та диференціація відпусток на материнську, батьківську та відпустку з догляду за дитиною. Також вказується пріоритетність більшої участі жінок у політиці, суспільному житті, прийнятті рішень [16].

Спроби реформувати сферу підтримки працюючих батьків у Боснії та Герцеговині відбуваються, з одного боку, під тиском вимог Євросоюзу щодо

¹ Перерахунок здійснено за поточним курсом 7,5 кун за євро.

країни-кандидата (серед пріоритетних напрямків реформ — сприяння жіночій зайнятості та подолання гендерного дисбалансу), з іншого — через гостроту проблем депопуляції та старіння населення. Політичні дискусії ведуться щодо формування саме національної сімейної політики, розвитку послуг з догляду за дитиною (зокрема, збільшення охоплення послугами дітей дошкільного віку), уніфікації материнської відпустки, поширення інших видів батьківських відпусток, надання матеріальної допомоги батькам з дітьми. Ймовірно, вже в найближчому майбутньому сімейна політика Боснії та Герцеговини зміниться в напрямку розширення.

У Північній Македонії також відбуваються зміни в сфері послуг з догляду за дитиною — поступово долається низький рівень охоплення дітей дошкільними закладами. Так, охоплення дітей віком 3—5 років зросло з 21,8 % у 2007 р. до 39,9 % у 2019 р., але це все ще значно поступається середньому показнику в 95 % серед країн ОЕСР [17].

Сімейна політика Сербії подібна до сімейної політики Хорватії в тому, що теж неодноразово приймалися демополітичні стратегії, які, втім, не були реалізовані. Зокрема, в комплексній стратегії 2008 р. (*The Pronatalist Strategy*) декларувалась очевидна пронаталістська мета з досягненням рівня народжуваності в 2,1 дитини у розрахунку на одну жінку. Фрейка й Бастен вказують, що ця стратегія не була реалізованою повною мірою, як й не діяв спеціалізований орган влади — Рада з демографічної політики. Основні перешкоди вбачались у тривалій кризовій ситуації в економіці. Досягнення вказаного рівня народжуваності не відбулось: з 2008 по 2020 рік сумарний коефіцієнт коливається в межах 1,4—1,52 дитини на жінку. Соціальні витрати на підтримку сімей з дітьми в цей період дещо зросли — з 1 % ВВП до 1,3 % ВВП, але це навряд чи можна назвати значною інвестицією.

Пронаталістська риторика від керівництва Сербії лунає постійно, проте зміни в останні роки відбувались переважно в схемах виплат при народженні дитини [18]. У 2017 р. законодавство щодо виплат батькам з дітьми було змінене — водночас з появою нових виплат (допомога при народженні дитини) накладено значні обмеження для кола отримувачів (зокрема, необхідність стажу перед отриманням допомоги) як на нову допомогу, так і на вже наявні виплати батькам у відпустках з догляду за дитиною). В результаті в 2018 р. обмежень в отриманні допомоги зазнали близько третини матерів. Під тиском громадських організацій закон було розглянуто в Конституційному суді й скасовано. Нове законодавство (починаючи з 2021 р.) поширює виплати при народженні та у зв'язку з доглядом за дитиною на усі випадки народжень, незалежно від попереднього стажу. На додаткові виплати передбачене збільшення соціальних витрат країни на 1,8 % [19].

У Сербії діє низка інструментів сімейної політики: диференційована за черговістю й повністю оплачувана відпустка з догляду за дитиною для одного з батьків (тривалістю рік при народженні першої і другої дитини та

два роки для дітей наступних черговостей). Зміни у Сербії в останні роки відбувались переважно в схемах виплат. У країні існує низка допомог сім'ям з дітьми, послуг, які допомагають батькам зменшити витрати на виховання дітей, а також досить високе охоплення дошкільними закладами дітей віком від трьох до п'яти років (66 %) й низьке — до трьох років (28 %). Проте сукупність заходів складно назвати комплексною сучасною сімейною політикою, зокрема тому, що нехтуються важливі аспекти, пов'язані з гендерною рівністю у сфері батьківства — Сербія одна з небагатьох країн в Європі, де відсутня будь-яка окрема оплачувана відпустка для батька, зате помітною є дискримінація жінок у сфері зайнятості.

Висновки. Розвиток сімейної політики країн Європи, що пережили воєнні дії на власній території і населення яких характеризується сучасною демографічною поведінкою населення, відбувався в умовах низького рівня фінансування сімейної політики, що обмежувало реалізацію демополітичних ініціатив. Більшість запланованих інструментів упродовж 15—20 років після війни не були реалізованими. Задokumentовані цілі щодо показників народжуваності (досить амбітні) досягнуті не були.

Важливим для повоєнного відновлення України є висновок, що для динаміки народжуваності в розглянутих країнах на тлі відсутності помітної сімейної політики мав значення загальний соціально-економічний розвиток. Повоєнна інтенсивність народжуваності в країні з кращими показниками економічного й людського розвитку та кращого фінансування підтримки сімей з дітьми (Хорватія) після спричинених війною коливань стабілізувалась на помітно більш високому рівні, ніж у біднішій Боснії та Герцеговині й подібному до рівня Сербії, який перевищував хорватський впродовж багатьох десятиліть. При цьому в перші повоєнні роки, в умовах недофінансування сімейної політики й відносно низького економічного розвитку Хорватії, інтенсивність народжуваності стабілізовано на рівні, незначною мірою нижчому за повоєнний. Натомість у Боснії та Герцеговині падіння народжуваності було більш значним, а стабілізація відбулась на помітно нижчому рівні.

Для розглянутих країн характерними є незначне фінансування сімейної політики, низький рівень охоплення дітей дошкільними закладами, відсутність значних виплат пронаталістського спрямування, труднощі з можливостями матерів на ринку праці, поширення гендерних стереотипів. Відносно розвинутою є сфера оплачуваних материнських відпусток. Водночас у Хорватії та Сербії періодично виникають амбітні пронаталістські ініціативи, а Боснія та Герцеговина ще на стадії формування національної сімейної політики з комплексу регіональних ініціатив.

Розвиток сімейної політики в умовах повоєнного відновлення в Хорватії та Боснії та Герцеговині, в кінцевому підсумку, приводить до спроб комплексного розвитку сімейної політики в рамках загальноєвропейських тенденцій, з акцентом на послуги з догляду за дитиною, поширенням ген-

дерної рівності та сприяння працюючим батькам. Цей висновок може спростити пошуки корисного досвіду для вдосконалення сімейної політики України. Також в умовах повоєнного відновлення України важливим є розуміння важливості загальної сприятливості соціально-економічного середовища для народження дитини, комплексності та послідовності в реалізації сімейної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pobric A., Robinson G. M. Population ageing and low fertility: recent demographic changes in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Population Research*. 2015. № 32(1). С. 23—43. URL: <http://www.jstor.org/stable/43919963> (дата звернення: 17.05.2023).
2. Graovac M., Talan V. Recent marriage and childbearing trends in Croatia and Slovenia: A comparative review. *Acta geographica Slovenica*. 2021. № 61. С. 25—40. <https://doi.org/10.3986/AGS.8596>
3. Krimer B. Effect of Recent Decades Wars on Fertility in Europe. *Demography and social economy*. 2015. № 1(23). С. 126—136. <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.126>
4. Frejka T., Gietel-Basten S. Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*. 2016. 41, 1. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2016-03>
5. Cipin I. Coping with Demographic Decline in Croatia and Bulgaria. Recent demographic trends and policy initiatives in Croatia. 2017. URL: https://croatia.fes.de/fileadmin/user_upload/171107_Demografija_WEB.pdf (дата звернення: 11.07.2023).
6. Krizic M. Demografska politika u Hrvatskoj u uvjetima suvremenih demografskih kretanja. 1996. URL: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/28/z_28_353.pdf (дата звернення: 10.07.2023).
7. Sobotka T., Matysiak A., Brzozowska Z. 2020. Policy responses to low fertility: How effective are they? <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36394.16329>
8. Sobotka T., Berghammer C. Demography of family change in Europe. 2021. <https://doi.org/10.4337/9781788975544.00019>
9. Dobrotić I. Parenting in Croatia — reconciliation of work and family life. 2013. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11243.13605>
10. National Development Strategy Croatia 2030, Policy Note: Family Policies. 2019. URL: <https://hrvatska2030.hr/wp-content/uploads/2020/10/Family-policies.pdf> (дата звернення: 17.05.2023).
11. Obradovic N. Social protection reform in Bosnia and Herzegovina during the crisis. *Revija za socijalnu politiku*. 2006. № 23. С. 121—136. <https://doi.org/10.3935/rsp.v23i1.1282>
12. Human Development Index (HDI). UNDP. 2022. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення: 17.06.2023).
13. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. World Bank Group. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=MK-BA-RS-HR> (дата звернення: 09.07.2023).
14. Pezer M., Urban I., Leventi Ch. Local social benefits in Croatia. *Ekonomski pregled*. 2022. Vol. 73. № 1. <https://doi.org/10.32910/ep.73.1.3>
15. Nacionalna populacijska politika. Hrvatski sabor. 2006. № 132/2006. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_132_2957.html (дата звернення: 17.06.2022).
16. European Commission staff working document: Bosnia and Herzegovina, Report. 2022. Brussels. SWD(2022) 336 final URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0336> (дата звернення: 17.05.2023).
17. De Henau J., Mojsoska-Blazevski N. Investing in free universal childcare in North Macedonia: Policy options and recommendations. UN Women in North Macedonia. 2020.

- URL: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/02/investing-in-free-universal-childcare-in-north-macedonia> (дата звернення: 10.05.2023).
18. First National Conference on Family. Serbia. 2023. URL <https://www.unicef.org/serbia/en/press-releases/first-national-conference-family-2023> (дата звернення: 17.12.2022).
19. Stokić P. Serbia: New Law on Financial Support for Families with Children, ESPN Flash Report. *European Social Policy Network (ESPN)*. 2021. № 52. Brussels: European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=24724&langId=en> (дата звернення: 12.06.2023).

REFERENCES

1. Pobric, A., & Robinson, G. M. (2015). Population ageing and low fertility: recent demographic changes in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Population Research*, 32 (1), 23—43. <http://www.jstor.org/stable/43919963>
2. Graovac Matassi, Vera & Talan, Ana (2021). Recent marriage and childbearing trends in Croatia and Slovenia: A comparative review. *Acta geographica Slovenica*, 61, 25—40. <https://doi.org/10.3986/AGS.8596>
3. Krimer, B.O. (2015). Effect of Recent Decades Wars on Fertility in Europe. *Demography and social economy*, 1(23), 126—136. <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.126>
4. Frejka, T., & Gietel-Basten, S. (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41, 1. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2016-03>
5. Cipin, I. (2017). Coping with Demographic Decline in Croatia and Bulgaria. Recent demographic trends and policy initiatives in Croatia. https://croatia.fes.de/fileadmin/user_upload/171107_Demografija_WEB.pdf
6. Krizic, Marijan (1996). Demografska politika u Hrvatskoj u uvjetima suvremenih demografskih kretanja. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/28/z_28_353.pdf (in Croatian)
7. Sobotka, Tomas, Matysiak, Anna & Brzozowska, Zuzanna (2020). Policy responses to low fertility: How effective are they? <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36394.16329>
8. Sobotka, Tomas & Berghammer, Caroline (2021). Demography of family change in Europe. <https://doi.org/10.4337/9781788975544.00019>
9. Dobrotić, Ivana (2013). Parenting in Croatia — reconciliation of work and family life. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11243.13605>
10. National Development Strategy Croatia 2030. Policy Note: Family Policies (2019). <https://hrvatska2030.hr/wp-content/uploads/2020/10/Family-policies.pdf>
11. Obradovic, N. (2006). Social protection reform in Bosnia and Herzegovina during the crisis. *Revija za socijalnu politiku*, 23, 121—136. <https://doi.org/10.3935/rsp.v23i1.1282>
12. Human Development Index (2022). <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
13. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=MK-BA-RS-HR>
14. Pezer, Martina, Urban, Ivica, & Leventi, Chrysa (2022). Local social benefits in Croatia. *Ekonomski pregled*, 73, 1. <https://doi.org/10.32910/ep.73.1.3>
15. Nacionalna populacijska politika. *Hrvatski sabor*. N 132/2006. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_132_2957.html (in Croatian).
16. European Commission staff working document: Bosnia and Herzegovina, Report (2022). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0336>
17. De Henau, Jerome, & Mojsoska-Blazevski, Nikica (2022). Investing in free universal childcare in North Macedonia: Policy options and recommendations. UN Women in North Macedonia. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/02/investing-in-free-universal-childcare-in-north-macedonia>

18. First National Conference on Family. Serbia (2023). <https://www.unicef.org/serbia/en/press-releases/first-national-conference-family-2023>
19. Pejin Stokić, L. (2021). Serbia: New Law on Financial Support for Families with Children. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=24724&langId=en>

Стаття надійшла до редакції журналу 08.09.2023

Borys Krimer, PhD (Economics), Senior Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: b.krimer.demostudy@gmail.com
ORCID 0000-0002-2103-6622
Scopus ID 57190216225

FAMILY POLICY IN POST-WAR COUNTRIES: CONCLUSIONS FOR UKRAINE

The article is devoted to the study of the experience of implementing family policy in countries where, at the same time, military actions took place on their own territory and the demographic behaviour of the population is close to that of Ukrainians. The relevance is due to the existence of significant challenges for the demographic and socio-economic development of Ukraine, which have intensified as a result of the Russian-Ukrainian war. The war intensifies depopulation against the backdrop of decline in the quality of life and increases the migratory outflow of the population. Family policy has the potential to mitigate demographic challenges. Studying the experience of its implementation in countries that have gone through heavy military operations on their own territory and have similar demographic behaviour of the population can contribute to the formation of vision for the development of family policy in Ukraine. The cases of wars and post-war reconstruction of Croatia and Bosnia and Herzegovina were determined to be the most comparable. The purpose of the paper is to study the experience of family policy in countries that had the wars on their own territory and to determine the possibilities of implementing their experience in Ukraine..

The work uses the following methods: comparison, generalization and induction, historical analogy and systemic approach, critical assessment of scientific achievements in the relevant field, elements of graphic analysis and comparative legal analysis, abstract-logical method. A set of statistical indicators used in the article is based on the materials of Eurostat, OECD Family Database, World Bank Open Data, the Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, scientific publications on the subject. The novelty of the work consists in supplementing ideas about the possibilities and consequences of the implementation of family policy in post-war conditions, as well as the possibilities of using the experience of other countries in the conditions of post-war recovery. It is substantiated that the development of the family policy of the European countries that experienced hostilities on their own territory took place in the conditions of a low level of funding, most of the planned instruments were not implemented, the documented goals regarding fertility (quite ambitious) were not achieved. The post-war fertility in the more economically successful Croatia, after the war-induced fluctuations and subsequent decline, stabilized at a higher level than in the poorer Bosnia and Herzegovina, although the pre-war situation was the opposite. The low level of family policy funding, low preschool enrollment rate, lack of significant childbirth payments, difficulties with the opportunities of mothers in the labour market, spread of gender stereotypes are characteristic of the considered countries. The development of family policy in the context of post-war recovery ultimately leads to attempts to develop a comprehensive family policy with an emphasis on childcare services, the spread of gender equality and support for working parents.

Keywords: family policy, social policy, post-war recovery.

Cite: Kraievska, Halyna (2023). Instytutsiini aspekty rozvytku sotsialnoho kapitalu terytorialnykh hromad v Ukraini [Institutional Aspects of the Development of Social Capital of Territorial Communities in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 21-37. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.021>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.021>

УДК 316.43:332.1

JEL Classification: O18, Q01, R22

ГАЛИНА КРАЄВСЬКА, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: kraevskah@gmail.com

ORCID 0000-0002-0239-8855

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Статтю присвячено виявленню особливостей та обґрунтуванню напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті зміцнення їх самодостатності. Встановлено необхідні умови накопичення соціального капіталу для визначення потреб в інституціоналізації його розвитку. До них належать: довгострокове планування розвитку, формування мереж лідерів залучення жителів до спільної взаємодії, існування стійкої взаємодії між стейкхолдерами громади (місцеве самоврядування, підприємці та населення), необхідність активізації місцевої соціальної політики, що передбачає залучення різних соціальних груп до розвитку громади. Виявлено обмеження в інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад, зокрема: переважання короткострокового планування розвитку територіальних громад, слабе інформаційне забезпечення організації взаємодії та практика формування мереж лідерів у громадах, низька активність у формалізації публічно-приватного партнерства. З'ясовано, що міжгромадівська співпраця динамічно розвивалась завдяки якісному нормативно-правовому забезпеченню та державній фінансовій підтримці на розвиток інфраструктури територіальних громад, мала позитивні тенденції зростання, зокрема за допомогою інструментів такої співпраці. Доведено необхідність налагодження взаємодії між громадами та регіональним рівнем

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

управління задля сприяння відновленню та зміцненню самодостатності територіальних громад. Проаналізовано міжнародну співпрацю громад, яка активізувалась у неформальній площині на початку війни та формалізувалась у низку інституцій, які складають платформу для партнерств у вирішенні нагальних гуманітарних проблем громад, що може бути вагомим інструментом міжнародної міжгромадівської співпраці в повоєнній відбудові.

У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для збору, обробки і систематизації результатів наукових досліджень; абстрактно-логічний та критичного аналізу — для дослідження рівнів інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад; статистичний — для збору та систематизації даних; графічний — для візуалізації результатів оцінки міжнародної та внутрішньоукраїнської міжгромадівської співпраці; індукції та дедукції — для виокремлення основних напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад. Обґрунтовано основні напрями інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад як передумови згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів розвитку, що є необхідною передумовою для подолання ризиків, обумовлених війною та реформою місцевого самоврядування. Удосконалено науково-методичні засади дослідження соціального капіталу на локальному рівні в сучасних умовах.

Ключові слова: територіальна громада, соціальний капітал, інституціоналізація, міжгромадівська співпраця.

Постановка проблеми та актуальність. У результаті децентралізації в Україні сформована нова просторова конфігурація територіальних громад, що суттєво відрізняються за потенціалом розвитку та можливостями нагромадження соціального капіталу. Адміністративно-територіальна реформа змінила основні просторові, структурні, управлінські та фінансові характеристики розвитку громад, посиливши вплив ендегенних факторів, необхідних для формування структур соціального капіталу. В умовах децентралізації прав, повноважень та відповідальності на засадах субсидіарності, що є основою адміністративно-територіальної реформи, нагромадження соціального капіталу новоутворених територіальних громад — це запорука їх самодостатнього розвитку. Децентралізація передбачає наявність небайдужих активних суб'єктів, як-от жителі, підприємці, місцева влада, які б були здатними брати на себе відповідальність за розвиток територіальних громад та мали компетенції здійснювати це ефективно. Інституціоналізація розвитку мереж взаємодії зацікавлених у розвитку територіальної громади суб'єктів на засадах дотримання загальнолюдських цінностей, моральних норм, соціальної відповідальності, солідарності та довіри є стратегічним напрямом розвитку територіальних громад у сучасних умовах.

Актуальність розвитку соціального капіталу територіальних громад посилюється в умовах необхідності подолання соціально-економічних, гуманітарних та безпекових викликів, обумовлених війною. Особливо важливим є формування ефективних інститутів організації взаємодії між стейкхолдерами громад та міжгромадівської взаємодії.

Метою статті є виявлення особливостей та обґрунтування напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті зміцнення їх самодостатності.

Новизна. Обґрунтовано основні напрями інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад як передумови згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів, орієнтованих на необхідність зміцнення самодостатності та стійкості до викликів, спричинених війною. Удосконалено науково-методичні засади дослідження соціального капіталу на локальному рівні в умовах соціально-економічної нестабільності.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для збору, обробки і систематизації результатів наукових досліджень; абстрактно-логічний та критичного аналізу — для аналізу рівнів інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад; статистичний — для збору та систематизації даних; графічний — для візуалізації результатів оцінки міжнародної та внутрішньоукраїнської міжгромадівської співпраці; індукції та дедукції — для обґрунтування основних напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з формуванням нового адміністративно-територіального устрою в Україні останні декілька років посилилась увага до дослідження соціального капіталу територіальних громад. Обґрунтуванням напрямів розвитку соціального капіталу як передумови згуртування і мобілізації внутрішніх ресурсів розвитку сільських громад на основі наявних проблем та виявлених ймовірних ризиків, обумовлених реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади, займалися Т. Заяць (Т. Zaiats), О. Дяконенко (О. Diakonenko) [1]. Специфіку джерел та принципів розвитку соціального капіталу як невід'ємної складової процесів соціалізації економіки досліджено В. Звонарем (V. Zvonar) [2]. Питання формування вертикального соціального капіталу в громаді розглядала Л. Головка (L. Holovko) [3]. А. Євтушенко (A. Yevtushenko), Т. Лушагіна (T. Lushahina) досліджували соціальний капітал як чинник підвищення спроможності територіальних громад в умовах децентралізації [4]. М. Губа (M. Huba) визначав провідним у формуванні соціального капіталу громад створення партнерств та дії органів державної влади і місцевого самоврядування в цьому напрямі [5].

Аналіз праць дослідників за кордоном за останні декілька років свідчить, що значного поширення набули дослідження факторів впливу на розвиток соціального капіталу [6—9]. Так М. Девенпорт (M. Davenport) та Р. Хасан (R. Hassan) за допомогою факторного аналізу структурного та когнітивного соціального капіталу у сільській громаді обґрунтували комплексні заходи з його розвитку [6]. Оцінку впливу лідерства в сільських громадах на розвиток їх соціального капіталу проведено в роботі М. Метьюза

(M. Mathews) [7]. Вона здійснювалась за допомогою дослідження мікросоціологічних процесів, які охоплюють повсякденну поведінку та взаємодію з формування мереж взаємовідносин, що актуалізуються у зв'язку з наявними проблемами місцевого розвитку. С. Накано (S. Nakano) та А. Васізу (A. Washizu) виявили фактори, які підвищують соціальний капітал та довели, що застосування передових інформаційно-комунікативних технологій в *smart city* сприяють цьому. Підтверджено, що показники соціального капіталу мешканців, які використовують передові технології, вищі ніж показники соціального капіталу тих, хто цього не робить [8]. У роботі [9] досліджено зміни соціального капіталу в динаміці та його взаємозв'язок із соціально-демографічними та соціально-економічними факторами з метою урахування виявлених результатів в удосконаленні місцевої політики сталого соціального розвитку.

Результати дослідження науковців створюють комплексне інформаційно-теоретичне підґрунтя для розуміння сутності проблематики розвитку соціального капіталу локальних спільнот. Наукові роботи напряду здебільшого спрямовані на дослідження різних факторів впливу на формування соціального капіталу або вплив окремих складових соціального капіталу на розвиток територіальних громад. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів, орієнтованих на необхідність зміцнення самодостатності та стійкості до викликів, обумовлених війною.

Виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів.

Формування соціального капіталу територіальних громад в Україні відбувається в умовах зміни моделі адміністративно-територіального управління та викликів, спричинених війною. Для визначення потреб в інституціоналізації розвитку соціального капіталу потрібно зазначити необхідні умови його накопичення, які випливають із самої його сутності. По-перше, соціальний капітал — це ресурс соціальних відносин і мереж відносин. Тобто якщо відносини припиняються у зв'язку зі зниженням соціальної взаємодії, активності громадян та довіри між ними, то спостерігаються процеси декапіталізації. Отже, довгостроковий характер взаємодії є необхідною передумовою розвитку соціального капіталу в громаді. На даному етапі місцеве самоврядування орієнтоване на коротку перспективу розвитку, яка регламентується річними програмами соціально-економічного розвитку. Більшість економічних агентів також обирає домінування короткотермінових інтересів, ситуативні разові взаємодії. Формування соціального капіталу передбачає розвиток різноманітних способів самоорганізації, накопичення соціальних контактів, формування мереж взаємодії жителів громади не тільки на оперативну, а й на тактичну та стратегічну перспективи.

Інституціоналізація — це процес становлення соціальних інститутів в трьох аспектах: процес становлення та прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій і ритуалів); створення організаційних структур, які відповідають за дотримання даних правил і забезпечують соціальну інфраструктуру інституціоналізованої поведінки; формування ставлення суб'єктів до соціальних правил та організаційних структур, яке відображає згоду людей із цим інституційним порядком.

Теорія соціального капіталу свідчить, що соціальна мережа не виникає та не існує сама по собі. Вона повинна бути сконструйована через інституціоналізацію взаємодії і потребує постійного матеріального або символічного обміну між членами мережі, який підтверджує належність до соціального кола. Основними рівнями інституціоналізації соціального капіталу громад є груповий, рівень стейкхолдерів, міжгромадівська співпраця та міжнародна міжгромадівська співпраця.

Для того щоб сконструювати сталу мережу соціальної взаємодії в межах територіальної громади, потрібно мати інформацію про жителів, зокрема наявні індивідуальні ресурси: фінансові, професійні, освітні, репутаційні. На основі цих знань сформувані мережу лідерів, які зможуть залучити жителів до спільної взаємодії, що зацікавлені у її успіху. Це рівень групової інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад. Спільною метою може бути відновлення громад, а однією з найважливіших груп, яка може брати участь у цьому, є молодь Зокрема, за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні та Міністерства молоді та спорту України проведено дослідження впливу війни на молодь України. Дослідження свідчить, що особисто брати участь у відновленні своєї громади готові 72 % опитаної молоді. На питання: «Хто залучив вас до волонтерської діяльності?» 43 % респондентів зазначили, що це особиста ініціатива, 27 — друзі та знайомі і лише 1 % — місцева влада, що свідчить про її пасивність в активізації внутрішнього потенціалу громади та низькі організаційно-комунікативні навички. Цікавими є відповіді на питання про причини волонтерства. Фактично 56 % опитаних зазначили практично орієнтовані причини (34 % — бажання допомогти конкретним людям, 22 % — початок повномасштабного вторгнення). Однак 32 % головною причиною зазначили суспільну користь, а ще 14 %, що волонтерство відповідає життєвій позиції і принципам. Тобто 46 % респондентів налаштовані на волонтерство не залежно від зовнішніх викликів чи обов'язків перед знайомими і саме ці респонденти потенційно можуть бути залученими як активні суб'єкти розвитку громад [10, с. 65].

У сучасних умовах відповідальність за стан соціальної сфери в громаді покладено на соціального менеджера. Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах

соціального захисту населення і захисту прав дітей [11] передбачено введення до штатного розпису відповідного структурного підрозділу виконавчого органу сільських, селищних, міських рад посади соціального менеджера (у розрахунку один фахівець на 30 тис. мешканців). Натомість соціальний працівник виконує близько 15 функцій, що створює високе психологічне навантаження на нього [12]. Слід зазначити, що в Україні відбувається реформування надання соціальних послуг у громаді, орієнтоване на осіб, що потрапили в складні життєві обставини. Попри важливість заходів, орієнтованих на гармонізацію надання соціальних послуг відповідно до сучасних особливостей адміністративно-територіального устрою та територіальної організації влади, поза увагою залишається важливе коло питань соціального розвитку, спрямоване на задіяння ендогенних соціально-економічних ресурсів відповідно до сучасної моделі розвитку територіальних громад. Модель передбачає делегування повноважень, функцій та ресурсів за принципом субсидіарності. Їх реципієнти мають бути спроможними забезпечити довгостроковий сталий розвиток громад. Інституціоналізація розвитку територіальних громад є одним із головних інструментів забезпечення такої спроможності. Отже, інституціоналізація соціального капіталу повинна розглядатись як окремий елемент соціально-економічної політики із залученням усіх стейкхолдерів розвитку територіальної громади.

Наступним рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальної громади є налагодження взаємодії між стейкхолдерами розвитку громади: місцеве самоврядування, підприємці та населення. На сучасному етапі розвитку соціального капіталу територіальних громад активність публічно-приватної взаємодії є низькою. За 2018—2022 рр. в Україні було укладено лише 180 договорів публічно-приватного партнерства. У семи областях (Вінницька, Волинська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька) за досліджуваний період не укладено жодного такого договору (рис. 1). За даними Міністерства економіки України, більшість із цих договорів не виконується, але лиш в окремих областях це працює. Зокрема, у Миколаївській області укладено 37 договорів, що становить 20 % від усіх в країні. На другому місці — Київська область із 22 договорами, що становить 12 % від їх загальної кількості в країні. Третє місце поділили між собою Донецька та Львівська області із 17 укладеними договорами, що разом становить 18 % від їх загальної кількості.

Третім рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад України є міжгромадівська співпраця, якій значно сприяла проведена адміністративно-територіальна реформа. Було удосконалено нормативно-правове забезпечення розвитку цих процесів, зокрема мова йде про накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства № 233 від 27.08.2014 р. «Про затвердження

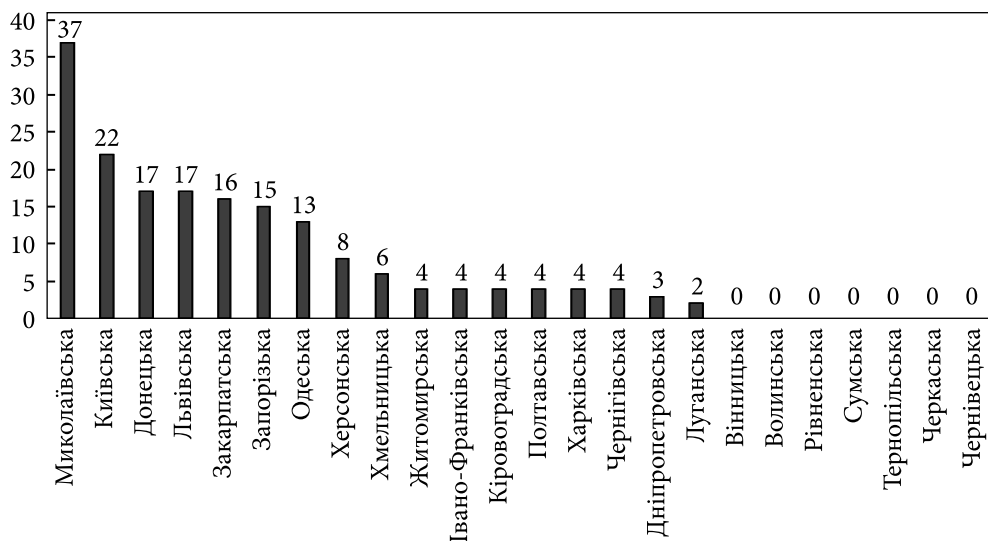

Рис. 1. Кількість договорів публічно-приватного партнерства за 2018—2022 рр.
Джерело: [13].

Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад» та № 225 від 15.08.2014р. «Про затвердження Порядку формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад». У результаті за 2015—2021 рр. було укладено 825 договорів співробітництва територіальних громад. У 2022 р. укладено 64 договори. Чим вищою є ступінь автономії муніципалітетів, тим більше вони потребують співпраці і тим більше вони можуть співпрацювати.

Найбільша активність міжгромадівської співпраці спостерігається в територіальних громадах Рівненської, Львівської та Івано-Франківської областей. Питома вага громад, що брали участь у ній, це 50 %, 41,1 та 40,3 % відповідно (рис. 2). Третина громад брала участь у співробітництві у Чернівецькій, Харківській та Закарпатській областях. Близько чверті — у співробітництві у Вінницькій, Дніпропетровській та Миколаївській областях. У третини областей країни питома вага територіальних громад, що брали участь у співробітництві, була меншою 10 %. У регіональній структурі проектів міжгромадівської співпраці Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Рівненська та Харківська області є лідерами та разом складають 38 % від усіх проектів у країні.

Ліва частина договорів укладена у формі спільного проекту, що зумовлено створенням системи державної підтримки на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури. Актуальність проектів у міжгромадівській співпраці у повоєнному відновленні буде зростати внаслідок відтоку компаній і людей працездатного віку, що призвело до ви-

Рис. 2. Міжгромадівська співпраця в регіональному розрізі, 2022 р.; дані з дня набуття повноважень територіальними громадами після виборів у 2020 р.

Джерело: розраховано за [14, с. 7].

кривлення вікової структури в громадах у бік осіб післяпрацевдатного віку. Разом з тим громади стали більш залежними від соціальної підтримки та зі зменшеною дохідною частиною місцевих бюджетів. Україна зазнала значних руйнувань житла, інфраструктури та знищення виробництва, що обумовлює обмежену здатність громад на впровадження самостійних політик відновлення. На цьому тлі міжмуніципальна співпраця дає змогу удосконалити управління публічними послугами шляхом отримання економії від масштабу. Крім того, існують територіальні громади, які не є великими та потребують кооперації для якісного надання публічних послуг та реалізації великих проектів.

Четвертим рівнем інституціоналізації соціального капіталу громад є міжнародна міжгромадівська співпраця. Українські громади мають партнерства з муніципалітетами 52 країн, серед яких країни усіх континентів, окрім Австралії. Польща, Угорщина та Німеччина є країнами, з якими укладено 55,2 %. У 46 % громад існують партнерські відносини з громадами інших країн — зафіксовано 1279 партнерств. Найбільш активними в їх укладанні є обласні центри. В середньому на громаду, що бере участь, припадає 4 партнерства (рис. 3). У Закарпатській, Волинській та Львівських областях більше половини громад беруть участь у міжнародному парт-

Рис. 3. Міжнародне співробітництво територіальних громад України, 2022 р.; *дані відсутні; **верифікована інформація приблизно по 50 % українських територіальних громад, за винятком тих, які знаходяться в окупації, в зоні бойових дій або близько до такої зони
Джерело: [15].

нерстві, що пояснюється (крім активної діяльності їх керівництва у цьому напрямі) ще й близькістю розташування до країн ЄС. У Закарпатській, Львівській, Чернівецькій та Одеській областях на територіальну громаду, яка має партнерів за кордоном, припадає в середньому по 5—6 партнерств.

В умовах військової агресії органи місцевого самоврядування мобілізувалися та почали неформальну міжгромадівську співпрацю із залученням волонтерів та колег із-за кордону, які надавали оперативну допомогу в гуманітарній сфері. Після початку війни засновано Європейський альянс міст та регіонів для відбудови України, який об'єднує європейські асоціації місцевих та регіональних органів влади ЄС, українські асоціації місцевих та регіональних органів влади, асоційовані міста і регіони з ЄС та України та їхні національні представницькі асоціації під патронатом Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. В середині країни Асоціація міст України готова брати на себе організацію роботи Альянсу, координацію з усіма громадами та органами влади. А також створено платформу *Cities4Cities*, завдяки якій європейські муніципалітети встановлюють партнерства з українськими громадами та діляться досвідом [16]. Зараз це основа міжнародної міжгромадівської співпраці у вирішенні нагальних гуманітарних проблем громад, але в перспективі за умов інституціоналізації процесів відновлення території може бути вагомим інструментом міжнародної

міжгромадівської співпраці. Сьогодні доцільно працювати у напрямі розробки проєктів з відновлення засобами міжмуніципальної співпраці, щоб не втрачати час.

Необхідним є налагодження взаємодії між громадами та регіональним рівнем управління. Така потреба виникає внаслідок необхідності взаємодоповнення, оскільки на місцях володіють актуальною інформацією про специфіку середовища відбудови, потреби населення та інтереси різних соціальних груп. А на регіональному рівні є можливість масштабної оцінки розвитку територій суміжних громад на перспективу. Особливо це стосується громад, які суттєво втратили свій демографічний потенціал. Сполучною ланкою, що може сприяти процесу взаємодії, можуть стати Агенції регіонального розвитку. Їх створення регламентовано Статтею 19 Закону України «Про засади державної регіональної політики» [17], де зазначено, що вони можуть бути створені, тобто є не загальнообов'язковими. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, станом на 2021 р. агенції регіонального розвитку функціонували в 17 областях, у 5 областях агенції припинили функціонування або не були утворені. Тому доцільно активізувати створення та роботу вже наявних агенцій розвитку у напрямі розроблення документів відновлення громад, що скоординує місцевий та регіональний розвиток.

У контексті післявоєнного відновлення громад необхідним є створення механізму координації та управління відновленням на основі взаємодії (каналів, координаційних структур), що сформує прозорі та зрозумілі умови участі у відновленні громад кожної зацікавленої сторони. Також доцільно визначити шляхи участі партнерів та чіткі вказівки щодо протоколів, ролей, відповідальності та повноважень. У реалізації проєктів з відновлення національні чи місцеві органи влади можуть доповнювати міжгромадівську взаємодію співпрацею з неурядовими організаціями, приватним сектором та партнерами з розвитку. Для формалізації домовленостей про співпрацю використовуються такі інструменти, як-от офіційні домовленості, угоди, платформи тощо. Можуть бути розширені наявні програми (територія, об'єкти охоплення тощо), що на етапі раннього відновлення забезпечує готові ресурси та швидке застосування заходів.

Фактично головним завданням інституціоналізації розвитку соціального капіталу є перехід громади як адміністративно-територіальної одиниці місцевого самоврядування, в межах якої проживають громадяни, що мають колективні інтереси та визначений законом правовий статус, у додаткову якість. Цією додатковою якістю є стан спільноти, тобто соціальної групи, об'єднаної спільними інтересами, яка має високий рівень ідентифікації себе з групою і завдяки належності до спільноти вона може досягати певних цілей.

Аналіз особливостей інституціоналізації соціального капіталу громад на різних рівнях (груповий, стейкхолдерів, міжгромадівської взаємодії та міжнародної міжгромадівської взаємодії) дав змогу виокремити три напрями її подальшого удосконалення: формальний, неформальний та організаційний. Формальний полягає в удосконаленні нормативно-правового забезпечення розвитку громад, передусім на локальному рівні через удосконалення статуту, паспорту, концепції та стратегії розвитку територіальної громади, що орієнтоване на її соціальну капіталізацію. Фактично це визначення спільної візії розвитку територіальної громади на довгострокову перспективу. А також удосконалення регулярного середовища міжгромадівської та взаємодії стейкхолдерів громади, надання соціальних послуг відповідно до сучасних викликів соціального розвитку територіальних громад в Україні. Напряма передбачає розробку тактичних (річних), операційних (3—5 років) та стратегічних планів розвитку громади, створення проєктів у межах планів на основі формування спільноти, тобто спільної зацікавленості, де є місце інтересам, потребам та участі жителів у виконанні спільної мети. Саме такий підхід може забезпечити функціональну складову адміністративно-територіальної реформи, якою передбачено перерозподіл повноважень, відповідальності та ресурсів на користь територіальних громад. Цим само визначено реформу структурно, але без функціонального наповнення. З функціональної точки зору передбачено стан самодостатності, що розглядається через бюджет та кількість населення в громаді. Такий підхід не повною мірою враховує функціональний аспект реформи, адже важливо, в який спосіб буде набута здатність громади ефективно реалізовувати ті повноваження, відповідальність та використовувати ресурси, які надаються. А в умовах повоєнного відновлення — ще й здатність відновлюватись.

Неформальний напряма передбачає стимулювання конструктивних соціальних практик, зміцнення цінностей, що сприяють територіальній ідентифікації, солідаризації та розвитку інституту репутації. Для його впровадження доцільно використовувати такі підходи: примус, заохочення та символічний вплив. Примус розглядається як пробудження здатності виконувати волю. В демократичному суспільстві це воля більшості жителів громади. Прикладами примусу є антикорупційні заходи; введення законодавчо закріплених критеріїв — наприклад, відбору управлінських кадрів щодо віку, досвіду роботи, рівня освіти тощо; застосування інструментів громадського контролю.

Заохочення є позитивно направленим стимулюванням діяльності у матеріальній та нематеріальній сферах. Матеріальне заохочення спрямоване на спільне фінансування проєктів місцевого значення, які реалізуються спільними зусиллями жителів; фінансування місцевих ініціатив, спільних акцій благодійного або екологічного характеру. Нематеріальне заохочення

може бути здійснене у вигляді нагородженням званням почесного жителя, подяками, грамотами, безкоштовним навчанням тощо. Символічний вплив полягає у спрямуванні цінностей, ідеалів, престижу, відповідальності на накопичення соціального капіталу в громаді. З цією метою доцільно створити при раді громади консультативну групу, до якої б увійшли особи з найбільшим репутаційним капіталом (релігійні лідери, меценати, громадські активісти, правозахисники).

Третім є організаційний напрям, який полягає у сприянні діяльності наявних осередків громадської активності та виявленні потенційних. Цей напрям передбачає створення мереж взаємодії за територіальною, функціональною та антикризовою (орієнтованою на вирішення нагальних проблем) спрямованістю, а також на рівні стейкхолдерів та громад зі спільними інтересами. Тут активно використовують впровадження інструментів співучасті: місцеві референдум, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання та ради, органи самоорганізації населення, бюджети участі, міські партисипативні проекти. Накопичення соціального капіталу передбачає здатність людей співпрацювати для реалізації спільної мети. За умов відсутності такої здатності або досвіду спільної взаємодії необхідним є застосування технологій соціальної роботи з жителями, кінцевою метою яких буде наснаження та сприяння резильєнтності громади [18].

Для налагодження взаємодії на рівні територіальної громади доцільно сформувати групу відповідальних фахівців за напрямом розвитку громади (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, зайнятість, економічний розвиток, екологія тощо), залучити до групи економіста, юриста, депутатів чи старост, яким забезпечити навчання та підвищення кваліфікації. Навчання відповідного персоналу територіальної громади можна забезпечити у партнерстві з регіональними центрами підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, проектами міжнародної технічної допомоги.

Висновки. Інституціоналізація розвитку соціального капіталу територіальних громад у країні має низку обмежень, до яких належать переважання короткострокового планування розвитку територіальних громад, слабкі інформаційне забезпечення організації взаємодії та практика формування мереж лідерів у громадах, низька активність у формалізації публічно-приватного партнерства. На сучасному рівні розвитку територіальних громад місцева влада сконцентрована на наданні соціальних послуг особам, які потрапили в складні життєві обставини, що, безперечно, є необхідним. Однак поза увагою залишається важливе коло питань соціального розвитку, орієнтоване на задіяння ендогенних соціально-економічних ресурсів на основі взаємодії та довіри. З'ясовано також, що попри розвинене нормативно-правове забезпечення публічно-приватного партнерства, рівень взаємодії між стейкхолдерами громади є малоактивним. За

останні декілька років у семи областях не було укладено жодного договору публічно-приватного партнерства.

Найбільш розвиненим рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад є міжгромадівська співпраця, що обумовлено, крім якісного нормативно-правового забезпечення, ще й системою державної підтримки, створеної одночасно з проведенням адміністративно-територіальної реформи та спрямованої на підтримку проєктів з розбудови інфраструктури територіальних громад. Встановлено, що розвинутою є також міжнародна міжгромадівська співпраця, яка активізувалась із початком повномасштабної війни і мала в багатьох випадках неформальний характер та гуманітарну спрямованість. Цей досвід може бути корисним у майбутньому для відновлення громад у повоєнний період.

Доцільно скеровувати діяльність з подальшої інституціоналізації соціального капіталу у трьох головних напрямках: формальному, який передбачає удосконалення нормативно-правового забезпечення цього процесу; неформальному, що передбачає стимулювання конструктивних соціальних практик та цінностей, орієнтованих на солідаризацію; організаційний, який полягає у створенні мереж взаємодії за територіальною, функціональною та антикризовою (орієнтованою на вирішення нагальних проблем) спрямованістю.

У контексті післявоєнного відновлення громад необхідним є створення механізму координації та управління відновленням на основі взаємодії, що сформує прозорі та зрозумілі умови участі громад кожної зацікавленої сторони. В реалізації проєктів з відновлення національні чи місцеві органи влади можуть доповнювати міжгромадівську взаємодію співпрацею з неурядовими організаціями, приватним сектором та партнерами з розвитку. Доцільно також розширювати наявні програми (територія, об'єкти охоплення тощо), що на етапі раннього відновлення забезпечує додаткові ресурси для швидкої реалізації заходів.

Перспективами подальшої наукової роботи в цьому напрямі є дослідження розвитку соціального капіталу громад на різних рівнях адміністративно-територіального управління та удосконалення науково-методичних підходів до проєктування формування соціального капіталу на рівні територіальних громад. Впровадження результатів таких досліджень значною мірою сприяли б розвитку їх самодостатності на засадах інклюзивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Zaiats T., Kraievska H., Diakonenko O. Social capital of rural territorial communities in Ukraine: problems of strengthening and directions of their solution. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8 (2). P. 158—178. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.09>
2. Звонар В. П. Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>

3. Головка Л. Роль громадської думки в контексті розвитку об'єднаної територіальної громади. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 95—107. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.095>
4. Євтушенко А., Лушагіна Т. Соціальний капітал як чинник підвищення спроможності територіальних громад у ході децентралізаційної реформи. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 15. С. 104—123. <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.05>
5. Губа М. Соціальний капітал як чинник розвитку громад. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 1. С. 15—19. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.1.3>
6. Davenport M., Hassan R. Application of exploratory factor analysis to address the challenge of measuring social capital in a rural communal setting in South Africa. *Agrekon*. 2020. Vol. 59. Iss. 2. P. 218—234. <https://doi.org/10.1080/03031853.2020.1713829>
7. Mathews M. C. How village leaders in rural Amazonia create bonding, bridging, and linking social capital configurations to achieve development goals, and why they are so difficult to maintain over time. *World Development*. 2021. Vol. 146. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105541>
8. Nakano S., Washizu A. Will smart cities enhance the social capital of residents? The importance of smart neighborhood management. *Cities*. 2021. Vol. 115. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103244>
9. Eriksson M., Santosa A., Zetterberg L., Kawachi I., Ng N. Social Capital and Sustainable Social Development – How Are Changes in Neighbourhood Social Capital Associated with Neighbourhood Sociodemographic and Socioeconomic Characteristics? *Sustainability*. 2021. Vol. 13 (23): 13161. <https://doi.org/10.3390/su132313161>
10. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь України. ГО «Аналітичний центр Cedos», дослідницька агенція Info Sapiens за ініціативи та підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії. Київ, 2023. 77 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini> (дата звернення: 03.05.2023).
11. Міністерство соціальної політики України. Наказ «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» від 30 грудня 2020 р. № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
12. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Соціальні послуги для вразливих категорій населення в територіальних громадах України. *Економіка України*. 2022. № 3. С. 57—74. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.057>
13. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: вебсайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bfl-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> (дата звернення: 08.11.2022).
14. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10 січня 2022 р. Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 2022. 22 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).
15. Міжнародні партнерства територіальних громад. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/twincities> (дата звернення: 22.04.2023).
16. Європейський альянс міст та регіонів для відбудови України офіційно почав діяти. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/evropeyskyu-alyans-mist-ta-regioniv-dlya-vidbudovy-ukrayiny-ofitsiyno-pochav-diyaty-0> (дата звернення: 05.03.2023).

17. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
18. Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. Колективне насаження і самоорганізація територіальної громади. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 175. С. 70—74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2015_175_15 (дата звернення: 01.03.2023).

REFERENCES

1. Zaiats, T., Kraievskaya, H., & Diakonenko, O. (2022). Social capital of rural territorial communities in Ukraine: problems of strengthening and directions of their solution. *Agricultural and Resource Economics*, 8 (2), 158—178. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.09>
2. Zvonar, V. P. (2021). Sources and principles of social capital development. *Economy of Ukraine*, 1, 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024> [in Ukrainian].
3. Holovko, L. V. (2022). The Role of Public Opinion in the Development Strategy of United Territorial Community. *Demography and Social Economy*, 2 (48), 95—107. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.095> [in Ukrainian].
4. Yevtushenko, A., & Lushahina, T. (2022). Social capital as a factor in increasing the capacity of territorial communities in the course of decentralization reform. *Governance and Regional Development*, 15, 104—123. <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.05> [in Ukrainian].
5. Huba, M. (2021). Social capital as a factor in community development. *Taurida Scientific Herald. Series: Public Management and Administration*, 2021, 1, 15—19. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.1.3> [in Ukrainian].
6. Davenport, M., & Hassan, R. (2020). Application of exploratory factor analysis to address the challenge of measuring social capital in a rural communal setting in South Africa. *Agrekon*, 59 (2), 218—234. <https://doi.org/10.1080/03031853.2020.1713829>
7. Mathews, M. C. (2021). How village leaders in rural Amazonia create bonding, bridging, and linking social capital configurations to achieve development goals, and why they are so difficult to maintain over time. *World Development*, 146. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105541>
8. Nakano, S., & Washizu, A. (2021). Will smart cities enhance the social capital of residents? The importance of smart neighborhood management. *Cities*, 115. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103244>
9. Eriksson, M., Santosa, A., Zetterberg, L., Kawachi, I., & Ng, N. (2021). Social Capital and Sustainable Social Development – How Are Changes in Neighbourhood Social Capital Associated with Neighbourhood Sociodemographic and Socioeconomic Characteristics? *Sustainability*, 13(23): 13161. <https://doi.org/10.3390/su132313161>
10. Volosevych, I., Kohut, I., Zherobkina, T., & Nazarenko, Yu. (2023). The impact of the war on the youth of Ukraine. NGO «Analytical Center Cedoss», research agency Info Sapiens on the initiative and with support of the United Nations Population Fund in Ukraine, the United Nations Development Programme in Ukraine and the Ministry of Youth and Sports of Ukraine, with the financial support of the Ministry of Foreign Affairs of Denmark. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini> [in Ukrainian].
11. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine On Some Issues of Administration of the Provision of Social Support by Local State Administrations and Territorial Communities in the Areas of Social Protection of the Population and Protection of Children's Rights of December 30, 2020, № 868. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text> [in Ukrainian].

12. Zaiats, T., & Kraievska, H. (2022). Social services for vulnerable categories of the population in territorial communities of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 57—74. <https://doi.org/10.15407/economyukr> [in Ukrainian].
13. Ministry of Economy of Ukraine (2023). State of PPP implementation in Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> [in Ukrainian].
14. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine (2022). Monitoring of local self-government reform and territorial organization of power as of January 10, 2022. Kyiv. 22 p. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> [in Ukrainian].
15. International partnerships of territorial communities (2023). Decentralization. <https://decentralization.gov.ua/twincities> [in Ukrainian].
16. The European Alliance of Cities and Regions for the Reconstruction of Ukraine officially began to operate (2023). Association of Ukrainian Cities. <https://auc.org.ua/novyna/yevropeyskyy-alyans-mist-ta-regioniv-dlya-vidbudovy-ukrayiny-oficiyno-pochavdiyaty-0> [in Ukrainian].
17. Law of Ukraine On the Principles of State Regional Policy of February 5, 2015, № 156-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].
18. Semyhina, T. V., & Lykhovyd, D. O. (2015). Collective inspiration and self-organization of the territorial community. *Scientific Papers of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 175, 70–74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2015_175_15 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 07.09.2023

Halyna Kraievska, PhD (Economics), Senior Research Fellow
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: kraevskah@gmail.com
ORCID 0000-0002-0239-8855

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

The article aims to analyze the state of the levels and substantiate the directions of institutionalization of the development of social capital of territorial communities. The article analyzes four levels of institutionalization of social capital of territorial communities in Ukraine: group, stakeholder, intercommunity cooperation and international intercommunity cooperation. It is found that the group level of institutionalization is the least developed. At this level, the need to identify leaders and form networks of interaction based on common interests, which would significantly strengthen the potential for community self-sufficiency, remains unaddressed. The level of community stakeholders is poorly engaged, characterized by low activity of public-private partnerships. Significantly better results are observed at the level of intercommunity interaction, the functioning of which is ensured on the regulatory and financial plane through the established system of state funding for community infrastructure development projects, which were largely implemented on the basis of intercommunity cooperation. It has been established that international intercommunity cooperation is also developed. It intensified with the outbreak of full-scale war and was in many cases in-

formal and humanitarian in nature. This experience may be useful in the future for the recovery of communities in the postwar period.

The paper uses general scientific methods of analysis and synthesis to collect, process and systematize the results of scientific research; abstract-logical and critical analysis — to analyze the levels of institutionalization of social capital of territorial communities; statistical — to collect and systematize data; graphical — to visualize the results of the assessment of international and domestic, intra-Ukrainian, intercommunity cooperation; induction and deduction — to substantiate the main directions of institutionalization of the development of social capital of territorial communities. The main directions of institutionalization of the social capital of territorial communities as a prerequisite for the unification and mobilization of their internal development resources, which is a prerequisite for overcoming the risks caused by the war and the local government reform, are substantiated. The scientific and methodological foundations of the study of social capital at the local level in modern conditions have been improved.

Keywords: territorial community, social capital, institutionalization, intercommunity cooperation.

Cite: Holovko, Liliia, & Holovko, Tamila (2023). Volonterska diialnist yak faktor rezylentnosti ta naroshchuvannia sotsialnoho kapitalu v hromadakh (na prykladi odnii z hromad Kyivskoi oblasti) [Volunteer Activity as a Factor of Resiliency and Building up Social Capital in Communities (on the Example of One of the Communities of Kyiv Region)]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 38-54. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.028>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.028>

УДК 314/316:061.2

JEL Classification: J19, L31

ЛІЛІЯ ГОЛОВКО, канд. екон. наук, старш. наук. співроб., старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: holovko_lilia@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3372-764X

ТАМІЛА ГОЛОВКО, магістр

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
02000, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

E-mail: holovko_tamila@ukr.net

ORCID:0009-0005-6802-779X

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА НАРОЩУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ (на прикладі однієї з громад Київської області)

Актуальність статті зумовлена визначенням аспектів резильєнтності громад у воєнний період. З моменту повномасштабного вторгнення російських військ підвищилась волонтерська діяльність у громадах України. Зростання народного супротиву стало однією із причин створення нових волонтерських угруповань, посилення діяльності благодійних структур неформального сектору. Зміна мотиваційних рис активної частини населення громад деокупованих територій сприяла масовості волонтерства та ініціативності створення і надання різноманітних волонтерських послуг. Метою даної статті є дослідження особливостей формування соціальної згуртованості, резильєнтності та нарощування соціального капіталу в контексті діяльності

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

волонтерського угруповання громади. Новизною є представлення й аналіз результатів анкетного опитування волонтерської групи однієї із громад Київської області. Проаналізовано результати опитування, які стали підґрунтям для визначення резильєнтності та можливостей нарощування соціального капіталу в Немішаївській селищній територіальній громаді. Опитування проводилось у кінці січня — на початку лютого 2023 р., у ньому взяли участь 63 респонденти. Обґрунтовано причини створення угруповання, визначено його значимість у згуртуванні населення, формуванні довіри до волонтерських структур завдяки системності подання прозорої звітності та наявності постійного зворотного зв'язку з окремими підрозділами ЗСУ, яким надається безпосередня допомога волонтерами групи. Зокрема: плетіння маскувальних сіток, виготовлення харчових наборів швидкого приготування, пошиття маскувальних костюмів, виготовлення бліндажних свічок та мініпічок, збір донатів на закупівлю позашияховиків, медикаментів та засобів гігієни тощо. Визначені особливості діяльності групи з моменту її створення в червні 2022 р. по сьогодні. Акцентована увага на використанні наявних та формуванні нових ресурсів соціального капіталу громади, значимості логістичних ланцюгів, соціальних зв'язків між структурами неформального сектору як Немішаївської громади, так і за її межами. Визначено ймовірні причини зниження волонтерської активності в угрупованні та запропоновані напрями удосконалення діяльності волонтерської групи, що сприятимуть посиленню її резильєнтності, зростанню волонтерської активності. Сформовані висновки щодо ефективності роботи групи, запропоновані нові підходи та можливості удосконалення організаційної складової за рахунок підвищення професійного рівня волонтерського менеджменту та переходу до інституційної форми. На підвищення рівня активності волонтерської діяльності в громаді мають вплив трансформаційні зміни щодо більшого залучення молоді, що водночас сприяє підсилению процесу їх соціальної інтеграції. Натомість наявність стресостійких структур неформального сектору в громадах з їх потужним соціальним капіталом є одним із вагомих пріоритетів у підвищенні спроможності територіальних громад, формуванні простору суспільної довіри та швидкої відбудови України у післявоєнний період.

Ключові слова: волонтерська група, волонтерська діяльність, резильєнтність, соціальний капітал, згуртованість, довіра, допомога, громада.

Постановка проблеми, актуальність обраної теми. В Україні еволюція волонтерської діяльності має чітко виражені періоди активності: 2014—2015 рр., 2019—2021 рр. та від 2022 р. і до сьогодні. Кожен з них має своєрідні передумови та чинники: Революція гідності, АТО, ООС на сході країни; Covid-19; повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, зростання кількості ВПО.

Упродовж означених періодів спільними ознаками волонтерської діяльності є зміцнення локальних соціальних зв'язків, нарощування соціального капіталу, поширення масовості волонтерства та мобільності населення, посилення згуртованості, зростання кількісних параметрів неформального сектору, розширення диверсифікації діяльності благодійних та волонтерських структур, підвищення їх інституційної спроможності, зростання резильєнтності на місцевому і національному рівні.

У жодній країні світу не було зафіксовано такого стрімкого розвитку волонтерської діяльності як в Україні. У рейтингу за *World Giving Index* у

2010 р. Україна займала лише 150 місце (всього 5 % населення було залучено до волонтерської роботи). З 2020 р. сформувались тенденції до зростання благодійної активності українського суспільства. У 2021 р., за даними CAF, 43 % населення України було охоплено різними видами благодійної діяльності, що дало змогу здобути 20 місце у загальному рейтингу. Таким чином порівняно з 2019 р. Україна піднялась на 81 позицію і підвищила свою благодійну активність майже удвічі [1].

Та вже упродовж наступних трьох років Україна піднялась на 91 позицію і у 2021 р. стала єдиною європейською країною, яка увійшла у топ-10 за рівнем благодійності. Основними аспектами, що формують рейтинг благодійності, є: допомога незнайомцям; пожертви грошей на благодійність; волонтерство. У 2021 р. в Україні майже половина (49 %) населення займалася благодійністю, понад 70 — допомагали незнайомцям, значна частина (47 %) донатили, а чверть (24 %) — волонтерили.

Стрімкий розвиток волонтерства — індикатор розвитку громадянського суспільства, його резильєнтності, важливу роль у формуванні якої відіграють волонтерські об'єднання у територіальних громадах відповідного регіону.

Трансформація змін суспільних зв'язків з вертикальних на горизонтальні сприяє нарощуванню внутрішнього потенціалу, соціального капіталу громади, формує домінуючу складову громадської активності, ініціативності завдяки зростанню кількості волонтерських структур, їхньої масовості, адресності та логістичної спрямованості. Однак волонтерська діяльність у громаді потребує підвищення мобільності населення, його постійного мотиваційного заохочення, пріоритетності та перспективності використання внутрішніх ресурсів того чи іншого об'єднання з посиленням резильєнтності громад, розширення можливостей використання людського та соціального капіталу для відбудови країни у післявоєнний час. Тому значущим є дослідження діяльності, визначення можливостей, напрямів покращення організаційної складової, використання ресурсного потенціалу волонтерських структур відповідної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування соціального капіталу та його трансформацію під впливом воєнного стану в Україні вивчають фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України: Е. Лібанова (E. Libanova), О. Позняк (O. Pozniak), О. Цимбал (O. Tsymbal), Т. Заяць (T. Zaiats), Г. Краєвська (G. Kraiev-ska), В. Звонар (V. Zvonar) [2—4].

О. Панькова (O. Pankova), О. Касперович (O. Kasperovych), О. Іщенко (O. Ishchenko) досліджували волонтерський рух 2014—2015 рр., динаміку розвитку його соціальних ресурсів, основні мотиви участі у волонтерській діяльності, розробили угруповання проблем за десятьма напрямками та визначили перспективи розвитку волонтерських структур, відмітивши необхідність поширення практик входження волонтерів до державних

структур, що сприятиме комунікації й координації зусиль різних груп та організацій волонтерів [5]. Особливості функціонування волонтерства в Україні в умовах зовнішньої агресії, його зарубіжний досвід вивчали фахівці Інституту стратегічних досліджень Д. Горелов (D. Gorelov), О. Корнієвський (O. Korniievskiy) [6]. І. Івженко (I. Ivzhenko) досліджував передумови виникнення волонтерських угруповань, створених за дифузійним принципом із колегіальною функцією, обґрунтував ефект синергії та його вплив на появу нових джерел розвитку в їхній діяльності та значущість співпраці з органами влади щодо соціальної підтримки незахищених категорій населення [7]. Л. Головка (L. Holovko) та В. Звонар (V. Zvonar) вивчали особливості надання соціальних послуг ВПО, завдяки консолідації зусиль місцевих органів влади, структур неформального сектору, бізнесу на прикладі окремих територіальних громад Волинської та Вінницької областей [8]. О. Макарова (O. Makarova) та Д. Дутка (D. Dutka) досліджували сучасні аспекти волонтерського руху в Німеччині, акцентували увагу на досвіді надання волонтерських послуг вразливим групам населення, зокрема українським біженцям; можливості адаптації такого досвіду у роботі вітчизняних громадських організацій з метою підвищення ефективності їх діяльності та масштабування досвіду через розширення спеціалізації, підвищення професійного рівня тощо [9].

Особливості створення, аналіз та оцінку послуг, наданих українським біженцям волонтерами Карітасу та інших структур неформального сектору (благодійних організацій, волонтерських угруповань, асоціацій, зокрема «MIST-IL PONTE») у італійському м. Губбіо, вивчали Л. Головка (L. Holovko) та Л. Королик-Бойко (L. Korolyk-Boyko) [10].

Мета статті — дослідити особливості формування соціальної згуртованості, резильєнтності та нарощування соціального капіталу в контексті діяльності волонтерського угруповання Немішаївської громади.

Новизна. Новизною є представлення й аналіз результатів анкетного опитування волонтерської групи Немішаївської громади Київської області.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні таких методів: опитування *face to face*, аналізу, синтезу, узагальнення. Дослідження проведене у три етапи. На першому — розроблено інструментарій опитування з врахуванням результатів діяльності волонтерської групи «Немішаївські бджілки». На другому етапі здійснено опитування членів волонтерської групи у Немішаївській селищній територіальній громаді Бучанського району Київської області. На третьому етапі — узагальнення та аналіз отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. З початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України характерною особливістю становлення громадянського суспільства стало нарощування кількісних параметрів неформального сектору. В умовах воєнного стану спостері-

гається зростання значної кількості благодійних та волонтерських об'єднань. Найбільш потужна хвиля формування соціальних інститутів відбулась у перші місяці після 24 лютого 2022 р. Основним фактором є народна протидія агресору.

Масовий характер громадської активності сприяє створенню волонтерських угруповань, об'єднань в окремих населених пунктах, громадах областей, де не ведуться активні бойові дії. Найбільша активність об'єднання населення спостерігалась на деокупованих територіях упродовж 2022 р. У контексті діяльності неформального сектору активізувалась діяльність благодійної сфери у західному регіоні України. У центральному регіоні посилювався волонтерський рух, який з процесом деокупації трансформувалася у створення волонтерських об'єднань та угруповань, соціально згуртованість в яких не залежить від юридичної форми наявних.

З 24 лютого 2022 р. третина українців, або 39 % від числа благодійників займалися волонтерством. Порівняно з 2021 р. частка осіб, які долучилися до волонтерства, лише упродовж перших місяців повномасштабного вторгнення, зокрема березень—червень, зросла у більш ніж п'ять разів. Згодом волонтерська ініціативність дещо знизилась серед молоді та осіб середнього віку, населення центральних і західних областей. У серпні лише 16 % волонтерів (або 5,4 % від усіх мешканців країни) продовжували працювати так само інтенсивно, як і на початку війни [11].

За даними Державної податкової служби України, станом на початок 2023 р. загальна кількість зареєстрованих волонтерів сягала понад 2,6 тис. осіб, з них упродовж лише 2022 р. зареєструвалось 2 383 особи, що у 8,4 рази більше ніж за 2014—2021 рр., оскільки до початку повномасштабного вторгнення російських військ зареєстрованих волонтерів було лише 320 осіб. Найбільше зареєстрованих зафіксовано у грудні 2022 р. — 1653 особи, тобто близько 70 % від загальної кількості [12].

Основною метою формування волонтерських угруповань є підтримка армії, ВПО. Хоча є певні особливості створення нових структур неформального сектору, це передусім стосується регіональних / локальних відмінностей та прояву людського фактору, формування соціологічного клімату в колективі.

Протидія гібридним загрозам / глобальним викликам мобілізувала населення громад деокупованих територій Київської області до волонтерської активності. Після звільнення області, зокрема населених пунктів Бучанського району, в кінці березня — на початку квітня 2022 р., почали повертатись ВПО, яким вдалося виїхати у більш безпечні регіони країни. Із поверненням населення в громадах почав більш активно відновлюватись волонтерський рух, активізувалась благодійна діяльність.

Зокрема, нові структури неформального сектору з'явилися у Немішаївській ОТГ. Одним із таких об'єднань є волонтерська група «Немішаївські

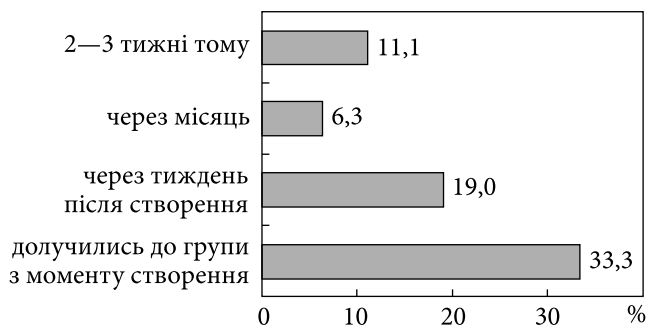

Рис. 1. Волонтерська активність з моменту створення групи, %

Джерело: дані опитування.

бджілки», що створена 22 червня 2022 р. і функціонує до сьогодні. У соціальній мережі *Facebook* до сторінки групи долучились понад 700 учасників. Основною метою діяльності групи є допомога армії, зокрема підрозділам ЗСУ, військовим госпіталям, ВПО в громаді. Адресна спрямованість надання послуг дозволяє забезпечувати потреби захисників за можливостями волонтерів. Основними видами допомоги є: плетіння маскувальних сіток, пошиття маскувальних костюмів, виготовлення харчових наборів швидкого приготування, різноманітних смаколиків, випічки, бліндажних свічок, переносних мініпічок тощо.

Спільна мета згуртовує населення громади, сприяє поширенню масового характеру волонтерської діяльності. Налагоджена співпраця з місцевим будинком культури надає можливості для забезпечення умов створення волонтерських послуг. Зокрема, це встановлення каркасів для плетіння маскувальних сіток, надання місця для збору благодійної допомоги від місцевого населення. Водночас поява волонтерського угруповання стала можливістю створення нових робочих місць для ВПО, котрі займаються суспільно корисною працею. Завдяки співпраці з Бородянським відділом Бучанської філії Київського обласного центру зайнятості до плетіння маскувальних сіток долучились як тимчасово безробітні місцеві мешканці, так і ВПО.

У кінці січня — на початку лютого 2023 р. розроблено і проведено опитування членів волонтерської групи з метою оцінки її діяльності, визначення соціальної згуртованості, громадської активності та залучення до волонтерства більшої кількості верств населення у Немішаївській громаді і за її межами. Значимості набуває визначеність, змістовність і структурованість питань, доцільність і важливість отриманих результатів для визначення стресостійких чинників соціальної згуртованості, нарощування та використання соціального капіталу для покращення розвитку громади з можливістю розбудови міжнародної співпраці.

В опитуванні взяли участь 63 активні учасники волонтерської групи, переважно жінки. Основна частина (33,3 %) долучились до діяльності з моменту створення групи; 19,0 — за тиждень після створення; 6,3 — за місяць;

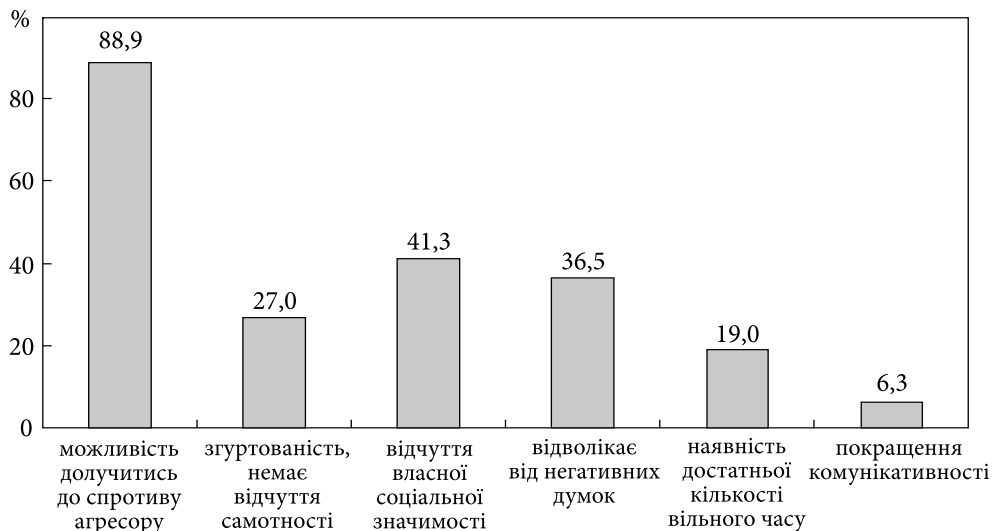

Рис. 2. Причини залучення до волонтерської діяльності, %

Джерело: дані опитування.

11,1 % — 2—3 тижні тому (рис. 1). Слід підкреслити, що з учасників групи до 24 лютого волонтерили лише 30,2 %, а 69,8 % не займались волонтерською діяльністю.

Варто зазначити, що ініціатори створення групи уже мали досвід волонтерської діяльності, оскільки волонтерять з 2014 р. На підтримку їхньої ініціативи щодо створення волонтерської групи вагоме значення мала зміна цінностей, мотивації, зростання довіри населення громади і почуття громадського обов'язку, можливість допомогти у боротьбі з агресором. Водночас волонтерська діяльність сприяє відновленню фізіологічного стану організму після посттравматичної депресії, зумовленої перебуванням на окупованій території, втратою рідних чи друзів, відчуттям необхідності позитивних змін у суспільному розвитку громади.

Для визначення причин, через які члени групи займаються волонтерською діяльністю, в анкеті запропоновано 10 варіантів відповідей, з яких респонденти могли вибрати декілька. Так із 63 опитаних 88,9 % розглядають волонтерство як можливість долучитись до спільної протидії агресору; 27,0 вважають, що такий вид діяльності згуртовує, усуває відчуття самотності; 41,3 відчувають власну соціальну значимість; 36,5 це відволікає від негативних думок; 19,0 волонтерять через наявність достатньої кількості вільного часу; 6,3 % покращують комунікацію (рис. 2). Ключовим аспектом у здійсненні вибору щодо заняття волонтерською діяльністю для окремих громадян стало перебування на окупованій території більше 30 днів, та можливість допомогти рідним, знайомим, які служать в окремих підрозділах ЗСУ.

Рис. 3. Вікова структура волонтерського угруповання, %
Джерело: дані опитування.

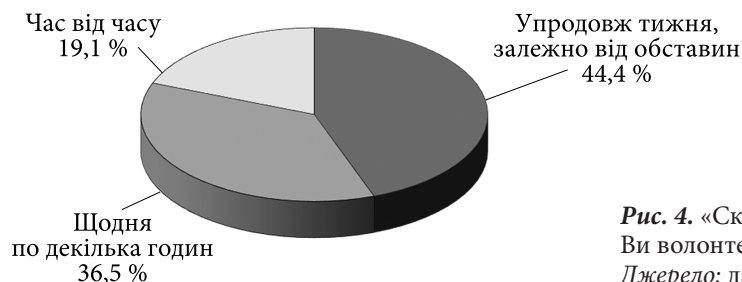
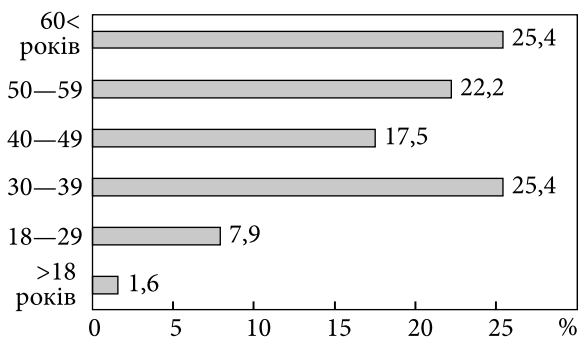

Рис. 4. «Скільки днів на тиждень Ви волонтерите?»
Джерело: дані опитування.

Для осіб пенсійного віку, які на момент опитування становили чверть угруповання (рис. 3), діяльність у колективі сприяє збереженню комунікативних здібностей, надає відчуття значимості через передачу життєвого та професійного досвіду. І водночас, як і в інших волонтерів, наявність можливості долучитись до спільної праці у досягненні єдиної мети. Саме тому на другому місці серед причин, що спонукали займатись волонтерством, респонденти визначили відчуття власної соціальної значимості (41,3 %).

Більшість з членів групи — жінки старше 65 років, деякі з них проживають самі. Негативний вплив тривалого періоду війни, тривожність за рідних та близьких, які перебувають у зоні активних бойових дій, означили вибір ще однієї причини — заняття волонтерською діяльністю відволікає від негативних думок (36,5 %).

Сформований соціальний капітал, згуртованість, наявність зворотного зв'язку із підрозділами ЗСУ, яким надається допомога, систематична прозора звітність координатора групи про надходження та розподіл донатів, мотивує учасників групи, сприяє їх активній діяльності виходячи з можливостей та наявності вільного часу. Зокрема, упродовж тижня 44,4 % респондентів волонтерять залежно від обставин, виду волонтерської допомоги, постійної трудової зайнятості; 36,5 % це роблять щодня (деякі — 5—6 днів; інші — 2—3 дні) (рис. 4).

В основному особи працездатного віку волонтерять залежно від наявності вільного часу. Інші члени волонтерської групи, не маючи змоги

займатись постійно одним видом надання волонтерських послуг, змінюють напрям діяльності, в більшості випадків донатять на ЗСУ, підтримують благодійні акції, заходи, беруть участь в їх організації та проведенні.

Активність волонтерської діяльності в громаді визначається також і тим фактором, що ініціативні мешканці на громадських засадах, у вихідні дні організують інтелектуальні, пізнавальні, розвиваючі, культурно-розважальні заходи, зокрема для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Такі заходи є значущими для розвитку нових компетентностей, вмій та навичок, роботи в команді, відповідальності у прийнятті рішень, формування резильєнтності підлітків. Особливо вони важливі для дітей середнього шкільного віку, котрі тривалий час були обмежені у спілкуванні зі своїми ровесниками через формат навчання у режимі онлайн, внаслідок пандемії *Covid-19*; виїзду з постійного місця проживання внаслідок ведення активних бойових дій на території Бучанського району, де знаходиться громада. Обмеженість у живому спілкуванні зменшує рівень соціалізації підлітків і може ставати бар'єром соціологічної інтеграції у їхньому подальшому психофізіологічному розвитку. Місцем проведення заходів (як відносно безпечного місця) є публічна бібліотека смт Немішаєвого. Використання приміщення бібліотеки у новому форматі, популяризації її серед дітей середнього шкільного віку надає закладу більшої престижності серед інших публічних просторів громади.

Масовості волонтерства громади сприяє наявність інших структур неформального сектору, зокрема: волонтерське угруповання «Сітки Перемоги» (смт Немішаєве), об'єднання волонтерів «Миру всім» (смт Клавдієве). Вагомим фактором у волонтерській діяльності є співпраця волонтерських структур як у самій громаді, так і за її межами, із структурами неформального сектору інших громад. Постійна співпраця волонтерської групи «Немішаївські бджілки», скоординованість діяльності, висока мотивація, налагодженість логістичних зв'язків з волонтерами благодійної організації «Благодійний фонд "Свобода України"» (м. Ірпінь), благодійним фондом «Ірпінське волонтерське об'єднання "Незламні серця"» (м. Ірпінь), волонтерською групою «Демидівські Берегині» (с. Демидів) сприяє задоволенню потреб захисників, наданню повноцінної допомоги окремим підрозділам ЗСУ, зокрема до місць активних бойових дій за короткий проміжок часу.

Станом на 21 червня 2023 р. волонтери групи «Немішаївські бджілки», сплели близько 500 маскувальних сіток, що становить 15 тис. м², виготовили понад 3 тис. харчових наборів швидкого приготування, більше 4 тис. сніданків і перекусів, 8 тис. солодких батончиків, понад тисячу бліндажних свічок та пошили стільки ж маскувальних костюмів тощо.

Для визначення пропозицій щодо покращення діяльності та ефективності групи був запропонований множинний вибір переліку основних змін,

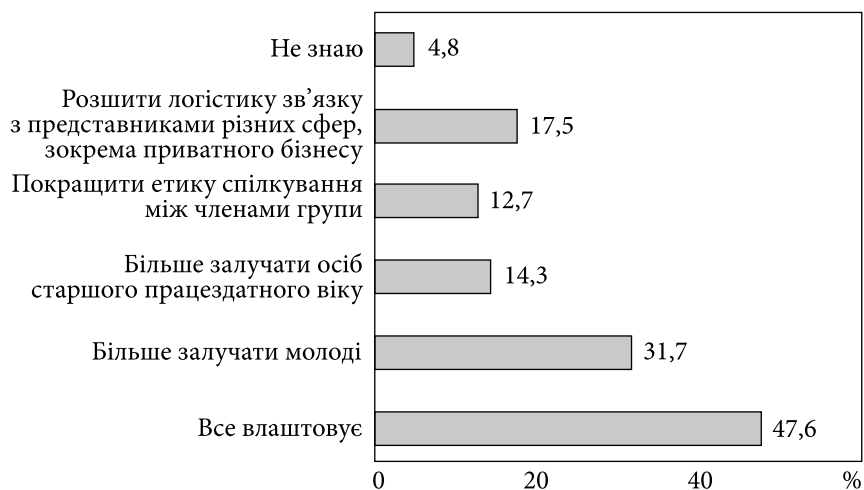

Рис. 5. «Що б Ви змінили в організації роботи волонтерської групи «Немішаївські бджілки»?»

Джерело: дані опитування.

які можна внести в організацію роботи. Так 32,0 % волонтерів вважають, що потрібно більше залучати молоді до волонтерської діяльності; 17,5 — розширити логістику зв'язку з представниками різних сфер; майже 13,0 переконані, що варто покращити етику спілкування між членами групи; а майже половину (47,6 % респондентів) усе влаштовує (рис. 5).

Щодо підтримки волонтерської діяльності в громаді зі сторони місцевої влади думки розділились. Більш активні волонтери 34,9 % вважають, що місцева влада робить недостатньо; 30,2 — не знають, чи місцева влада допомагає; 27,0 вважають, що вона нічого не робить; лише 7,9 % думають, що адміністрація громади постійно підтримує волонтерську діяльність (рис. 6).

Основними способами популяризації та залучення до волонтерської діяльності є поширення інформації про діяльність угруповання через друзів, знайомих, так чинять 55 осіб (87,3 %), через соцмережі долучають населення громади до волонтерської діяльності 37 осіб (58,7 %), окремі члени угруповання беруть участь в організації публічних заходів: 4 особи (6,3 %), цим самим заохочуючи всіх бажаючих доєднатись. Систематична організація благодійних заходів у громаді зі сторони як членів угруповання, так і представників сфери культури дозволяє отримувати донати на закупівлю насамперед матеріалу для виготовлення маскувальних сіток, які є надзвичайно затребуваними у зоні бойових дій.

Активну благодійну позицію населення громади проявляє, здійснюючи донати, беручи участь у різних соціальних проектах чи благодійних акціях не лише у підтримку діяльності волонтерської групи «Немішаївські

Рис. 6. «Як місцева влада сприяє волонтерській діяльності у Вашій громаді?»
Джерело: дані опитування.

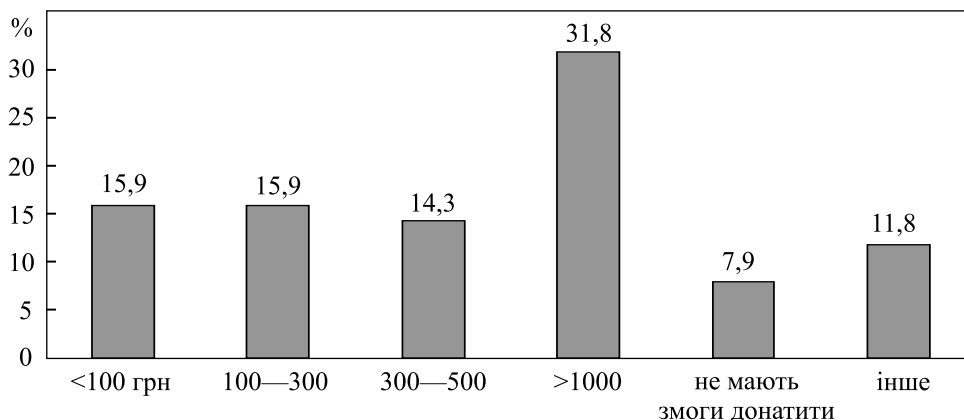

Рис. 7. «Яку суму коштів Ви віддаєте на благодійність у середньому на місяць, окрім донатів для ВГ "Немішаївські бджілки"?»
Джерело: дані опитування.

бджілки», а й за межами громади. Середня сума відшкодувань на благодійність кожного волонтера угруповання становить до 500 грн, з них: 15,9 % членів групи донатять до 100 грн у середньому за місяць, 15,9 — до 300 грн, 14,3 — 300—500 грн; 30,2 — понад 1000 грн, а 7,9 % — не мають змоги донатити (рис. 7).

На момент опитування респонденти зазначили, що найбільше у діяльності групи їм подобається позитивний мікроклімат у колективі, це можна пояснити тим, що більшість знали одне одного раніше, навчались в одному класі чи працюють разом, є родичами чи мають міцні соціальні зв'язки. Певній категорії опитаних імпонує систематичність та прозорість надання звітної інформації зі сторони координатора групи. Водночас

наявність постійного зворотного зв'язку є вагомим чинником мотивації діяльності. Щодо довіри, як одного із вагомих критеріїв оцінки діяльності групи, то 82,5 % респондентів оцінили її рівень на «відмінно» за п'ятибальною шкалою, а 17,5 % — «добре».

Однак не завжди рівень активності волонтерської діяльності є стабільним. Окремими причинами зниження активності ймовірно можуть бути:

- емоційне вигорання;
- зміна місця чи режиму роботи постійних членів групи, що зменшує тривалість їх вільного часу;
- несформованість усталених комунікативних традицій в колективі чи зміна започаткованих;
- недостатність інструментів професійного волонтерського менеджменту;
- збільшення кількості волонтерів, які займаються оплачуваною суспільно корисною працею;
- тривалий воєнний стан у країні;
- прояв посттравматичних симптомів;
- невирішеність певних непорозумінь у колективі;
- перехід членів групи в інші волонтерські угруповання або благодійні об'єднання.

Основними напрямками підвищення резильєнтності та волонтерської активності у волонтерській групі є: покращення умов комфортного соціального клімату, формування стійкого соціального інституту з усталеними традиціями діяльності, створення ініціативних підгруп та розподіл чітких обов'язків між ними, а не окремими особами, які виконують усю і координаторську, і організаційну роботу, використання професійного менеджменту та компетентнісного підходу, покращення культури та етики спілкування.

Для удосконалення управління волонтерською групою доцільним є використання інноваційних підходів. Зокрема «SAFe (scaled agile framework) — т. зв. масштабований agile, призначений для великих команд зі значною кількістю різнопрофільних учасників. Такі команди для благодійних чи волонтерських проєктів могли б поєднувати і зусилля приватних благодійників, і досвід різноманітних фондів та організацій, і консультативну участь представників владних інституцій» [13]. Використання цієї методології управління зосереджено на гнучкості та постійному вдосконаленні процесів діяльності, забезпечуючи ефективну співпрацю між членами угруповання та партнерами, іншими волонтерськими структурами.

Значущу роль у розвитку неформального сектору громади відіграє залучення молоді до волонтерської діяльності. Молодь активно доєднується до волонтерства завдяки діяльності молодіжних рад, які стали фундаментом для створення волонтерських штабів, осередків, ініціатив, благодійних

рахунків у відповідній громаді, сприяючи формуванню позитивних тенденцій до зростання кількості волонтерів. Прогресивним прикладом є діяльність молодіжного конгресу Зборівської ОТГ Тернопільської області. Активність молоді підвищилась із відкриттям Медіацентру, на базі якого проводять тренінги, розширилась мережа гуртків для різних вікових груп. З метою популяризації молодіжної діяльності і заохочення різних ініціатив інвесторів створюються медіапродукти.

Мотивуючим чинником посилення волонтерської діяльності стала перемога Молодіжного конгресу в конкурсі від Програми «U-LEAD з Європою». Реалізація соціального проєкту «Збільшення соціальної відповідальності молоді у Зборівській громаді» сприяло створенню 5 ініціативних команд волонтерів з метою роботи з різновіковими категоріями населення, зокрема дітьми, пенсіонерами, медиками, мешканцями та малозабезпеченими сім'ями.

Результатом діяльності ініціативних груп став проєкт програми «Розвиток волонтерської діяльності серед молоді Зборівської громади на 2021—2024 рр.» загальним бюджетом 200 тис. грн, реалізація якого поширює культуру молодіжного волонтерства, розвиток нових компетентностей, проєктного менеджменту та медіаграмотності.

Основними чинниками зростання молодіжного осередку в громаді є: активність молоді, значуща підтримка місцевої влади та програми міжнародно-технічної підтримки. *Ключовим аспектом* є соціальна згуртованість, комунікативність, використання соцмереж, розширення нових зв'язків і партнерських відносин, зростання рівня довіри до молоді. Це стало підґрунтям для створення бази перевізників з інших країн для пришвидшення задоволення військових потреб, зростання обсягу фінансової допомоги за рахунок донатів. Постійні надходження коштів сприяють реалізації «екстремальних» зборів необхідних речей для забезпечення потреб цивільного населення маломобільних груп, ВПО та підрозділів ЗСУ.

Із зростанням обсягу робіт, джерел фінансування, Молодіжний конгрес створив та зареєстрував Благодійний фонд «Сила дії та молоді» (м. Зборів), до якого увійшли члени молодіжної ради, представники малого бізнесу громади. Створення фонду сприяло масовості волонтерського руху в громаді [14].

На перспективу: зростання ефективності волонтерської діяльності в громаді можливе через трансформаційні зміни щодо створення структурованої інституційної форми, підґрунтям якої є: згуртованість, довіра, масовість, міцні соціальні зв'язки, сформований соціальний капітал; ініціативне населення, що займається волонтерською діяльністю без оплати, а з почуттям громадського обов'язку і необхідності підвищити престижність громади; внутрішні ресурси потенціалу волонтерської групи; підвищення рівня залучення представників малого та середнього бізнесу, локальної

влади та інвесторів, співпраця з міжнародними провідними структурами неформального сектору.

Висновки. Перевагами волонтерської діяльності у наш час, на відміну від 2014—2015 рр., є: зростання ініціативності, масовості, трансформації мотиваційних змін участі різновікових категорій населення; посилення адресності надання допомоги підрозділам ЗСУ; диверсифікація послуг для забезпечення локальних потреб захисників; наявність прямого зворотного зв'язку.

Тенденції до зростання волонтерської діяльності у громадах спостерігались у перші 6 місяців повномасштабного вторгнення з незначними їх зниженнями до початку 2023 р. Поява нових структур неформального сектору у Бучанському районі Київської області певною мірою пов'язана із деокупацією території. Вмотивованість населення протидіяти агресору згуртувала мешканців громад, зросла активність, ініціативність і почуття громадського обов'язку серед всіх вікових категорій. Почуття емпатичності серед місцевого населення до ВПО сприяло їхній швидкій соціальній інтеграції в громаді.

Одним із провідних волонтерських угруповань у Немішаївській громаді стала волонтерська група «Немішаївські бджілки». Практично на піку волонтерської активності було здійснено опитування членів групи, результати якого показали формування волонтерської діяльності, чинники резильєнтності і ймовірні причини зменшення волонтерської активності. Хоча не всі члени групи взяли участь в опитуванні, а лише їх активна частина, зазначені вище тенденції відповідають дійсності.

На основі проведеного аналізу варто відмітити, що інструменти залучення населення до волонтерства є недостатньо дієвими та професійними. Потребує удосконалення злагоженість використання різноманітних підходів волонтерської діяльності, зокрема людиноцентричний, синергетичний, професійного менеджменту, системний.

Необхідним є напрацювання плану залучення волонтерів, особливо молоді, завдяки системній діяльності оновленого активу групи, чи формуванню та дієвості структурних елементів з розподілом обов'язків та зростанням відповідальності між ініціативними членами угруповання. Посиленню резильєнтності сприяють заходи розробки і реалізації соціальних проектів з можливістю використання внутрішніх ресурсів кожного з волонтерів групи, нарощуванню соціального капіталу, згуртованості та довіри в громаді; трансформації волонтерської групи у потужну організацію. Зі свого боку стресостійке волонтерське угруповання є простором суспільної довіри та вагомим резильєнтним критерієм громади у процесі післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. CAF World Giving Index. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2021-publications/caf-world-giving-index-2021> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 48(2). С. 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
3. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2020. № 12. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=435 (дата звернення: 16.05.2023).
4. Звонар В. П. Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>
5. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2. С. 25—40.
6. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2015. 36 с.
7. Івженко І. Б. Практичний аспект формування взаємодії систем органів місцевого самоврядування з волонтерськими рухами в процесі реалізації соціальної роботи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 188—194.
8. Holovko, L., & Zvonar, V. The provision of social services to internally displaced persons in the communities of Ukraine. In: *Transformation of economy, finance and management in modern conditions*. Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 295—309. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-18>
9. Макарова О., Дутка Д. Волонтерський рух в Німеччині (сучасні аспекти). *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 49(3). С. 89—101. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.089>
10. Головка Л., Королик-Бойко Л. Українські біженці в Італії: діяльність та допомога Карітас та асоціації «МІСТ-ІЛЬ ПОНТЕ». *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 50(4). С. 75—89. <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.075>
11. Благодійність у час війни — кількісне дослідження. URL: <https://zagoriy.foundation/publications/blagodijnist-u-chasi-vijni-kilkisne-doslidzhennya/> (дата звернення: 15.02.2023).
12. 2383 волонтера зареєструвалися у реєстрі Податкової у 2022 році. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-registry> (дата звернення: 22.02.2023).
13. Звонар В. П., Головка Л. В. Взаємодія форм соціального капіталу у структурі мереж громадянського суспільства: управлінський аспект. *Статистика України*. 2023. № 1. С. 92—102. [https://doi.org/10.31767/su.1\(100\)2023.01.09](https://doi.org/10.31767/su.1(100)2023.01.09)
14. Від волонтерства в громаді до створення благодійного фонду: досвід молодіжної ради Зборівської громади. *Програма «U-LEAD з Європою»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15261> (дата звернення: 08.09.2023).

REFERENCES

1. CAF World Giving Index (2021). <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2021-publications/caf-world-giving-index-2021>
2. Libanova, E., Pozniak, O., & Tsybal, O. (2022). Scales and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 48 (2), 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037> [in Ukrainian].
3. Zaiats, T. A., & Kraievs'ka, H. O. (2020). Development of social capital of territorial communities in Ukraine. *Economy of Ukraine*, 12, 56—72. http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=435 [in Ukrainian].

4. Zvonar, V. P. (2021). Sources and principles of social capital development. *Economy of Ukraine*, 1, 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024> [in Ukrainian].
5. Pankova, O. V., Kasperovych, O. Y., & Ishchenko, O. V. (2016). Development of volunteer activities in Ukraine as a manifestation of the activation of social resources of civil society: specificity, problems and prospects. *Ukrainian society*, 2, 25—40 [in Ukrainian].
6. Gorelov, D. M., & Korniiivskyi, O. A. (2015). Volunteer movement: world experience and Ukrainian civic practices: analytical report. K.: NISS. 36 p. [in Ukrainian].
7. Ivzhenko, I. B. (2018). The practical aspect of forming the interaction of systems of local self-government with volunteer movements in the process of implementing social work. *Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Public Administration*, 29 (68), 1, 188—194 [in Ukrainian].
8. Holovko, L., & Zvonar, V. (2022). The provision of social services to internally displaced persons in the communities of Ukraine. In: Transformation of economy, finance and management in modern conditions. Riga: Baltija Publishing. P. 295—309. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-18> [in Ukrainian].
9. Makarova, O., & Dutka, D. (2022). Volunteer movement in Germany (current aspects). *Demography and Social Economy*, 49 (3), 89—101. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.089> [in Ukrainian].
10. Holovko, L. V., & Korolyk-Boyko, L. E. (2022). Ukrainian Refugees in Italy: Activities and Assistance of Caritas and “MIST-IL PONTE” Association. *Demography and Social Economy*, 4 (50), 75—89. <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.075> [in Ukrainian].
11. Charity in time of war — a quantitative study (2022). <https://zagoriy.foundation/publications/blagodijnist-u-chasi-vijni-kilkisne-doslidzhennya/> [in Ukrainian].
12. 2383 volunteers registered in the Tax Register in 2022 (2023). <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-registry> [in Ukrainian].
13. Zvonar, V. P., & Holovko, L. V. (2023). Interaction of Social Capital Forms in the Structure of Civil Society Networks: Managerial Aspect. *Statistics of Ukraine*, 1, 92—102. [https://doi.org/10.31767/su.1\(100\)2023.01.09](https://doi.org/10.31767/su.1(100)2023.01.09) [in Ukrainian].
14. From volunteering in the community to creating a charitable foundation: the experience of the youth council of the Zboriv community (2022). U-LEAD with Europe program. <https://decentralization.gov.ua/news/15261> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 11.09.2023

Liliia Holovko, PhD (Economics), Senior Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: holovko_lilia@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3372-764X

Tamila Holovko, Master,
Dragomanov Ukrainian State University
02000, Ukraine, Kyiv, Str. Pyrohova, 9
E-mail: holovko_tamila@ukr.net
ORCID: 0009-0005-6802-779X

VOLUNTEER ACTIVITY AS A FACTOR OF RESILIENCY
AND BUILDING UP SOCIAL CAPITAL IN COMMUNITIES
(on the example of one of the communities of Kyiv region)

The relevance of the article is due to the definition of aspects of community resilience during the war period. Since the full-scale invasion of Russian troops, volunteer activities in Ukrainian communities have increased. The growth of people's resistance was one of the

reasons for the creation of new volunteer groups, strengthening the activities of charitable structures of the informal sector. The change in motivational features of the active part of the population of communities in de-occupied territories contributed to the mass volunteering and the initiative to create and provide various volunteer services. The purpose of this article is to explore the peculiarities of the formation of social cohesion, resilience and the increase in social capital in the context of community volunteer group's activities. Novelty is the presentation and analysis of the results of a questionnaire survey of a volunteer group of one of the communities in the Kyiv region. The results of the survey were analyzed, which became the basis for determining the resiliency and opportunities for increasing social capital in the Nemishayeve settlement territorial community. The survey was conducted in late January and early February 2023, with 63 respondents. The article uses the authors' own experience in volunteering in this volunteer group. The reasons for the creation of the group are substantiated, and the study determines its importance for rallying the population, the formation of trust in volunteer entities through the systematic submission of transparent report filings and the presence of constant feedback from individual units of the Armed Forces of Ukraine, which are directly assisted by the volunteers of the group. This includes, in particular, weaving camouflage nets, making instant food kits, sewing camouflage suits, making dugout candles and mini-stoves, collecting donations for the purchase of off-road vehicles, medicines and hygiene products, etc. The features of the group's activities since its inception in June 2022 until today have been determined. Attention is focused on the use of existing and formation of new resources of community's social capital, the importance of logistics chains, social ties between the existing entities of the informal sector both within the community and beyond. The probable reasons for the decrease in volunteer activity in the grouping have been determined and the directions for improving the activity of the volunteer group have been proposed, which will contribute to strengthening its resilience, increasing volunteer activity. Conclusions on the effectiveness of the group are drawn, new approaches and opportunities are proposed to improve the organizational component by improving the professional level of volunteer management and transition to institutional form. The intensification of volunteer activities in the community is influenced by transformational changes in terms of greater involvement of young people, which at the same time contributes to strengthening the process of their social integration. In turn, the presence of stress-resistant entities of the informal sector in communities with their powerful social capital is one of the weighty priorities in increasing the capacity of territorial communities, forming the space of public trust and rapid reconstruction of Ukraine in the post-war period.

Keywords: volunteer group, volunteer activity, resilience, social capital, cohesion, trust, help, community.

Cite: Novikov, Valerii, & Hvelesiani, Anna (2023). Practice and Capabilities of Programmatic Housing Policy Implementation in Ukraine. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 55-76. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.055>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.055>

УДК 365: 338

JEL Classification: R31: R21

VALERII NOVIKOV, Dr. Sc. (Economics), Prof.
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5892-815X
Scopus ID: 57221437748

ANNA HVELESIANI, PhD in Economics, Leading Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: gvelana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6396-1288

PRACTICE AND CAPABILITIES OF PROGRAMMATIC HOUSING POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The need for the growth of housing construction is considered through the prism of increasing the affordability of housing for citizens, which is determined, in particular, by the development of preferential housing financing programs. Availability of housing is a primary socio-economic task in the difficult conditions of martial law. State and local programs make it possible to purchase housing, creating additional demand for it on the part of the population of different income levels.

The aim of the article is to systematize preferential programs within the state housing policy and analyze the capacity of the most significant mechanisms for their implementation, and to identify organizational forms of increasing housing affordability by applying a programmatic approach. The study was carried out on the basis of general scientific methods: generalization, analysis and systematization. To present the results of the study, statistical methods are used: groupings, comparisons, tables. The novelty of the study is in authors' position

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

on the issue and basic methods of application and implementation of the program approach to increase housing affordability for the population, in particular, an effective tool for attracting funds for the local investment projects – bonds of local development funds. The article systematizes the main goals, objectives, basic principles of preferential programs; the effectiveness of the most significant mechanisms for their implementation was studied, with the determination of urgent organizational forms of application of the program approach from the point of view of the availability of housing for the population. The banks' participation in financing the construction of housing and other infrastructure facilities in the role of escrow agents that protect and defend the interests of future property owners was proposed. The importance of ensuring the availability of mortgage insurance in conditions of high war risks was indicated. In order to improve the situation with condominium lending, it would be important to strengthen the role of budget sources as a basic element of assistance, in order to encourage lower-level budgets to increase their contribution to programs for providing housing to the population.

Keywords: *housing programs, mortgage, social housing, bank lending, bonds of local development funds.*

Introduction. In Ukraine, a full-scale war has caused and continues to cause huge losses in all spheres of society every day. In March 2023, the World Bank estimated the cost of recovery and reconstruction of Ukraine at \$411 billion [1]. According to estimates by the Kyiv School of Economics, during the year of the full-scale Russian military invasion, the total amount of direct documented damage to residential and non-residential real estate and other infrastructure amounted to more than \$143.8 billion (at replacement cost). Residential buildings (37.3 % or \$53.6 billion) and infrastructure (25.2 % or \$36.2 billion) account for the largest share of the total amount of direct losses. The loss of business assets is at least \$11.3 billion and continues to grow. Direct losses of the agrarian sector as a result of the war are another \$8.7 billion [2].

The full-scale invasion resulted in the largest mass migration wave of European population since the Second World War; destroyed entire cities and communities; caused the tragic deaths of countless civilians, including children; pushed more than a quarter of Ukrainian citizens into poverty. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, as of 05/23/2023, the number of refugees from Ukraine recorded throughout Europe since the beginning of the full-scale war reached 8.26 million people [3]. More than 4.85 million Ukrainians became internally displaced persons (IDPs) as of 05/01/2023 (according to the Ministry of Social Policy of Ukraine), 3.5 million of them moved after 02/24/2022, and 2.7 million were registered for the first time since 02/24/2022. IDPs and refugees have different intentions to return to their previous place of residence. While the primary driver for refugee return is an end to war and related security risks, adequate access to housing and livelihoods in Ukraine will greatly influence decisions for both refugees and IDPs [4].

Provision of affordable housing for the population, especially in times of war, is an important issue, and state housing financing programs are a relevant mechanism for providing affordable housing. After all, IDPs who were forced to

leave their homes need more than just temporary housing. The possibility of purchasing a new or rebuilding a damaged home is one of the determining factors for the return of Ukrainians from abroad.

Before the start of the full-scale invasion of Ukraine, the role of the state in housing construction significantly decreased. State financing mechanisms for housing construction were dismantled but alternative market methods of housing construction based on mortgage mechanisms have not become widespread. Creating a modern housing market became one of the urgent tasks of Ukrainian reforms. Without solving them, it is impossible to improve the well-being of citizens, ensure effective recovery and development of the economy, and improvement of the demographic situation. During the years of reforms, certain steps were taken in the direction of introducing housing lending into the Ukrainian practice of housing construction. Currently, in Ukraine, the only instrument of housing credit is considered to be the mortgage, mainly in its full form, the development of which began after the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine in 1995 of the concept of state housing policy, which defines the main directions of reforming the housing market on the basis of a program-targeted approach and bank lending. However, the results of neither the program scenario nor the application of mortgage lending can be considered satisfactory. The provision of housing for the population remains at a low level due to the inaccessibility of housing for citizens with low and medium incomes, with housing construction lagging behind the needs of the population.

The modern housing policy of Ukraine is mainly aimed at expanding the country's traditional housing programs: the restoration of state and commercial housing projects, relying on subsidiary mechanisms, which leads to a reduction in the burden on the budget of low- and middle-income families. In the conditions of an emergency situation, the program platform for providing the population with housing is being revitalized. However, implementation of the programs faces a number of obstacles. Identifying issues and enabling the application of housing programs is becoming an urgent problem.

Analysis of recent research and publications. The issue of providing the population with housing, including at the expense of preferential programs, is studied by many authors. V.M. Novikov devoted to these issues the chapter in the collective monograph «Social infrastructure on the ways of reforming local government» [5]. O.A. Bilovsky analyzed the main goals and objectives of the state housing policy, as well as the basic principles and problems of its formation and implementation [6]. The authors of the monograph [7] devoted it to the issues of evaluating state programs for the development of housing construction, housing subsidies and their impact on certain aspects of the quality of life of the population.

Issues of housing provision in Ukraine's local territories in terms of architectural-spatial and household arrangement were studied in collective mono-

graph «Housing conditions of the population: factors, current state and regulation policy» [8] by the team of authors from the Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Articles on particular issues of affordable and comfortable housing in Ukraine were written by V. Sarioglo [7, 9], L. Cherenko [8, 10], M. Ohay [7], G. Tereshchenko [7].

In modern Ukrainian conditions, the issues of housing programs which take into account state preferences are among the prior ones. Considering the potential of previous studies, housing programs should be an element of the state housing policy, with the role of each program defined depending on the general economic situation and the population's housing needs.

The purpose of the article. The aim of the article is to systematize preferential programs within the state housing policy and analyze the capacity of the most significant mechanisms for their implementation, and identify organizational forms of increasing housing affordability by applying a programmatic approach.

Research methods. The study of the main forms of preferential financing of housing programs was carried out on the basis of general scientific methods: generalization, analysis and systematization. To present the results of the study, statistical methods are used: groupings, comparisons, tables.

The novelty of the study is in authors' position on the issue and basic methods of application and implementation of the program approach to increase housing affordability for the population, in particular, an effective tool for attracting funds for the local investment projects: bonds of local development funds.

The main results and findings of the study. Creating possibility for the population to access affordable housing is an important issue, especially in conditions of military aggression, and preferential housing programs are a relevant mechanism for providing affordable housing. IDPs who have been forced to leave their homes need more than just temporary housing. The possibility of purchasing a new or rebuilding a damaged home is one of the determining factors for the return of Ukrainians from abroad. The troops of the Russian Federation are destroying the homes of the civilian population, entire settlements in Ukraine. The issue of restoration and compensation for housing damaged or destroyed as a result of military operations is a separate complex issue that requires a separate thorough study, so this article will consider the main housing programs and investigate their effectiveness in modern conditions.

Since March 1, 2021, the «Affordable Mortgage 7 %» program was launched in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 28 of January 24, 2020 [11]. The administration of the Program is entrusted to the Entrepreneurship Development Fund. The implementation mechanism of the program envisages partial compensation by the state of interest on mortgage loans up to the maximum favorable for people — 7 % per annum. It is also possible to use the Fund's credit guarantees as collateral for mortgage items that

have not yet been put into operation. At the first stage of the financing of the Program, it was planned to provide UAH 2 billion with the funds provided for in the budget. It was planned that 5,000 families will be able to use the Program in 2021, and the planned portfolio of mortgage loans in 2021 will amount to UAH 5 billion. However, despite the institutional innovation aimed at improving the management of the home lending process, Ukrainian mortgages did not expand. The volume of bank mortgage lending remains small. During 2021, 21 authorized banks which joined the Program issued loans for the total amount of almost UAH 1.2 billion under the «Affordable Mortgage 7 %» alone, and 1,370 Ukrainian families took advantage of the Program. From October 2022, in accordance with the Resolution of the CMU No. 1085 of September 28, 2022 [12], PJSC «Ukrainian Financial Housing Company» («Ukrfinzhitlo») was involved in the program, so that the new entity would act as an intermediary between the banks and citizens, so that citizens could take out mortgage loans against financial collateral — 7 %. «Ukrfinzhitlo» should provide mass mortgage lending through authorized banks. The institution will provide funds to banks at 3 % per annum, and they will issue loans to borrowers at 7 %. For certain social categories (military personnel, doctors, teachers), part of the interest rate will be compensated by the Entrepreneurship Development Fund. Thus, instead of 7 %, they will pay only 3 %.

Starting from January 1, 2023, in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1397 of December 16, 2022 [13], compensation of part of the interest rate on loans is carried out by the private joint-stock company «Ukrainian Financial Housing Company».

Since October 2022, the state program of affordable mortgage lending (eOselya) has started to work, according to which certain categories of citizens can get a mortgage loan on preferential terms at 3 % or 7 % per annum. In order to implement this program, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved a resolution on the joining of the State Mortgage Institution to PJSC «Ukrainian Financial Housing Company» (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 945 of September 8, 2021 [14]). The basic conditions for provision of affordable mortgage lending to citizens of Ukraine by «Ukrfinzhitlo» were approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 856 of August 2, 2022 [15]. The «eOselya» program is implemented by the Ministry of Economy of Ukraine together with the Ministry of Digital Transformation and «Ukrfinzhitlo». The program is designed for four categories of citizens: military personnel under contract and employees of the security and defense sector; medical workers; teachers and teaching staff; scientists. The mortgage term is up to 20 years. The minimum down payment is 20 % of the cost of housing. Employers of the specified four categories will have the opportunity for compensation of the initial contribution and parts of the loan at the expense of budget programs. The amount of compensation depends on years of service. The pro-

gram is also available for other categories — combatants, veterans, IDPs, other citizens, the mortgage rate is 7 %.

The positive aspect of the «Affordable Mortgage» program is that, thanks to it, it is possible to create conditions for a partial reduction of the housing deficit and thereby motivate Ukrainian citizens who have lost their living space to return from emigration.

In modern conditions of uncertainty, the implementation of the program has certain limitations. The compensation mechanism for housing destroyed as a result of military actions, which was mortgaged in the bank, is not defined. As a result, banks' non-performing loans are growing. Potentially further issuance of mortgage-backed loans, but without the prospect of compensation, could increase the number of these non-performing loans. The problem for resuming mortgage lending is also the unavailability of mortgage insurance in conditions of high war risks.

Since February 2022, most commercial banks have partially or completely closed their own mortgage programs, as well as joint mortgage programs with developers. This is also true for banks that were participants in the state program for mortgage loans at 7%. The main reasons for the curtailment of mortgage lending were the high risks of an increase in the volume of war-damaged property that can be purchased as a mortgage, a significant increase in the NBU discount rate, which potentially increases the borrower's interest payments to 30—35 % per annum, as well as inflation processes.

Housing for financial leasing (rent with purchase). The program «Housing for financial leasing» is planned to be defined as a flagship program for providing housing to civil servants and internally displaced persons and to be extended to other categories of citizens. International experience shows that integrated credit and rental housing markets, in which there are no administrative barriers between the profit and non-profit sectors, successfully provide access to housing for different categories of the population. As the share of the public rental housing sector in the housing stock increases, it will compete successfully with the for-profit sector and have an indirect effect on it in terms of the quality, terms and prices of housing leasing.

International experience and survey results show that, in the absence of tax and other economic incentives for ownership, housing leasing can be an effective way to provide housing for a significant number of households. To ensure its use, it is recommended to adopt amendments to the Tax Code.

The Cabinet of Ministers of Ukraine, on the initiative of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, adopted the relevant Procedure, approved by Resolution No. 1201 of November 14, 2018 [15], for the National Police and rescuers of the State Emergency Service accepting the proposals of the State Security Service. Over the past year and a half, 2,235 families of policemen and rescuers were provided with apartments under the terms of financial leasing with compensa-

tion of part of the leasing payments at the expense of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. To date, more than 13,000 families have already given consent to receive housing under the terms of financial leasing and are waiting for funding from the state.

This program operates throughout the territory of Ukraine: 78 % of purchased housing is located in regional centers, 22 % — in other settlements. The average leasing rate for the portfolio of housing leased was 8.6 %.

The existing positive feedback on the results of the implementation of the new mechanism «Housing for financial leasing» by the Department of Communications of the Ministry of Internal Affairs indicates the need to extend the implementation of Resolution No. 1201 and extend this mechanism to other state structures. State Mortgage Institution sent an appeal to the Government and provided the necessary justifications regarding the use of this mechanism to provide housing for civil servants, military personnel, in particular military personnel of the Ministry of Defense, the Security Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine, doctors of the Ministry of Health and teachers of the Ministry of Education and Science of Ukraine and other categories of employees, such as employees who receive wages (cash support) at the expense of state or local budget funds, including internally displaced persons.

Funds for the implementation of this program by the State Mortgage Institution were raised on the domestic securities market through the issuance of bonds guaranteed by the Government of Ukraine.

Financing of housing construction (and completion of unfinished housing). Restoration of the «Financing of housing construction (addition)» program, according to which apartments will be completed and purchased on transparent terms for the implementation of mortgage lending and financial leasing programs. To reduce the cost of built housing, it is planned to attract external borrowings.

The development program proposes to reduce to 30 % the share of received state guarantees in the implementation of internal borrowing by the The State Mortgage Institution. The founder's recapitalization will ensure compliance with the prudential requirements of the financial services regulator and the requirements of investors (creditors) regarding the adequacy of own capital. Recapitalization is a necessity for the development of the The State Mortgage Institution and the restoration of liquidity. Recapitalization also *provides* an opportunity to reduce interest rates on mortgage loans and rewards for obtaining housing under financial leasing for citizens.

Implementation of state housing programs is also carried out through the State specialized financial institution «State Fund for Support of Youth Housing Construction» (SFYH), established in 1994. This institution implements various mechanisms of state support for citizens in purchasing their own housing. SFYH has regional offices in all regions of Ukraine, through which it ensures the implementation of state and local programs for the construction and pur-

chase of housing and is the executor of more than 126 local housing programs in all regions of Ukraine.

Housing programs implemented by SFYH are carried out in the following directions:

- youth lending program at the expense of the fund's own funds (authorized capital);
- lending program for internally displaced persons, participants of ATO / OUF for the purchase of housing;
- lending project «Housing for internally displaced persons» through a grant provided by the Government of Germany through the KfW bank.

At the service of SFYH there are contracts for previously issued loans for programs, *which are not currently financed from the State Budget*:

- credit contracts on the provision of preferential long-term loans to young families and single young citizens;
- contracts on reducing the cost of mortgage loans to provide affordable housing for citizens who need to improve their housing conditions;
- contracts on providing partial compensation of the interest rate on commercial bank loans granted for the construction or purchase of housing;
- credit contracts with condominiums and enterprises working in housing and utility services;
- affordable housing.

In wartime circumstances, most of the programs administered by the SFYH are currently not funded. However, the Fund continues to work and use all available opportunities to offer Ukrainian families permanent solutions to the housing issue.

Credit at the expense of the authorized capital of the SFYH. The procedure for providing long-term preferential loans at 7 % per annum for the construction (reconstruction) and purchase of housing to young families and single young citizens at the expense of the authorized capital of SFYH, is regulated by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 488 of May 11, 2011 [21].

Table 1 provides information on the dynamics of granting preferential loans to young families at the expense of the authorized capital of the specialized financial institution the SFYH for a long period from 2009 to 2022. Analysis of the data in the table shows that during 2009—2022, the volume of financial resources for providing loans to young families increased, while investments in the construction of residential space decreased. In 2022, the housing needs of young people are financed in the amount of UAH 57,948 thousand, which is almost 2 times more than in 2009. At the same time, investments in housing construction decreased by 20.0 %. To some extent, this situation developed as a result of the inflationary factor, due to which the real amount of financing of preferential loans to young families was lower than in 2009. The inflationary component in preferential loan financing was 70 %.

In general, the investment of the preferential youth lending program is meager. The program invested in 77.2 thousand square meters over thirteen years (2009—2022), which is 0.08 % of the total residential area of buildings put into operation during the specified period.

Lending to IDPs and participants of the ATO / OUF. The procedure for the use of state budget funds, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 980 of November 27, 2019 [22], provided for the provision of preferential long-term state loans to internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation (ATO) and / or participants in the operation of the United Forces (OUF) for the purchase of housing. Information on the implementation of the said resolution is given in Table 2.

The analysis of the Table 2 shows the regressive dynamics of providing loans for internally displaced persons and participants in hostilities. The number of contracts from 2019 to 2022 for internally displaced persons and participants of ATO / OUF decreased tenfold. In the last reporting year of 2022, both categories of citizens concluded 14 contracts. This is a small number of contracts, considering that, according to the Ministry of Social Policy of Ukraine, the number of officially registered internally displaced persons in the country reaches 4.85 million.

The number of ATO / OUF participants is more than 400,000. In fact, in 2022, the number of contracts concluded with them amounted to 0.002 %. These

Table 1. Indicators of granting preferential loans to young families at the expense of SFYH's own funds (authorized capital, 2009—2022)

Year	Financed, thous., UAH	Loans granted	Housing invested, thous. sq. m.
2009	25,752.0	97	6.6
2010	16,784.0	55	3.5
2011	31,376.0	104	5.9
2012	56,901.0	165	9.7
2013	35,613.9	100	5.6
2014	23,121.8	63	3.6
2015	58,956.1	91	5.2
2016	34,301.6	75	4.3
2017	63,559.3	127	6.7
2018	36,968.2	62	3.7
2019	67,417.8	115	6.4
2020	83,023.8	120	6.9
2021	77,405.9	96	5.4
2022	57,948.7	68	3.8
Total	669,130	1,338	77.2

Source: [27]

data indicate that the dynamics of lending indicators for IDPs and ATO participants are deteriorating.

Affordable housing. The program for providing state support for the construction (purchase) of affordable housing was improved in accordance with Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 819 of October 10, 2018 [19], with changes approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 895 of October 28, 2019 [20]. However, the main terms of the «Affordable Housing» program have remained unchanged, it provides for the provision of state support, which consists of payment from the state and / or local budget:

- 30 % of the cost of construction (purchase) of affordable housing;
- 50 % of the cost of construction (purchase) of affordable housing for citizens who are subject to the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection» [21];
- 50 % of the cost of construction (purchase) of affordable housing and / or preferential mortgage housing credit for citizens who are subject to the Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons» [22].

The provision of support under local affordable housing programs may be determined by special conditions established by current regulations issued by state authorities of the relevant region.

The dynamics of the indicators in Table 3 indicate, firstly, the social instability of the «Affordable Housing» program and its inability to meet the national tasks of contributing to the provision of housing to the population in modern crisis conditions. Secondly, it demonstrates the institutional devaluation of the program's funding sources: the leading role of the state budget as the main factor of state support for housing construction is violated. In 2015, 2016, 2020 and

Table 2. Indicators of granting loans for IDPs and participants of the anti-terrorist operation

Year	IDPs			Participants of the anti-terrorist operation		
	Number of contracts	Living area, sq.m.	Amount of loans granted, thous. UAH	Number of contracts	Living area, sq.m.	Amount of loans granted, thous. UAH
2019	98	6,001.2	96,635.4	100	6,520.0	93,252.8
2020*	7	379.8	7,294.6	6	397.6	7,080.1
2021	11	667.8	13,592.2	15	837.0	14,350.0
2022	7	328.8	7,355.5	7	363.7	7,460.7
Total	123	7,377.56	124,877.70	128	118.28	122,143.57

Note: *financing of this program was not provided for in the general fund of the State Budget, loans were provided only at the expense of budget funds from the return of loans to the special fund of the State Budget under contracts concluded in 2019

Source: [28].

2021, the affordable housing program was not supported from the state budget. Local budgets, which are mostly in deficit, are unable to replace state support for housing financing. The «Affordable Housing» program currently is not funded.

Preferential youth loans. The procedure for providing preferential long-term loans to young families and single young citizens for the construction (reconstruction) or purchase of housing at the expense of the state budget is regulated by the provision approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 584 of May 29, 2001 [23]. As for local programs, each of them can determine special conditions for residents of the respective region.

Information on the implementation of preferential youth lending program is presented in Table 4. An analytical review of this table shows that the main source of funding for loans to young families is local budgets. From 1998 to 2021, UAH 955,805.2 thousand were allocated from the state budget for the implementation of the said program. From local budgets — UAH 1,352,115.4 thousand, respectively, that is 1.41 times higher. Since 2015, the program of providing soft loans to young families for the construction (purchase) of housing at the expense of the state budget has not been financed at all. The third source of providing preferential loans to young families for the construction (purchase) of

Table 3. Indicators of the State socio-economic program «Affordable housing» (providing state support for the construction (purchase) of affordable housing)

Year	Number of apartments	Provided state support, at the expense of individual funds			
		State budget		Local budgets	
		Number of apartments	UAH million	Number of apartments	UAH million
2010	590	590	71.4	–	–
2011	792	792	98.2	–	–
2012	1,258	1,222	156.6	36	3.0
2013	823	802	91.1	21	1.6
2014	147	144	17.9	3	0.4
2015	11	0	0.0	11	1.3
2016	39	0	0.0	39	6.5
2017	11	91	29.6	20	4.9
2018	263	237	85.3	26	9.8
2019	974	878	346.9	31	9.1
2020	95	0	0.0	32	11.6
2021	27	0	0.0	27	8.3
Total	5,130	4,756	897.0	241	56.5

Source: [27].

housing is the own funds (authorized capital) of the State Housing Fund. Since 2009, the fund's own funds have amounted to UAH 611,181.3 thousand.

An analysis of the social activities of the SFYH shows that the decrease in funding from the state budget reduces the effectiveness of the soft loans program. For the period 1998–2008, the average annual growth rates of loans and invested housing were 1.0476 and 1.0486, respectively. That is, the rate of housing construction (thd sq meters) was higher than the rate of granting loans. From 2010 to 2021, those indicators were 1.022 and 1.014, respectively. In fact, the indicators of invested housing (thd sq meters) were inferior to the indicators

Table 4. Indicators of preferential loans to young families for housing construction (purchase)

Year	State budget, thousand UAH	Local budgets, thousand UAH	Own funds (authorized capital), thousand UAH	Loans granted	Housing invested, thousand sq.m.
1998	6,199.0	6,975.0	–	305	21.9
1999	5,640.0	11,016.0	–	331	26.9
2000	60,709.0	15,032.0	–	1,421	93.2
2001	54,338.0	8,253.0	–	1,075	69.9
2002	48,309.0	8,831.0	–	838	56.7
2003	69,359.0	17,718.0	–	1,123	78.7
2004	122,700.0	19,680.0	–	1,601	113.4
2005	110,571.0	20,823.0	–	1,089	79.8
2006	91,002.0	34,289.0	–	646	45.7
2007	94,273.0	51,450.0	–	632	45.0
2008	76,799.0	56,538.0	–	486	35.2
2009	0.0	34,191.0	25,752.0	224	16.0
2010	36,119.0	31,102.0	16,784.0	297	20.8
2011	59,999.0	40,253.0	31,376.0	444	29.3
2012	24,891.0	37,735.0	56,901.0	359	23.3
2013	70,629.7	33,532.3	35,613.9	407	28.8
2014	24,267.5	36,624.4	23,121.8	253	16.1
2015	0.0	64,694.2	58,956.1	231	14.5
2016	0.0	94,336.7	34 301,6	254	16.3
2017	0.0	115,693.1	63,559.3	319	19.7
2018	0.0	145,679.0	36,968.2	299	19.2
2019	0.0	155,924,1	67,417.8	351	21.6
2020	0.0	146,473.2	83,023.8	313	20.3
2021	0.0	165,272.4	77,405.9	291	19.0
Total	955,805.2	1,352,115.4	611,181.3	13,589	931.3

Source: [30].

of the number of loans granted, that is, the responsibility for the realization of housing at the expense of the state budget was higher than at the expense of local budgets. In the long run, deprivation of funding from the state budget will have a negative impact on young people who have access to housing.

Reduction in the cost of mortgage loans. Since May 2012, Ukraine has been operating a program to reduce the cost of mortgage loans to provide affordable housing for citizens who need to improve their housing conditions. The implementation mechanism of this program is regulated by the Procedure for reducing the cost of mortgage loans to provide affordable housing for citizens who need to improve their housing conditions, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 343 of April 25, 2012 [24].

The essence of the program is to reduce the cost of mortgage loans for the specified citizens, through state reimbursement of part of the interest on bank loans received for the construction or purchase of housing in new buildings. That is, a citizen who has become a participant in the program will be able to get a mortgage loan from a bank, for which they will actually have to pay 3 % annual interest, the rest will be compensated by the state.

The direct terms of lending are established by the internal rules of commercial banks, and they have the final say in the decision on issuance.

The term of crediting and partial compensation is up to 15 years from the moment of conclusion of the contract. The interest rate is no more than 16 %, the borrower's mandatory own contribution is determined by the internal rules of banks, but no more than 25 % of the loan amount. The maximum amount of the loan should not exceed the derivative of the normative area and the estimated value. The monthly loan payment, including compensation, should not exceed 40 % of the total family income. Objects for participation in this program are approved by the decision of the Interdepartmental Commission.

However, the strong social potential of the program has not been used since 2015 for objective reasons. During the period of the program implementation in 2012—2014, 3557 contracts were concluded (1233 — in 2012, 2154 — in 2013, 170 — in 2014) in the amount of UAH 826.4 million (UAH 285.4 million in 2012, 500.9 — in 2013, 40 — in 2014). The involvement of bank resources was not observed during 2015—2021, as well as the conclusion of new contracts. In fact, the program to reduce the cost of mortgage loans for providing citizens with housing was not financed.

Partial compensation. According to the resolution of the CMU No. 853 of June 4, 2003, expenses for partial compensation of the interest rate on loans from commercial banks to young families and single young citizens for the construction (reconstruction) and purchase of housing are provided for only under previously concluded credit agreements on loans granted by selected commercial banks to young families and single young citizens for the construction (reconstruction) and purchase of housing.

This program also did not reach a wide range of recipients. During the 5-year period of program implementation (2003—2008) the number of concluded agreements was 17885 only, for the amount of UAH 2040,4 million. During 2009—2021 only compensation payments were made under previously concluded agreements.

Lending for condominiums. The state specialized financial institution «State Fund for Support of Youth Housing Construction» carries out targeted allocation of funds provided for in the state budget for preferential lending to legal entities, including associations of co-owners of multi-apartment buildings, for reconstruction, major and routine repair of housing and utility facilities in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 599 of May 31, 2012 [25]. The program is currently not funded.

The review of the compensatory housing policy of the country shows a gradual decrease in its social importance in the financial support of the population to obtain affordable housing. To improve the situation, it would be advisable to strengthen the role of budget sources as a basic element of assistance in order to stimulate lower-level budgets to increase their contribution to programs for providing housing to the population. Combining state housing models, norms and value guidelines will allow more effective coordination of mortgage assistance processes within the framework of public-private partnership.

The military actions had a critical negative impact not only on preferential programs for providing the population with housing, but also on mortgage lending through the banking system. As was said above, since February 2022, most commercial banks have partially or completely closed their own mortgage programs, as well as joint mortgage programs with developers, which is also true for commercial banks participating in the state loan program at 7 % per annum. Although the Ukrainian banking system is adapting to wartime challenges, mortgage loans are not getting priority. The results of self-assessment by banks of their own mortgage portfolios show that in 2022 only five commercial banks provided mortgage loans. In March and April, no loans were granted at all. In the next three months (June–August), 15 mortgage loans were issued, 14 of which were for the purchase of housing at the secondary market, where the weighted average loan rate is lower compared to the primary market (Table 5).

From the point of view of the conducted analysis, the trend of destruction of the existing model of housing policy, based mainly on the monetary income of households, as a source of housing affordability for the majority of the population, can be seen.

High profitability and high risks are characteristic of the field of housing construction. The mortgage lending market is dominated by the five most active banks, which conclude 90 % of new deals. This state of affairs indicates a high level of concentration of the real estate market in Ukraine and its inability to

Table 5. The results of a bank survey on loans granted to individuals for the purchase, construction and reconstruction of real estate

Period	The number of banks that issued new loans for the reporting month	New mortgage loans issued to individuals during the reporting period						Weighted average effective rate for new loans granted during the reporting period	
		Total, UAH thousand	primary market of real estate, UAH thousand	secondary market of real estate, UAH thousand	Total number	primary market of real estate, number	secondary market of real estate, number	primary market of real estate, %	secondary market of real estate, %
December 2018	10	216,571	42,783	173,788	417	75	342	20.96	21.18
December 2019	12	242,291	29,061	213,231	417	47	370	21.63	20.70
December 2020	14	510,212	62,472	447,740	732	89	643	16.97	14.01
December 2021	13	942,227	89,784	852,443	1,085	93	992	16.50	13.60
January 2022	11	611,562	63,730	547,832	701	69	632	15.84	13.94
February 2022	13	553,040	44,324	508,716	636	46	590	16.67	13.66
March 2022	0	0	0	0	0	0	0	-	-
April 2022	0	0	0	0	0	0	0	-	-
May 2022	0	0	0	0	0	0	0	-	-
June 2022	2	2,164	1,914	250	2	1	1	13.35	11.48
July 2022	1	750	0	750	1	0	1	-	12.05
August 2022	2	9,073	0	9,073	12	0	12	-	14.75

Source: [30].

provide favorable conditions of competition for the majority of functional agents of housing construction and distribution.

Specially for the needs of territorial communities, with the possibility of its use by several communities at the same time, a new tool for attracting funds for the implementation of local investment projects is offered — bonds of local development funds. Unlike local loan bonds, where issuers can only be city councils, regional, district, settlement and village councils can also make decisions on issuing local development fund bonds.

According to the international classification, bonds of local development funds belong to infrastructure bonds. World experience includes many examples of the effective use of infrastructure bonds for the restoration and construction of not only housing, but also roads, power grids, utility and social facilities. The issuers of such bonds are state development banks, specialized state agencies and commercial banks, but the most common is the practice of issuance by local self-government bodies, including through specially created funds. It is proposed to implement this practice in Ukraine.

Bonds of local development funds differ from corporate bonds and local loan bonds in the following parameter: purposeful use of borrowed funds. Funds from the placement (sale) of bonds to investors can be used only for residential construction and reconstruction, designed to meet the needs of territorial communities.

The draft Law of Ukraine «On Bonds of Local Development Funds» [24] proposes to use the most common settlement mechanism in Europe, which provides for the participation of the bank at the local level in financing the construction of housing and other infrastructure facilities. The bank, financing construction at the expense of funds deposited in escrow accounts of future home owners or issuing a loan, checks documents and monitors the intended use of funds. Such a requirement, for example, is enshrined in the legislation of Germany, Poland, Italy and France [28].

General European practice can be used in cases of destroyed or damaged housing. By analogy with the mentioned mechanism of restoration or major repair of housing, a mechanism is provided when banks act as escrow agents that protect the interests of affected property owners. The procedure by which the developer can dispose of the funds of real estate owners comes into force only if certain conditions are met, in particular, the developer fulfills their obligations. In this case, the bank pays out the funds in tranches, which significantly reduces the risks associated with the violation of the construction and installation work plan.

The use of Ukrainian banks as escrow agents will prevent corruption and theft thanks to independent control and increase the volume of construction, which will be based on financing, the source of which will be deposited compensation funds and mortgages. Also, the quality will increase and the terms of construction and repair will be shortened due to increased competition in the

industry, a new commission service. In the future, mortgage credit risks can be minimized thanks to the continuation of the practice of subsidizing interest by the government [31].

It can be considered promising to determine the indicative cost per square meter of housing, which is established taking into account the structural features of the building, its geographical location, the official exchange rate of foreign currency, as well as changes in the price situation on the market of basic building materials and other essential components of the cost of construction. Such an approach, as noted by specialists, does not require a complex and expensive evaluation procedure. Only in the case of major repairs, it will be necessary to professionally assess the percentage of damage affecting the total cost of housing.

The development of bank financing of housing construction through the use of mortgage lending mechanisms involves the introduction of a number of innovations. These include improving interest rate management. Banks should be able to set moderate fixed rates through the use of hedging tools inherent in the mortgage securities market: opening deals in one of the prospective markets to offset the impact of price risks in non-competitive markets. This means expanding the limits of attracting financial funds by issuing mortgage securities.

A necessary step should be the creation of conditions for banks to preserve the capital of the mortgage loan portfolio or to partially relieve pressure on capital with the help of mortgage bond issues and securitization programs, which are actively used by banks all over the world, except in Ukraine.

It is critically important to develop long-term mortgages by expanding the circulation of mortgage bonds — the main tool for attracting long-term credit resources from the securities market. This will contribute to the diversification of involved internal institutions by engaging pension funds and insurance companies. In addition, there will be incentives for the development of mortgages due to the inclusion of mortgage bonds in the refinancing instruments of the NBU, as is done in the rest of the central banks for economic growth. Mortgage-backed securities can also help attract foreign investment in the housing sector.

The evolution of practical models of affordable housing depends on the arrangement of relationships between the process of building residential objects and determining the price of land for development. Currently, as a result of the lack of a unified legal regime for the construction and sale of houses without taking into account the value of land plots that belong to local communities and are provided free of charge for development, there are numerous problems with determining the developer's rights not only to the share of land surrounding the house, but also to the apartments themselves in an erected house. Therefore, the determination of the cadastral price of the plot of land, which extends under residential construction, can remove the acute unresolved issues of ownership of the constructed house and attract a certain amount of money for the restoration of worn-out utility networks that lie under the new building.

Summarizing the measures related to the evolution of the implementation of affordable housing programs, we stated the necessity to improve management of standard risks arising in the sphere of banking activities, in particular credit risks, capital formation, mortgage interest rates and liquidity.

Conclusions. Housing construction has slowed down in Ukraine in recent years. For the period 2000—2015, the index of the average annual rate of commissioning of housing was 1.25, then during 2018—2021 it was 1.095. This situation is explained by a number of circumstances. The pandemic and related quarantine restrictions have had a noticeable impact on construction. The military actions destroyed buildings and entire settlements. The primary real estate market remains unregulated and opaque, which creates risks for both private investors and bank lenders. There are more and more deceived persons. Meanwhile, the growth potential of mortgage lending was observed. During 2020, the weighted average effective interest rate on new mortgage loans decreased. According to bank data, in December 2020, the average mortgage loan rate on the secondary market was 14 % (20.6 % in December 2019), 16.9 % on the primary market (21.5 % in December 2019). However, this growth occurred on a very low statistical base. In Ukraine, the ratio of the mortgage portfolio to GDP is significantly inferior and measures 0.3 %. Meanwhile, in post-socialist countries it is much higher: in Moldova — 3.9 %, Hungary — 8.6, Bulgaria — 10.6, Poland — 21.8 %, etc. In Central and Western European countries, this indicator equals 33.3 % in Austria, 43.5 in Germany, 54.9 % in France.

The low level of attracting mortgage loans is a consequence of the limited income of the population. If it is kept at the current level, the further reduction of mortgage loan rates will not lead to a significant increase in the level of housing affordability. Mortgage loans are used by households with an income of at least UAH 50 thousand. It is possible to increase the number of citizens who have affordable housing with the help of traditional and new for Ukraine preferential housing policy program tools. The article analyzes the functioning of ten programs that operate on the basis of a combination of profitable and non-profit principles and the formal absence of administrative barriers between mechanisms for attracting financial resources to ensure access to housing for different categories of the population. Meanwhile, during the formation and implementation of preferential programs, discrepancies arise between the sources of their financing, which come from the state, municipal and departmental budgets. When evaluating the effectiveness of their synergy, priority should be given to resources coming from local budgets.

Specially for the needs of territorial communities, with the possibility of its use by several communities at the same time, a new tool for attracting funds for the implementation of local investment projects is offered — bonds of local development funds. Unlike local loan bonds, where issuers can only be city

councils, regional, district, settlement and village councils can also make decisions on issuing local development fund bonds.

It is proposed to use the most common settlement mechanism in Europe, which involves the participation of the bank at the local level in financing the construction of housing and other infrastructure facilities. Banks act as escrow agents that protect the interests of future property owners. Using Ukrainian banks as escrow agents will prevent corruption and theft thanks to independent control.

Proposals have been made for compensation in the territorial communities for damage and destruction of real estate as a result of hostilities. The compensation need to be comprehensive and should cover the entire house, outbuildings, utility networks and facilities for the provision of utility services, local self-government, business, landscaping, etc. Neglecting the integrity of the housing reconstruction process will leave most of the questions unanswered.

In this regard, it is important to envisage and define a number of urgent measures: the procedure for accounting and compensation for losses of communal and private economic infrastructure (non-residential real estate); the list of powers of local self-government bodies to implement the financing procedure; to grant military and military-civilian administrations of settlements (communities) powers similar to the powers of local self-government bodies; to regulate the procedure for the creation and operation of commissions of local self-government bodies for consideration of issues regarding the provision of compensation, as well as the mechanism of compensation for the cost of destroyed / damaged property in multi-apartment buildings; the compensation mechanism for the cost of destroyed / damaged property in multi-apartment buildings belonging in part to communal, state property, of non-residential premises being a private property, as well as in the case when the owners, for various reasons, did not apply for compensation for damages; the procedure for exercising the right to compensation by persons who are abroad, undergoing treatment, performing military service, have disappeared, are elderly or minors, as well as by legal entities whose activities have been suspended (condominiums, small businesses, local community organizations in the event of formation of military administrations); sources of financing the activities of local budgets, primarily through the tax mechanism.

The gradual strengthening of control over the financing of construction works should stop the emergence of corruption risks, which lead to abuses and decrease the quality of capital investments.

REFERENCES

1. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 — February 2023 (2023). Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497>

2. Report on the direct damage to the infrastructure from the destruction caused by russia's military aggression against Ukraine a year after the start of the full-scale invasion (2023). https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/ukr_feb23_final_damages-Report-1.pdf [in Ukrainian].
3. The Operational Data Portal (ODP) (2023). UNHCR. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPs from Ukraine #3, February 2023 (2023). https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/10/unhcr-lives-on-hold-3-intentions-and-perspectives-of-refugees-from-ukraine_ukr_final.pdf [in Ukrainian].
5. Novikov, V. M. (2018). Formation of the housing and mortgage market. In: Social infrastructure on the ways of reforming local self-government. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
6. Bilovsky, O. A. (2012). State housing policy of Ukraine: the problem of socio-economic efficiency. Kyiv [in Ukrainian].
7. Libanova, E. M. (Ed.) (2012). Social results of state programs: theoretical-methodological and applied aspects of assessment. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Uman [in Ukrainian].
8. Cherenko, L. M., Polyakova, S. V., Shyshkin, V. S., & Zayats, V. S. et al. (2020). Housing conditions of the population: factors, current state and policy of regulation. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Uman. https://idss.org.ua/arhiv/living_conditions.pdf [in Ukrainian].
9. Sarioglo, V. (2021). Microdata in socio-economic researches. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Uman [in Ukrainian].
10. Cherenko, L. M. (2018). Housing conditions of the population of Ukraine and the choice of priority areas of housing policy. *Demography and Social Economy*, 1 (32), 126—139. <https://doi.org/10.15407/dse2018.01.126> [in Ukrainian].
11. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On providing financial state support, No. 28, of January 24, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF?lang=en#Text> [in Ukrainian].
12. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On changes to the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 28, of January 24, 2020, No. 1085, of September 28, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On changes to some Orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the providing of affordable mortgage lending to citizens of Ukraine, No. 1397, of December 16, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1397-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of joining the State Mortgage Institution to the private joint-stock company «Ukrainian Financial Housing Company», No. 945, of September 8, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/945-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of providing affordable mortgage lending to citizens of Ukraine by the private joint-stock company «Ukrainian Financial Housing Company», No. 856, of August 2, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
16. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for providing police officers and the rank and file members of the Civil Protection Service, the State Bureau of Investigation with housing under the terms of financial leasing, No. 1201, of November 14, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

17. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine The issue of the use of funds provided for in the state budget to increase the authorized capital of the State Specialized Financial Institution «State Fund for Support of Youth Housing Construction», No. 488, of May 11, 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/488-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for the use of funds provided for in the state budget for the provision of preferential long-term state loans to internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation (ATO) and / or participants in the operation of the United Forces (OUF) for the purchase of housing, No. 980, of November 27, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
19. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of providing citizens with affordable housing, No. 819, of October 10, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
20. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On changes to the procedures approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 819, of October 10, 2018, No. 895, of October 28, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
21. Law of Ukraine On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection, No. 3551-XII, of October 22, 1993. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
22. Law of Ukraine On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons, No. 1706-VII, of October 20, 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
23. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the procedure for providing preferential long-term loans to young families and single young citizens for the construction (reconstruction) and acquisition of housing, No. 584, of May 29, 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
24. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for reducing the cost of mortgage loans to provide affordable housing for citizens who need to improve their housing conditions, No. 343, of April 25, 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
25. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for the use of funds provided for in the state budget for preferential lending to legal entities, including associations of co-owners of apartment buildings, for reconstruction, major and routine repair of housing and utility facilities, No. 599, of May 31, 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2012-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
26. Draft Law on Bonds of Local Development Funds, No. 9023, of August 27, 2018. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64518 [in Ukrainian].
27. State Fund for Support of Youth Housing Construction. About the fund. Statistics (2023). <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-z-statutnoho-kapitalu/statystyka> [in Ukrainian].
28. State Fund for Support of Youth Housing Construction. Statistics (2023). <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-dlia-vpo-ta-ato-oos/statystyka> [in Ukrainian].
29. State Fund for Support of Youth Housing Construction (2023). <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/dostupne-zhytlo/statystyka> [in Ukrainian].
30. State Fund for Support of Youth Housing Construction (2023). <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/pilhove-molodizhne-kredytuvannia/statystyka> [in Ukrainian].
31. Statistics of the National Bank of Ukraine (2023). The results of a survey of banks on loans granted to individuals for the purchase, construction and reconstruction of real estate secured by real estate. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vidnovlyuye->

schomisyachnu-publikatsiyu-rezultativ-opituvannya-bankiv-pro-obsyagi-nadanih-naselennyu-ipotechnih-kreditiv [in Ukrainian].

32. Ukrainian National Mortgage Association (2022). The construction industry is full of corruption risks. <http://unia.kiev.ua/budivelna-haluz-nasychena-koruptsiinymy-ryzykamy-chas-ikh-pozbutysia/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 19.10.2023

Валерій Новіков, д-р екон. наук, проф.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: valery.economy@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5892-815X

Scopus ID: 57221437748

Анна Гвелесіані, канд. екон. наук

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: gvelana@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6396-1288

ПРАКТИКА І МОЖЛИВОСТІ ПРОГРАМНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Необхідність зростання обсягів житлового будівництва розглянуто крізь призму підвищення доступності житла для громадян, яка визначається, зокрема, розвитком пільгових програм фінансування житла. Саме доступність житла є першочерговим соціально-економічним завданням у складних умовах воєнного стану. Державні та місцеві програми дають змогу придбати житло, створюючи додатковий попит на нього з боку різних за рівнем доходу верств населення. Метою статті є систематизація пільгових програм житлової політики, дослідження дієздатності найбільш значущих механізмів їх реалізації та визначення організаційних форм підвищення доступності житла завдяки застосуванню програмного підходу. Дослідження здійснено на основі загальнонаукових методів: узагальнення, аналізу і систематизації. Також для представлення результатів дослідження застосовано статистичні методи: групувань, зіставлень, табличний. Новизна роботи полягає в тому, що у ній запропоновано авторську позицію та базові методи застосування і реалізації програм, зокрема ефективний інструмент залучення коштів для реалізації місцевих інвестиційних проєктів — облігації фондів місцевого розвитку. В статті систематизовано досвід формування головних цілей, завдань, основних засад пільгових програм, проведено вивчення дієздатності найбільш значущих механізмів їх реалізації з визначенням нагальних організаційних форм застосування програмного підходу з точки зору доступності житла для населення. Запропоновано участь банків у фінансуванні будівництва житла та інших інфраструктурних об'єктів у ролі ескроу-агентів, які захищають і відстоюють інтереси майбутніх власників нерухомості. Розглянуто можливість докапіталізації програм, що дає змогу зменшити відсоткові ставки за іпотечними кредитами та винагороди за отримання житла у фінансовий лізинг для громадян. Необхідно також забезпечити доступність страхування предмета іпотеки в умовах високих воєнних ризиків. Для поліпшення ситуації з кредитуванням ОСББ доцільно посилити роль бюджетних джерел як базового елемента допомоги заради стимулювання бюджетів нижчого рівня збільшувати свій внесок у програми забезпечення населення житлом.

Ключові слова: житлові програми, іпотека, житло соціального призначення, банківське кредитування, облігації фондів місцевого розвитку.

Cite: Makarova, Olena (2023). Innovatsiini aspekty bahatosub'iektnoho upravlinnia programamy sotsialnoho zakhystu [Innovative Aspects of Multi-Subject Governance in Social Protection Programs]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 77-92. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.077>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.077>

УДК 352/354

JEL Classification: I 38

ОЛЕНА МАКАРОВА, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: makarova_h@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8463-0314

Scopus ID: 57224606797

Researcher ID: JHX-4699-2023

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ БАГАТОСУБ'ЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОГРАМАМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Статтю присвячено пошуку інноваційних механізмів оновлення механізмів управління програмами соціального захисту. Теоретичною базою для обґрунтування моделі управління загалом є міждисциплінарний теоретико-методологічний базис, заснований на фундаментальних положеннях концепцій соціального захисту, соціальної справедливості, соціального залучення, а також теорії управління високого рівня (governance theories). Гіпотезою дослідження, що стало приводом для написання цієї статті, стало припущення про те, що складність та багатомірність соціальної сфери потребує забезпечення відповідною багатомірною моделлю управління. Саме таке багатомірне (або багатосуб'єктне) управління, що використовує сучасні інноваційні підходи, здатне дати переваги та підвищити ефективність соціальних програм. Метою статті є розроблення методологічних засад побудови інноваційної моделі реалізації соціальних програм, що ґрунтується на принципах багатосуб'єктного управління, спрямованого на досягнення збалансованого розподілу повноважень і відповідальності зацікавлених суб'єктів різних рівнів та їх інклюзивну взаємодію. Для обґрунтування основних тез та висновків використано комплекс аналітичних методів, включаючи синтез та аналіз доступних джерел інформації, логічний рамковий аналіз проблем

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

та їх можливих рішень, метод порівнянь та аналогій для адаптації наявного досвіду до реальних умов в Україні. За взірця успішної реалізації соціальних програм та проєктів на базі багатосуб'єктного управління було використано досвід реалізації програм Європейського Союзу (ЄС), а також деяких країн Північної та Південної Америки. У статті запропоновано авторське тлумачення сутності багатосуб'єктного управління у сфері соціального захисту та розроблено його принципову тривимірну модель. Аналіз багатьох джерел інформації дав змогу запропонувати загальні інноваційні механізми реалізації принципів багаторівневого управління, а саме тих, що стосуються інформаційного забезпечення процесу управління. На основі оцінки поточної ситуації на ринку праці України, перспектив його розвитку сформульовано комплекс очікуваних проблем, що потребуватимуть розв'язання та запропоновано перелік конкретних заходів та механізмів, що забезпечуватимуть ефективну взаємодію різних суб'єктів управління у процесі реалізації програм підтримки безробітних та осіб, які шукають роботу. Акцентовано на аспектах інклюзивного управління та у зв'язку з цим більш докладно розглянуті пропозиції щодо механізмів залучення до процесу управління безробітних та роботодавців.

Ключові слова: соціальний захист, багатосуб'єктність, інклюзивне управління, соціальна програма, програми підтримки, соціальні інновації, соціальний результат.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність дослідження багатосуб'єктного управління (далі — БСУ) зумовлюється як незавершеністю формування теоретико-методологічної бази цієї категорії в українському науковому просторі, так і майже повною відсутністю робіт щодо практичного використання переваг багатосуб'єктного управління у практичній реалізації соціальних програм.

Необхідність пошуку нових підходів до управління у сфері соціального захисту визначена складністю та багатомірністю сучасних викликів на глобальному, національному та локальному рівнях. Сьогодні світ зіткнувся із складними проблемами глобальних криз, економічної нестабільності, зміни клімату, зростання соціальної та політичної напруженості. Адекватні відповіді на ці виклики вимагають зміни підходів та механізмів управління, запровадження принципів, що ґрунтуються на взаємодії між різними рівнями управління, а також різними суб'єктами одного рівня. Повоєнна розбудова в Україні особливо потребуватиме інноваційних підходів у системі соціального захисту, оскільки, по-перше, існуватиме значний попит на послуги з боку постраждалого населення (ВПО, демобілізовані, особливо особи з інвалідністю, неповні сім'ї та діти-сироти), а по-друге, необхідною умовою соціального і економічного відродження є активна участь населення в економічній діяльності. Таким чином, саме БСУ може стати основою моделі управління, здатної ефективно поєднати та збалансувати активну та пасивну складові соціального захисту на основі застосування сучасних технологій інформаційного забезпечення та взаємодії.

Аналіз досліджень та публікацій. Останнім десятиріччям є достатня кількість цікавих робіт українських науковців щодо загальноконцептуального розуміння багатосуб'єктного (або за різними версіями — полі-

суб'єктного / мультисуб'єктного) управління, наприклад [1, 2], але у цих роботах воно більше асоціюється з багаторівневим управлінням високого рівня (*multilevel governance*). Тому доцільно показати специфіку саме багатосуб'єктного управління (*multistakeholder governance*).

Основою використання підходу БСУ у соціальній сфері є міждисциплінарний теоретико-методологічний базис, заснований на фундаментальних положеннях концепцій соціального захисту, соціальної справедливості, соціальної інклюзії, що розглядаються крізь призму теорії управління (*governance theories*), а саме теорії мультисуб'єктного (багаторівневого) управління [3]: «багаторівневе управління виникає тоді, коли експерти, що належать різним рівням влади, спільно розв'язують завдання вироблення правил гри та формування політики у певній сфері. Як правило це відбувається разом з відповідними групами інтересів».

У прикладному аспекті сучасні автори розглядають БСУ (або БУ — багаторівневе управління) як перспективний підхід для досягнення більш ефективного та інтегрованого управління в різних сферах, організаціях, проєктах, місцевих, державних та наддержавних структурах. ЄС активно використовує багаторівневе управління для реалізації своєї політики та ініціативи. Одна з особливостей багаторівневого управління в ЄС полягає у тому, що він компенсує національні компетенції держав-членів зі спільними політичними цілями та стандартами ЄС. Концепція належного управління поступово сформульована країнами ЄС і зафіксована у Хартії основних прав ЄС. Поняття «Європейський адміністративний простір» було запропоновано SIGMA (Програма підтримки розвитку державного управління та менеджменту ОЕСР та ЄС) у 1999 р. Воно містило такі складові, як надійність, передбачуваність, підзвітність і прозорість, а ще технічну та управлінську компетентність, організаційну спроможність, фінансову стабільність і участь громадянськості.

Крім базових принципів функціонування ЄС, у контексті мультисуб'єктності важливим є також принцип субсидіарності. Це означає, що на вищому (європейському рівні) приймаються лише ті рішення, що можуть бути найбільш ефективними саме на цьому, а не національному рівні.

Метою даної статті є розроблення методологічних засад побудови інноваційної моделі реалізації соціальних програм, що ґрунтується на принципах багатосуб'єктного управління, спрямованого на досягнення збалансованого розподілу повноважень і відповідальності зацікавлених суб'єктів різних рівнів та їх інклюзивну взаємодію.

Новизна статті відображена у таких положеннях: запропоновано авторське тлумачення сутності багатосуб'єктного управління у сфері соціального захисту та розроблено його принципову тривимірну модель. Аналіз багатьох джерел інформації дав змогу визначити загальні інноваційні механізми реалізації принципів багатосуб'єктного управління, зокрема

тих, що стосуються його інформаційного забезпечення. На основі оцінки поточної ситуації на ринку праці України та перспектив його розвитку сформульовано комплекс очікуваних проблем, що потребуватимуть розв'язання та запропоновано перелік конкретних заходів та механізмів, що забезпечуватимуть ефективну взаємодію різних суб'єктів управління у процесі реалізації програм підтримки безробітних та осіб, які шукають роботу. Акцентовано на аспектах інклюзивного управління та у зв'язку з цим більш докладно розглянуті пропозиції щодо механізмів залучення до процесу управління безробітних та роботодавців.

Методи. Для обґрунтування основних тез та висновків статті використано комплекс аналітичних методів, включаючи синтез та аналіз доступних джерел інформації, логічний рамковий аналіз проблем та їх можливих рішень, метод порівнянь та аналогій для адаптації наявного досвіду до реальних умов в Україні. За взірць успішної реалізації соціальних програм та проектів на базі багатосуб'єктного управління використано досвід країн ЄС, а також деяких країн Північної та Південної Америки, де успішно реалізовано багаторівневі координаційні ініціативи у соціальній сфері. У країнах ЄС це програма здорового харчування для школярів. Її управління є прикладом складного, багатоаспектного та багатосуб'єктного явища, включно з освітою, законодавством, харчуванням, громадськими ініціативами. Корисним, з точки зору використання окремих елементів багаторівневого управління, видається бразильський досвід Програми із запобігання нещасним випадкам, аргентинський досвід підтримки фермерів, мексиканська програма спеціалізованого догляду за вагітними жінками.

Виклад основного матеріалу. Для викладу основних положень дослідження доцільно розмежувати його ключові поняття. Багаторівневе управління (БРУ) та багатосуб'єктне управління (БСУ) — це схожі, але все ж відмінні підходи до організації управління (передовсім у політичній і адміністративній сферах). БРУ передбачає, що управління та прийняття рішень розподіляються між різними рівнями влади або адміністративними рівнями. Наприклад, міжнародний рівень, центральний уряд, регіональна, місцева влада. За цих умов кожний рівень влади має свої повноваження, відповідальність та ресурси, акцент робиться на важливості співробітництва та координації між різними рівнями управління. БСУ передбачає те, що в управлінні та прийнятті рішень беруть участь не лише державні органи, але й різноманітні актори та зацікавлені суб'єкти приватного сектору, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Цей підхід визнає, що багато важливих проблем потребує спільних зусиль та експертизи від різних суб'єктів та стейкхолдерів. БСУ прагне до включення у процес управління всіх, хто може бути причетним до рішень, та дає змогу різним сторонам висловлювати свої інтереси та точки зору.

Отже, багатосуб'єктний підхід до управління передбачає розділення влади, контролю та відповідальності, що здатне забезпечити ефективне функціонування та розвиток. Він дає змогу глибше розуміти та точніше реагувати на потреби суспільства; залучати представників різних соціальних груп та зацікавлених сторін (цим самим забезпечуючи врахування потреб і проблем різних шарів населення або окремих цільових груп) та можливість розробляти цілеспрямовані соціальні програми та ініціативи.

Аргументом на користь використання принципу багатосуб'єктності є визнання його переваг за рахунок ефективного забезпечення взаємодії та узгодженості не лише між суб'єктами різних рівнів (вертикальна взаємодія) або між суб'єктами одного і того ж рівня (горизонтальна взаємодія), але й комбінованої «мережевої» взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів, що можуть брати участь у процесі управління.

БСУ застосовне у різних складових соціальної сфери (це може бути система соціального захисту загалом, певна соціальна програма або навіть великий локальний соціальний проєкт).

Практичний досвід реалізації принципу багатосуб'єктного управління можна розглянути на прикладі програми ЄС здорового харчування для школярів. Ця програма запроваджена після отримання результатів досліджень (2014 р., 2016—2017 рр.) щодо якості харчування дітей у країнах ЄС. Дослідження показали, що споживання свіжих фруктів, овочів і молока в ЄС не відповідає міжнародним або національним рекомендаціям з харчування. З іншого боку — зростає споживання обробленої їжі, яка часто містить багато цукру, солі, жиру або добавок. Нездорове харчування разом із низькою фізичною активністю призводить до ожиріння. Ініціатива становить собою інтегровану програму, що містить такі аспекти: 1) Освіта та інформування; 2) Нормативне регулювання; 3) Здорове меню; 4) Підтримка батьків; 6) Моніторинг та оцінювання; 7) Співробітництво із громадськістю. Очевидною була необхідність залучення до процесу управління програмою багатьох різних суб'єктів. Програма успішно розгортається у більшості країн ЄС. Лише у Німеччині у 2021/2022 навчальному році нею скористалось 2,7 млн дітей у 25 000 навчальних закладів [7]. Ключовими умовами, що забезпечують успіх цієї Програми, фахівці називають розбудову партнерства, місцеве залучення і збільшення доступності до Програми. Реалізація програми дійсно потребує узгоджених зусиль міжнародних організації (ВООЗ, ЮНІСЕФ), урядів окремих країн, освітніх та медичних закладів, батьків, а також активності неурядових організацій та громадськості. Складним завданням управління цією програмою було ефективно залучення виробників сільського господарства до її реалізації. Однак завдання вдалося розв'язати, виходячи з міркування, що виробники сільгосппродукції можуть мати свій інтерес в участі та підтримці програми з низки причин:

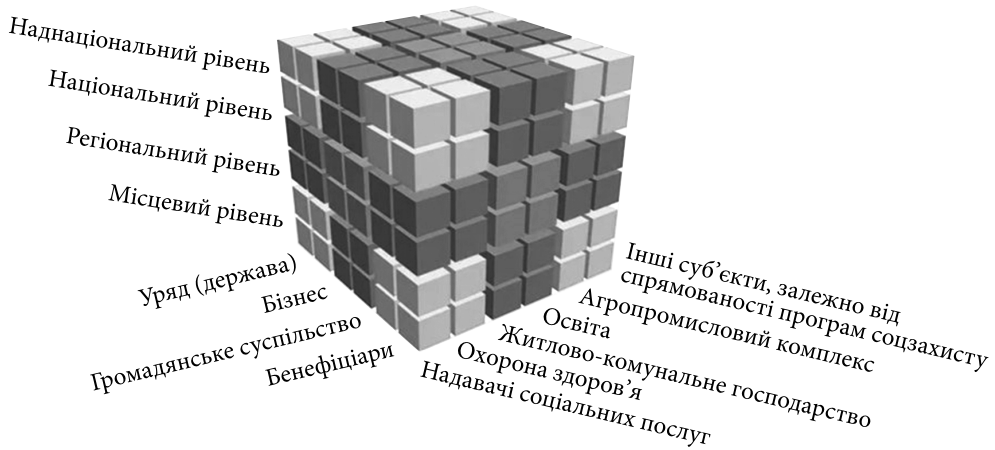

Рис. 1. Модель багатосуб'єктного управління у сфері соціального захисту
Джерело: розроблено автором.

- це може бути інтерес щодо розширення ринку збуту. Виробництво свіжих, якісних продуктів харчування для шкільних їдалень створює стабільний попит, що може бути вигідним для сільгоспвиробників;
- імідж — виробники можуть використовувати свою участь у програмі як інструмент для просування власних продуктів як частини здорового раціону: це може сприяти більш позитивному сприйняттю їхньої продукції для споживачів;
- місцевий розвиток — сприяння розвитку сільського господарства та створенню робочих місць;
- підвищення освіченості споживача: участь у програмі може забезпечити рівень усвідомлення споживачів щодо переваг та якості продукції, що у довгостроковій перспективі може підвищити попит;
- участь у громадських ініціативах, зокрема у програмах здорового харчування може посилити репутацію компаній як соціально відповідальних організацій, що може бути корисним для їх іміджу.

Загальну принципову схему багатосуб'єктного управління у сфері соціального захисту можна проілюструвати на прикладі тривимірної моделі (рис. 1), де: 1-й вимір — рівні управління (наднаціональний, національний, регіональний та місцевий); 2-й вимір — суб'єкти управління (уряд, бізнес, громадянське суспільство, бенефіціари (споживачі соціальних благ та послуг)); 3-й вимір — суб'єкти, що продукують соціальні послуги або виробляють товари соціального призначення (організації-надавачі соціальних послуг, заклади освіти та охорони здоров'я, житлово-комунальна сфера, агропромисловий комплекс тощо).

Інновації управління соціальним захистом є важливою передумовою для забезпечення ефективності та адаптації до змін, що відбуваються.

Соціальний захист включає різні програми та ініціативи, спрямовані на забезпечення добробуту, соціальних потреб та захисту прав. Особливо актуальними на сьогоднішній день і найближчу повоєнну перспективу є питання, пов'язані із підтримкою населення у сфері праці. З початку 2023 р. відбувається поступове відновлення ринку праці України. Однак разом з позитивною динамікою зменшення кількості безробітних (за даними Державного центру зайнятості [8], станом на 1 вересня 2023 р. проти аналогічного періоду минулого року кількість зареєстрованих безробітних знизилася на 60 %), є суттєві проблеми. За словами фахівців, «поглиблюються професійні та регіональні диспропорції. Наслідки війни (руйнування та релокація підприємств), великий міграційний вплив, та значна кількість ВПО створюють ситуацію невідповідності географічного розташування робочих місць та робочої сили»¹. Також слід очікувати повоєнного поповнення ринку праці особами з числа демобілізованих, які безперечно потребуватимуть особливої підтримки щодо адаптації до трудового життя і працевлаштування.

Управління програмами соціального захисту, пов'язаними зі сферою праці, теж можна відобразити багатосуб'єктною підмоделлю. Наднаціональний рівень підмоделі представляє, наприклад, така міжнародна організація, як МОП. Вона розробляє основоположні документи та стратегії в галузі соціального захисту, визначає базові гарантії соціального забезпечення, які мають (наприклад, за Рекомендацією МОП 2012 р. (№ 202)) забезпечити для всього населення доступ до найважливіших медичних послуг та гарантіям доходу у не меншому обсязі, ніж встановлений у той або іншій країні мінімум (горизонтальний вимір) та доведення його до того рівня, що передбачений Конвенцією 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення (№ 102). Суб'єкти управління національного рівня представлені зацікавленими міністерствами: Міністерством економіки, Міністерством соціальної політики України, Міністерством фінансів, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки. Будь-яка програма державного рівня, як правило, має бути узгоджена всіма зацікавленими міністерствами. Процедура доволі добре відпрацьована і успішно застосовувана на практиці. Але насправді програми підтримки безробітних мають включати значно більший спектр стейкхолдерів, тобто груп та організацій, що можуть бути зацікавлені в реалізації або будь-яким чином впливають на них:

- Безробітні як основні користувачі програм підтримки. Їхні інтереси полягають в отриманні фінансової допомоги, професійної підготовки та доступу до інформації про існуючі можливості підтримки та працевлаштування.

¹ З інтерв'ю Андрія Каракуца, голови ГО «Центр прикладних досліджень». URL: <https://www.epravda.com.ua/authors/61aa3ce421184/> (дата звернення: 08.10.2023).

- Державні органи, які відповідають за розробку, фінансування та реалізацію програм підтримки, внесення законодавчих змін, що регламентують правила та умови соціального захисту на ринку праці.
- Роботодавці, які можуть співробітничати з урядом та Центрами зайнятості, брати участь у навчанні та стажуванні тощо.
- Профспілки, що захищають права безробітних та можуть впливати на програми підтримки, наприклад, через лобювання та надання ресурсів.
- Освітні установи та центри навчання. Вони надають послуги навчання та підготовки безробітних з метою підвищення їх спроможності до працевлаштування.
- Неурядові організації можуть надавати додаткові послуги, як-от консультування, тренінги, соціальну підтримку.
- Засоби масової інформації та громадськість можуть створювати тиск на урядові структури з метою забезпечити прозорість програм підтримки, а також відігравати інформаційну роль щодо наявних програм підтримки.
- Дослідницькі інститути можуть проводити дослідження, оцінювати ефективність програм та розробляти кращі практики для підтримки безробітних.

Важливо забезпечити співробітництво та координацію між всіма цими стейкхолдерами: щоб створювати та реалізовувати більш ефективні програми, здатні допомогти людям якнайшвидше реалізувати свою економічну активність та покращити ситуацію на ринку праці.

І тут постає питання щодо механізмів їх залучення до системи управління соціальною програмою, узгодження інтересів, відповідальності. Тому питання інноваційного управління виходять на перший план у стратегії реалізації соціальних програм. Однією з найсуттєвіших інновацій є поєднання *Інтегрованого підходу та інклюзивного управління*, спрямовані на забезпечення рівних можливостей доступу та участі усіх зацікавлених суб'єктів. Важливість інтегрованого підходу в системі управління соціальним захистом зумовлена можливістю забезпечити більш ефективну та скоординовану діяльність усіх соціальних програм та служб та усіх рівнів управління (від вищого, який визначає політику та стратегічні пріоритети, до нижчого — безпосередніх надавачів послуг). У загальному вигляді схема інтегрованого підходу зображена на рис. 2. Інтегрований підхід передбачає максимальне поєднання різних послуг та заходів в єдину, спрямовану на результат, систему. Перспективним напрямом просування інтегрованого підходу у системі соціального захисту є, наприклад, співробітництво державних служб зайнятості, або організацій з надання соціальних послуг з їх основними партнерами задля надання спільних або єдиних послуг.

Це забезпечить кращі можливості для клієнтів з отримання спеціалізованої підтримки та подолання перешкод до працевлаштування, або виходу із скрутного становища. На базі ретельного вивчення потреб клієнтів

Рис. 2. Інтегрована багаторівнева система соціальної підтримки населення
Джерело: адаптовано з [11].

можна низку послуг об'єднати в єдину програму, що буде поєднувати активні та пасивні заходи на ринку праці, включно з консультаціями щодо працевлаштування, перенавчання, наданням рекомендацій з приводу можливих соціальних пілг та допомог, підтримкою щодо розв'язання соціальних проблем, зокрема пов'язаних зі здоров'ям.

Принцип інтегрованого підходу щільно пов'язаний з іншим основоположним принципом *Інклюзивного управління*, що, з одного боку, означає підвищення рівня соціального залучення, метою якого є реалізація принципу «нікого не залишити поза увагою» через расову належність, етнічне походження, вік, стан здоров'я, наявність інвалідності тощо. Адже управління соціальною сферою має гарантувати рівний доступ до послуг та програм для всіх громадян. А з іншого боку, до процесу управління мають бути причетні всі зацікавлені суб'єкти, і головне (для успішного управління) — мають бути враховані інтереси кожного із залучених суб'єктів. Інклюзивне управління передбачає широке залучення у цей процес недержавного сектору і громадськості. Включення вразливих верств населення у процеси управління є важливим аспектом забезпечення справедливості та рівноправності. Ці групи складаються з осіб, які можуть піддаватися дискримінації, зазнавати соціальної та економічної нерівності, мати обмежений доступ до ресурсів і можливостей.

Інклюзивні соціальні послуги на місцевому рівні спрямовані на забезпечення доступу до соціальних послуг та програм для всіх членів місцевої

громади, зокрема груп з особливими потребами. Ці послуги розробляються з урахуванням потреб та характеристик різних соціальних груп, забезпечуючи їхню участь, рівність та гідність. Аспектами інклюзивних соціальних послуг на місцевому рівні є: доступність та фізична безбар'єрність — місцеві соціальні послуги мають бути доступними та безперешкодними для всіх громадян, незалежно від їх фізичної спроможності. Наприклад, передбачити наявність безбар'єрних входів, під'їздів та обладнання для людей з обмеженими можливостями.

Недержавні організації також мають відігравати значну роль у БСУ. Серед їх переваг часто відзначають меншу бюрократизованість, добровільність, кращу орієнтованість на потреби, більшу свободу творчості. Найтипівіші функції, які можуть виконувати недержавні організації у системі надання соціальних послуг: безпосереднє надання послуг у громаді; вивчення потреб клієнтів; збір інформації про попит на послуги; участь у місцевих соціальних програмах; здійснення громадського контролю за якістю надання соціальних послуг; оцінювання ефективності місцевих програм [12].

Ключовим аспектом успішного функціонування системи управління є також справедливий розподіл відповідальності на різних рівнях. Умови, які сприяють справедливому розподілу відповідальності — прозорість та відкритість діяльності. Відповідальність має бути чітко визначена та зрозуміла всім учасникам системи управління. Це означає, що ролі та обов'язки різних рівнів управління мають бути задокументовані та доступні для всіх зацікавлених сторін. Прозорість забезпечує відкритість та доступність інформації для громадян, сприяє контролю за діяльністю влади та забезпечує взаємодію між владою та громадянами. Прозорість управління забезпечується такими механізмами як законодавство про доступ до інформації. Прийняття законів про доступ до інформації надає громадянам право на доступ до публічної інформації, що належить державним органам. Ці закони мають чітко регламентувати процедури та терміни надання інформації та забезпечують відповідальність органів влади за невиконання цих зобов'язань. Відкритість діяльності також забезпечується за допомогою сучасних методів отримання та обміну інформацією про населення. Завдяки розвитку технологій та інформаційних систем ці методи отримують дедалі більше поширення. Найважливішим аспектом забезпечення БСУ є забезпечення функціонування механізмів залучення різних суб'єктів до процесів управління, зокрема:

- консультації з громадськістю. Органи соціального захисту можуть проводити консультації з громадськістю, включно з представниками активів громадських організацій, учасниками та іншими зацікавленими сторонами;
- партнерство з недержавними організаціями. Співпраця з неприбутковими організаціями, благодійними фондами, волонтерськими групами.

Такі організації можуть надавати корисну інформацію та бути експертами щодо потреб населення;

- формування робочих груп із представників різних секторів суспільства, що сприятиме залученню та врахуванню різних інтересів у процес управління. Ці групи можуть працювати над конкретними проблемами та розробляти рекомендації;

- залучення експертів. Органи соціального захисту можуть залучати експертів з різних галузей, як-то економіка, медицина, психологія тощо. Це дасть змогу більш обґрунтовано розробляти політику та приймати рішення;

- оприлюднення інформації та звітності. Забезпечення прозорості та довіри до процесу управління соціальним захистом може залучати громадян до активної участі у процесі прийняття рішень. Завдяки публікації інформації про роботу органів соціального захисту та результати їх діяльності учасники краще розуміють, як працює система та приймаються рішення.

Механізми залучення бенефіціарів: шляхом укладання інтеграційної угоди, де встановлюються взаємні обов'язки сторін та визначається, на яку підтримку може розраховувати людина та які дії очікуються від неї у відповідь на цю підтримку. За цих умов має бути задіяний весь спектр можливих послуг та контактування зі всіма організаціями, які можуть надавати підтримку для усунення перешкод до працевлаштування і соціального залучення. Широке використання методів онлайн-спілкування з клієнтами, що значно спрощує доступність до інформації як для клієнтів, так і для соціальних служб. Профілювання клієнтів допомагає краще зрозуміти потреби громади і не залишити нікого «на узбіччі». Інформаційне забезпечення процесу управління є важливою запорукою його ефективності. Від якості інформації про населення та його потреби напряду залежить якість його соціальної підтримки. Урядові та недержавні організації використовують електронні бази даних, що містять дані про населення, соціально-економічний статус, медичні записи, освітні дані та інші релевантні дані. У більшості європейських країн дані реєстрів широко застосовувані у практичній діяльності.

Наприклад, у Німеччині широко застосовуються реєстри населення, відомі як «*Einwohnermelderegister*» (реєстр мешканців). Вони відіграють важливу роль у зборі та обміні інформацією про населення. Ці реєстри є державними базами даних, де відображаються основні дані про населення, яке проживає на території країни. Їх особливості полягають у точному відображенні місця проживання. Усі мешканці Німеччини зобов'язані зареєструвати своє фактичне місце проживання у місцевому органі самоврядування. Ця мережа гарантує точний облік населення на всій території. Взаємодія між реєстрами дає змогу здійснювати обмін інформацією та даними про населення, уникати дублювання даних та забезпечувати їхню достовірність. Недержавні організації та приватні особи теж мають доступ

до реєстру населення: таким чином він слугує інформаційним джерелом і для громадськості.

Обмін інформацією забезпечується механізмами:

- використання інтегрованої інформаційної системи, яка об'єднує різні реєстри, забезпечує державні органи обміном даними та можливістю отримати деякі дані у режимі реального часу;

- автоматизований обмін та синхронізація даних. Використання технологій автоматичного обміну даними дає змогу реєстрам автоматично спілкуватись між собою та обмінюватись інформацією без «ручного» втручання, а також уникати неактуальності інформації;

- захист персональних даних. При обміні інформації між реєстрами дуже важливо забезпечити захист персональних даних та дотримання принципів конфіденційності. Для цього використовують різні механізми шифрування та захисту даних;

- технологічні рішення. Впровадження технологій, як-от штучний інтелект, автоматизація процесів, аналітика даних та електронні системи управління, дасть змогу зробити соціальні програми ефективнішими та забезпечити більш точне та швидке реагування на потреби населення. Штучний інтелект може використовуватись для аналізу великих обсягів даних, передбачених соціальними тенденціями, забезпечення персоналізованих послуг та процесів автоматизації. Він допоможе зробити управління більш ефективним та гарантувати більш точне та швидке прийняття рішень.

Для конкретизації цих загальних принципів інноваційного багатосуб'єктного управління доцільно більш докладно розглянути, наприклад, роботу центрів зайнятості та реалізацію ними програм підтримки безробітних та осіб, які шукають роботу. Центри зайнятості співпрацюють із різними організаціями і установами. Для забезпечення такої співпраці необхідно використання певних механізмів залучення. Найбільш складним, як правило, є залучення до прийняття рішень та управління роботодавців та безробітних. Отже, на цьому питанні слід зробити особливий акцент. Узагальнивши досвід роботи центрів зайнятості у країнах ЄС, можна запропонувати можливі механізми їхнього залучення до системи багатосуб'єктного управління (табл. 1).

Ключовими умовами для забезпечення ефективного функціонування БСУ є: 1) визначення та залучення стейкхолдерів і 2) забезпечення координації між ними. Від стійкості та налагодженості координації значною мірою залежить успіх усієї програми. Координація є складним, динамічним процесом, що включає планування, організацію, взаємодію та моніторинг багатьох завдань та ресурсів.

Висновки. Принцип багатосуб'єктності в управлінні соціальним захистом є важливим концептуальним підходом, який визнає, що соціальний захист не обмежується діяльністю держави і однозначно визначеними

Таблиця 1. Можливі механізми залучення безробітних та роботодавців до системи багатосуб'єктного управління

	Безробітні	Роботодавці
Обмін інформацією	Надання безробітному доступ до таких ресурсів, як аналіз ринку праці, можливості працевлаштування та навчання. Це дасть йому змогу приймати зважені рішення	Запровадження субсидій чи податкових пільг для роботодавців, які беруть участь у програмах підтримки безробітних та сприяють їх найму на роботу
Консультації	Проведення регулярних консультацій з безробітними, щоб краще розуміти їх навички, цілі та інтереси. Це сприятиме кращому взаєморозумінню та прийняттю оптимальних рішень	Продемонструвати програми підтримки безробітних, які можуть надати роботодавцям доступ до висококваліфікованих та мотивованих працівників
Підтримка самоаналізу	Допомога безробітному визначити свої сильні та слабкі сторони та переваги. Це можливо зробити шляхом самоаналізу, особистісних тестів	Служба зайнятості може гарантувати, що програми підтримки безробітних враховують потреби та вимоги роботодавців. Це може включати надання підготовки індивідуально під кожного роботодавця та врахування специфічних потреб
Залучення експертів	Залучення експертів (консультанти з питань кар'єри, агенти з працевлаштування, фахівці з навчання) з метою допомоги безробітним у прийнятті рішень	Створення програм стажування, де безробітні матимуть можливість працювати на виробничій базі роботодавця певний період без оплати, щоб набутися досвіду
Заохочення до відповідальності	Заохочення безробітних брати на себе відповідальність за свої рішення. Допомога у прийнятті рішень	Проведення ефективної реклами та маркетингу програм для роботодавців з демонстрацією результатів та впливу програм на зайнятість та ефективність працівників

Джерело: авторська розробка.

інститутами. Він передбачає виконання багатомірних та багаторівневих завдань, у яких беруть участь різні суб'єкти: міжнародні організації, держава, місцеві органи влади, некомерційні організації, суспільство, окремі громадяни. Перспективи практичного застосування цього принципу в управлінні соціальним захистом полягають у підвищенні ефективності та доступності соціальних послуг. Принцип багатосуб'єктності означає більш гнучкий та адаптивний підхід до їх надання. Різні суб'єкти можуть здійснювати свій внесок у розв'язанні соціальних проблем, що підвищує доступність та якість послуг для населення.

Водночас практичне впровадження БСУ у систему соціального захисту може стикатись із серйозними проблемами. Найбільш складними з них є проблеми координації, співпраці та інформаційного обміну. Адже кожен суб'єкт може мати свої власні цілі, інтереси, пріоритети та методи роботи. І це може становити суттєві обмеження та створювати бар'єри для досягнення загальних цілей соціальних програм. Національна система соціального захисту потребує створення сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення на основі використання технологічних інновацій, із застосуванням можливостей штучного інтелекту та алгоритмів аналізу даних, що дасть змогу розробляти більш ефективні та персоналізовані рішення. За їх допомогою можна більш точно оцінити потреби людей і надати їм необхідну допомогу. Цифрові платформи, мобільні застосунки покращують доступ до соціальних послуг та спілкування між зацікавленими сторонами. Єдиним застереженням тут є врахування етичних міркувань, забезпечення конфіденційності та справедливості.

Перспективним напрямом подальших досліджень БСУ у соціальному захисті також є питання оптимізації ресурсів. В умовах обмеженості фінансового ресурсу ці питання набувають особливої актуальності, оскільки їх розв'язання допоможе максимізувати ефективність і доступність соціальних послуг за обмеженим бюджетом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лібанова Е., Романюк С. Концептуалізація полісуб'єктного управління в соціальних відносинах. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 3 (53). С. 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.353>
2. Колодій А.Ф. Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем. *Демократичне врядування*. 2012. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_10_3 (дата звернення: 06.10.2023).
3. Marks Gary, Hooghe Liesbet & Blank Kermit. European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance. *Journal of Common Market Studies*. 1996. Vol. 34. No. 3. P. 341—378. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00577.x>
4. The Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2000. *Official web-site of the European Parliament*. http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm
5. European Principles for Public Administration. *OECD, SIGMA Papers*. Paris, 1999. No. 27. <https://doi.org/10.1787/5kml60zwd7h-en>

6. Multilevel social security coordination: Experiences in the Americas. ISSA, *Excellence in Social Security*. 2023. URL: <https://www.issa.int/analysis/multilevel-social-security-coordination-experiences-americas> (дата звернення: 06.10.2023).
7. School fruit, vegetables and milk scheme. *Official web-site of the European Commission*. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/school-fruit-vegetables-and-milk-scheme_en (дата звернення: 06.10.2023).
8. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all> (дата звернення: 05.10.2023).
9. R202 — Social Protection Floors Recommendation. 2012. *Official web-site of the ILO*. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524 (дата звернення: 09.10.2023).
10. C102 — Social Security (Minimum Standards) Convention. 1952. *Official web-site of the ILO*. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312247:NO (дата звернення: 09.10.2023).
11. A Fair Globalization: Creating Opportunities for All. Report ILO, February 2004. URL: <https://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/report.pdf> (дата звернення: 09.10.2023).
12. Мазуренко Л. Неурядові організації як суб'єкт соціальної політики. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2012. № 4. С. 116—122. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/908> (дата звернення: 09.10.2023).

REFERENCES

1. Libanova, Ella, & Romaniuk, Serhii (2023). Conceptualization of Governance in Social Relations. *Demography and Social Economy*, 3 (53), 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033> [in Ukrainian].
2. Kolodij, A. (2012). The concept of public (new) government in its application and transition to democratic system. *Democratic Governance*, 10, 1—22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_10_3 [in Ukrainian].
3. Marks, Gary, Hooghe, Liesbet, & Kermit (1996). European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance. *Journal of Common Market Studies*, 34 (3), 341—378. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00577.x>
4. The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000). Official web-site of the European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm
5. European Principles for Public Administration (1999). OECD, *SIGMA Papers*, 27. <https://doi.org/10.1787/5kml60zwd7h-en>
6. Multilevel social security coordination: Experiences in the Americas (2023). ISSA, *Excellence in Social Security*. <https://www.issa.int/analysis/multilevel-social-security-coordination-experiences-americas>
7. School fruit, vegetables and milk scheme (2023). Official web-site of the European Commission. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/school-fruit-vegetables-and-milk-scheme_en
8. The situation on the registered labor market and the activities of the State Employment Service (2023). Official web-site of the State Employment Service. <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all> [in Ukrainian].
9. R202 — Social Protection Floors Recommendation (2012). Official web-site of the ILO. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524
10. C102 — Social Security (Minimum Standards) Convention (1952). Official web-site of the ILO. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312247:NO

11. A Fair Globalization: Creating Opportunities for All. Report ILO (2004). <https://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/report.pdf>
12. Mazurenko, L. (2012). Non-governmental organizations as a subject of social policy. *Education of the Region: Politology, Psychology, Communications*, 4, 116—122. <https://social-science.uu.edu.ua/article/908> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 16.10.2023

Olena Makarova, Doctor of Sciences (Economics)
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: makarova_h@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8463-0314
Scopus ID: 57224606797
Researcher ID: JHX-4699-2023

INNOVATIVE ASPECTS OF MULTI-SUBJECT GOVERNANCE IN SOCIAL PROTECTION PROGRAMS

The article is devoted to the search for innovative ways of updating the management mechanisms of social protection programs. The theoretical basis for substantiating the management model as a whole is an interdisciplinary theoretical-methodological basis, founded on the fundamental tenets of the concepts of social protection, social justice, social involvement, as well as high-level management theories (governance theories). The hypothesis of the research, which became the reason for writing this article, was the assumption that the complexity and multidimensionality of the social sphere needs to be provided by an appropriate multidimensional model of management. It is this kind of multidimensional (or multi-subject) management, using modern innovative approaches, that seems to give advantages and increase the effectiveness of social programs. The purpose of this article is to develop methodological principles for building an innovative model of social program implementation, based on the principles of multi-subject management, aimed at achieving a balanced distribution of powers and responsibilities of interested subjects of various levels and their inclusive interaction. To substantiate the main theses and conclusions of the article, a complex of analytical methods was used, including synthesis and analysis of available sources of information, logical framework analysis of problems and their possible solutions, the method of comparisons and analogies for adapting existing experience to real conditions in Ukraine. As examples of successful implementation of social programs and projects based on multi-subject management, the experience of implementation of EU programs, as well as the relevant experience of some countries of North and South America, was used. The article offers the author's interpretation of the essence of multi-subject management in the field of social protection and develops its basic three-dimensional model. The analysis of many sources of information made it possible to propose general innovative mechanisms for implementing the principles of multi-level management, namely those related to the information support of the management process. Based on the assessment of the current situation on the labor market of Ukraine, the prospects for its development, a set of expected problems that will need to be solved is formulated and a list of specific measures and mechanisms is proposed that will ensure the effective interaction of various management entities in the process of implementing support programs for the unemployed and individuals who are looking for work. Particular emphasis is placed on the aspects of inclusive management, and in this regard, proposals regarding the mechanism of involving the unemployed and employers in the management process are considered in more detail.

Keywords: social protection, multi-subjectivity, inclusive management, social program, support programs, social innovations, social result.

Cite: Dernova, Iryna, Borovyk, Tetiana, Doloka, Ludmila, & Danylevska, Ludmila (2023). Sotsialnyi zakhyst naselennia v umovakh voiennoi ahresii, povoiennoho vidnovlennia ta yevrointehratsii Ukrainy [Social Protection of the Population in the Context of Armed Aggression, Post-War Recovery, and European Integration of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 93-114. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.093>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.093>

УДК 364.465

JEL Classification I 31, I 32, H 53, H 55

ПРИНА ДЕРНОВА, канд. екон. наук

Черкаський державний бізнес-коледж

18028, Україна, Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 243

E-mail: dernova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7317-9633>

Researcher ID ABC-8235-2020

ТЕТЯНА БОРОВИК, старший викладач

Черкаський державний бізнес-коледж

18028, Україна, Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 243

E-mail: boroviktm@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2461-8342>

ЛЮДМИЛА ДОЛОКА, викладач

Черкаський державний бізнес-коледж

18028, Україна, Черкаси, вул. Вячеслава Чорновола, 243

E-mail: ludmila.doloka@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-0684>

ЛЮДМИЛА ДАНИЛЕВСЬКА, викладач

Черкаський державний бізнес-коледж

18028, Україна, Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 243

E-mail: danylevska.ls@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7783-7966>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ, ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У світі постійно змінюються економічні, соціальні та політичні умови, тому система соціального захисту населення повинна бути гнучкою, адаптивною та враховувати

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

нові виклики і тенденції, впроваджувати інновації, покращувати свою ефективність з метою забезпечення стабільного та справедливого розвитку суспільства. Для незалежної України соціальний захист населення є досить новим соціальним інститутом. На сьогодні система законодавчого та нормативно-правового регулювання соціального захисту України є сформованою, але складною і містить широкий спектр законодавчих актів. Метою дослідження є узагальнення наукових здобутків та аналіз законодавчої бази щодо ефективності функціонування інституту соціального захисту населення в сучасних умовах, обґрунтування урядової політики з побудови моделі соціальної політики України, що відповідає принципам і стандартам соціальної політики Європейського Союзу (ЄС). Новизна роботи полягає у подальшому розвитку підходів щодо вивчення теоретичних аспектів соціального захисту. Наукове дослідження ґрунтується на даних Державної служби статистики України, експертних оцінках та інформації з відкритих джерел. У роботі використано методи порівняльного аналізу, індукції, дедукції, узагальнення тощо. Розглянуто сутність соціального захисту населення в Україні як систему, визначено ієрархічні рівні його законодавчого регулювання. Розкрито та охарактеризовано специфічні функції соціального захисту, які найбільш повно відображають сутність суспільно-економічного життя країни. На основі аналізу законодавчої бази охарактеризовано основні державні соціальні гарантії для громадян та їх динаміку. Значну увагу приділено ролі соціального захисту в умовах воєнної агресії та визначено роль уряду у вирішенні нагальних проблем. Автори аналізують урядову політику щодо необхідності впровадження нової моделі соціальної політики, яка відповідає б принципам та стандартам соціальної політики ЄС.

Ключові слова: соціальний захист, система соціального захисту населення, функції соціального захисту, соціальна допомога, соціальна справедливість, державні виплати.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення є найважливішим напрямом соціальної політики. Ефективна реалізація соціальної політики — це основна мета і пріоритет діяльності будь-якої країни, області, міста, тому що забезпечення соціальних гарантій, конституційних прав громадян є основним критерієм оцінки рівня розвитку цих територіальних утворень. Практика управління системою соціального захисту населення гостро потребує науково обґрунтованих підходів з розробки та впровадження нових методів, моделей і соціальних механізмів з підвищення ефективності управління галуззю відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства.

Актуальність обраної теми. Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ українське суспільство зіткнулося з низкою проблем у сфері соціального захисту населення. Так, сотні тисяч людей втратили доходи, житло та не мають належних заощаджень. В умовах обмежених фінансових ресурсів та зростанні кількості осіб, що потребують соціальних виплат, особливо гостро постає питання оцінки потреб населення та можливостей їх забезпечення. Важливим етапом удосконалення системи соціального захисту в Україні є розвиток ринку соціальних послуг та його адаптація до сучасних реалій, що зумовлено збільшенням кількості вразливих груп населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Складність надання соціальних послуг полягає в тому, що окремі громадяни необізнані з можливостями отримання певних послуг. Зазначені виклики суспільства

посилюють актуальність ролі соціального захисту населення шляхом державної підтримки українців. У воєнний період напрямом удосконалення системи соціального захисту населення стало визначення державної стратегії соціального захисту та пріоритетних дій Уряду України, спрямованих на гарантії забезпечення соціального захисту прав громадян України, а повоєнний період потребуватиме інтегрованої (комплексної) стратегії соціального захисту та втілення в життя комплексної програми соціального захисту. Вдосконалення національної системи соціального захисту варто розпочати з перегляду та уточнення теоретичних аспектів соціального захисту, що підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти соціального захисту населення розглядали у своїх дослідженнях провідні вітчизняні науковці: О. І. Товстиженко, Н. А. Марченко, М. М. Приходько (O. V. Tovstyzhenko, N. A. Marchenko & M. M. Prykhodko) [1]; О. О. Бендасюк (O. O. Bendasiuk) [2]; К. В. Дідківська (K. V. Didkivska) [3]; М. В. Туленков (M. V. Tulenkov) [4]; П. І. Шевчук (P. I. Shevchuk) [5]; І. В. Рудкевич (I. V. Rudkevych) [6]; Л. О. Павлова (L. O. Pavlova) [7]; Г. В. Назарова, А. А. Дем'яненко, І. І. Божидай, (G. V. Nazarova, A. A. Demianenko, I. I. Bozhydai) [8]; Н. М. Петруха, С. В. Петруха (N. M. Petrukha, S. V. Petrukha) [9]; Л. М. Черенько (L. M. Cherenko) [10]. О. Й. Хомин (O. Y. Khomyn); О. І. Бутрин (O. I. Butryn); А. Ю. Стопчак (A. Yu. Stopchak); В. Р. Філіпчук (V. R. Filipchuk); О. П. Кириленко (O. P. Kurylenko); Г. І. Завіловська (H. I. Zavilovska); А. Ю. Огінська (A. Yu. Ohinska); О. В. Грідін (O. V. Hridin); О. В. Бражко (O. V. Brazhko) [22]. У наукових працях вітчизняних дослідників соціальний захист розглядається як система заходів правового, соціально-економічного й організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто його матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства [1, с. 101]. На думку О. О. Бендасюк, соціальний захист є системою державних заходів щодо забезпечення належного матеріального та соціального становища громадян у разі виникнення несприятливих умов, а саме: повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [2, с. 123]. К. В. Дідківська наголошує, що соціальний захист є державною підтримкою певних категорій населення, котрі можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя через надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найуразливішим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі внаслідок установлення соціальних стандартів [3, с. 103]. У наукових розвідках М. В. Туленков зазначає, що соціальний захист є внормованим процесом

діяльності соціально-політичних інституцій, спрямованих на підтримку гідного рівня соціального життя й добробуту індивідів і соціальних груп у конкретних соціально-економічних умовах [4, с. 38]. Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення поняття «соціальний захист», хочемо представити читачам своє визначення терміна. Отже, на нашу думку, соціальний захист — це інструмент урядової політики, спрямований на забезпечення стабільності та добробуту громадян в умовах соціальних та економічних ризиків.

У наукових дослідженнях існують різні підходи щодо побудови системи соціального захисту та його структури. Зокрема П. Шевчук виокремлює лише три складові системи соціального захисту: соціальна допомога, соціальне страхування, соціальна справедливість [5, с. 111]. Науковці І. В. Рудкевич та Г. І. Завіловська доходять висновку, що соціальний захист є системою економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, яка створює працездатним громадянам відповідні умови для поліпшення добробуту за рахунок особистого внеску, а непрацездатним і соціально вразливим працездатним верствам населення — гарантії у користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків [6, с. 43]. Л. О. Павлова у своїх дослідженнях розглядає комплексний підхід щодо формування системи соціального страхування в Україні, що включає компоненти, які відповідають реаліям та суспільно-політичним викликам [7, с. 32]. Сучасні погляди щодо розвитку соціального захисту населення в Україні набувають особливого значення в умовах воєнного та післявоєнного періоду. Ряд авторів наголошують, що «складовою соціального захисту має бути розвинений ринок соціальних послуг» [8, с. 361], який «пропонується розглядати як інтегровану систему трансформації ресурсів у процесі економічних відносин між суб'єктами ринку з приводу виробництва та споживання соціальних послуг в умовах змін середовища та багатовимірного впливу факторів і загроз» [8, с. 369]. Н. М. Петруха та ін. зазначають, що «важливим аспектом в умовах воєнного стану є реалізація соціальної політики, заснованої на розподілі», а «ефективність соціальної політики безпосередньо залежить від обсягу коштів у бюджеті, і їх реалізація повинна будуватися таким чином, як забезпечити мінімальні можливості для соціально незахищених категорій суспільства, враховуючи низьку ймовірність економічного зростання, погіршення відповідних прогнозів у короткостроковій перспективі через енергетичну кризу...» [9, с. 358]. У дослідженнях Л. М. Черенько доходить висновку щодо необхідності реформування системи соціальної підтримки, на що впливає «значне збідніння населення країни та розширення кола вразливих контингентів унаслідок війни загострює проблему адресації обмежених ресурсів найнужденнішим. Зволікання з вирішенням цієї проблеми у період військових дій та повоєнної відбудови буде здійснювати

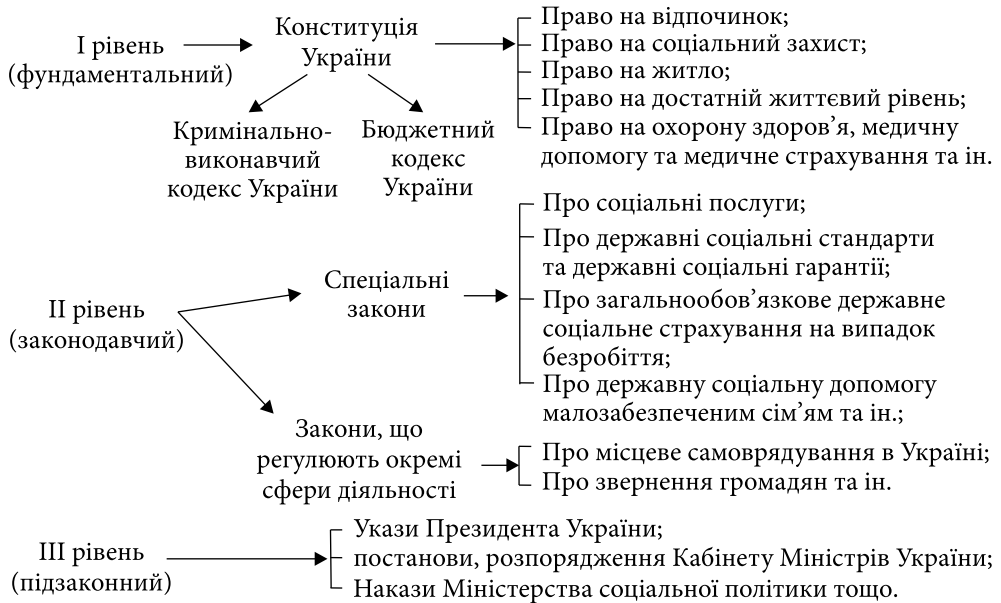

Рис. 1. Трирівнева ієрархічна система соціального захисту населення в Україні
Джерело: авторська розробка.

негативний, а подекуди і руйнівний вплив на суспільство через дотримання принципів соціальної справедливості та дієвої підтримки людей у скрутні часи, а також у зв'язку з ризиками уповільнення економічного зростання» [10, с. 73].

Метою дослідження є узагальнення наукових здобутків та аналіз законодавчої бази щодо ефективності функціонування інституту соціального захисту населення в сучасних умовах, обґрунтування урядової політики з побудови моделі соціальної політики України, що відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС.

Новизна полягає в розширенні та поглибленні підходів щодо вивчення теоретичних аспектів соціального захисту населення в Україні.

У роботі використано **методи** порівняльного аналізу, індукції, дедукції, узагальнення тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів. Важливою складовою суспільного розвитку є соціальний захист населення. Хоча Україна уже понад тридцять років є незалежною державою, але залишається багато важливих державних питань соціального захисту населення, що досі є нерегульованими на законодавчому рівні. Розглянемо, через які нормативно-правові документи здійснюється державне регулювання соціального захисту населення. Зауважимо, що нормативно-правове регулювання соціального захисту населення в Україні здійснюється за трирівневою ієрархічною системою (рис. 1).

На першому рівні основоположним документом, що гарантує соціальний захист українцям, є Конституція України¹, яка регламентує такі положення щодо соціального захисту:

- право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (ст. 36);
- кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45);
- громадяни мають право на соціальний захист (ст. 46);
- кожен має право на житло (ст. 47);
- кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48);
- кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) тощо.

Окрім Конституції України на цьому рівні представлено Кримінально-виконавчий кодекс України², який «регламентує... захист інтересів особи...» та Бюджетний кодекс України³, який визначає правову основу для реалізації соціального захисту населення та забезпечує стабільність та ефективність фінансування соціальних програм у країні.

Другий (законодавчий) рівень нормативно-правового регулювання системи регламентується законодавчими актами, які врегульовують та розкривають сутність положень, закладених у Конституції України. Реалізація цих положень здійснюється через Закони України: Про соціальні послуги⁴; Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії⁵; Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям⁶; Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних⁷; Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам⁸; Про забез-

¹ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

³ Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. Дата оновлення: 13.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

⁴ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення: 27.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

⁵ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. Дата оновлення: 04.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

⁶ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. Дата оновлення: 16.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

⁷ Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>

⁸ Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III. Дата оновлення: 16.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>

печення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб⁹; Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття¹⁰; Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю¹¹; Про місцеве самоврядування в Україні¹²; Про звернення громадян¹³ та ін.

Третій (підзаконний) рівень нормативно-правового регулювання системи утворюється підзаконними нормативно-правовими актами: постановами, розпорядженнями Кабінету Міністрів України; Указами Президента України, наказами Міністерства соціальної політики та інших профільних міністерств та відомств. Зокрема, Міністерство соціальної політики України: формулює стратегію соціального розвитку, розробляє та здійснює програми та проекти у сфері соціального захисту, контролює їх реалізацію та оцінює їх ефективність; співпрацює з іншими міністерствами та органами виконавчої влади, зокрема з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки, Міністерством праці та соціальної політики, з місцевими органами влади та іншими зацікавленими сторонами, з якими спільно розробляють та реалізують заходи, спрямовані на підвищення рівня соціального захисту населення, забезпечення соціальної допомоги та підтримки вразливих груп населення. Територіальні органи Міністерства соціальної політики виконують функції у сфері соціального захисту на регіональному та місцевому рівнях — здійснюють контроль за реалізацією соціальних програм та наданням соціальних послуг у своїх територіальних одиницях тощо [11].

Важливим аспектом соціального захисту є також профілактична робота та соціальна адаптація. Це означає створення умов для розвитку громадян, їхньої самореалізації та включення у суспільство, чого можна досягти шляхом забезпечення доступу до освіти, навчання професійним навичкам, підтримки молоді та розвитку соціально-економічних проєктів.

У контексті економіки соціальний захист розглядається як система заходів, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості та під-

⁹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

¹⁰ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>

¹¹ Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

¹² Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

¹³ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Дата оновлення: 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

тримки громадян у важких життєвих ситуаціях, якому притаманні певні функції, що відображають сутність суспільно-економічного життя країни та покликані на:

1. Забезпечення соціальної безпеки та стабільності для людей у важких життєвих ситуаціях, як-от безробіття, інвалідність, хвороба, втрата годувальника сім'ї тощо. Це досягається шляхом надання фінансової підтримки, соціальних послуг та інших видів допомоги.

2. Дотримання соціальної справедливості та гарантія рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього соціального становища, статусу, віку чи інших характеристик.

3. Реалізацію прав людини на життя, гідне існування, працю, освіту, охорону здоров'я та інші соціальні та економічні права.

4. Стимулювання соціального розвитку.

5. Соціальна адаптація. Соціальний захист населення сприяє пристосуванню людей до змін у соціально-економічному середовищі, наприклад, підтримує професійну перекваліфікацію, надає психологічну підтримку та інші послуги, що допомагають людям успішно впоратися зі змінами.

6. Соціальну інтеграцію уразливих груп населення у суспільство. Це включає підтримку соціально-економічної інтеграції маргіналізованих груп, мігрантів, бездомних осіб та інших людей, які потребують особливої підтримки.

7. Попередження соціального виключення та боротьба з ним. Це можуть бути програми інклюзивної освіти, розвитку соціальних послуг для вразливих груп, забезпечення доступу до праці та інших можливостей для участі в суспільному житті.

8. Планування та реагування на соціальні ризики. Соціальний захист населення має функцію прогнозування, планування та реагування на соціальні ризики та кризові ситуації: природні лиха, економічні кризи, конфлікти тощо. Це включає розробку програм соціального забезпечення, створення аварійних фондів та механізмів швидкого реагування на кризові ситуації.

9. Моніторинг та оцінка. Соціальний захист населення включає функцію моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм та заходів. Це дає змогу визначити їхню ефективність, виявити проблемні аспекти, вдосконалювати політику та практику соціального захисту населення.

10. Інформаційна підтримка та консультування. Соціальний захист населення надає людям доступ до інформації про їхні права, соціальні послуги, програми та допомогу. Він також забезпечує консультування та підтримку громадян у вирішенні соціальних питань та отриманні необхідної допомоги.

11. Соціальна освіта та навчання. Соціальний захист населення може включати компоненти соціальної освіти та навчання, спрямовані на під-

вищення обізнаності громадян щодо соціальних питань, прав та можливостей. Це можуть бути тренінги, семінари, освітні курси та інші форми навчання.

12. Розробка соціальної політики. Соціальний захист населення включає функцію розробки соціальної політики, яка визначає пріоритети, цілі та стратегії діяльності в галузі соціального захисту. Зокрема, аналіз потреб населення, встановлення стандартів та норм соціальних послуг, а також координацію дій різних органів та інституцій у сфері соціального захисту.

13. Соціально-економічне планування. Соціальний захист населення враховує соціальні та економічні аспекти в плануванні розвитку суспільства.

Соціальний захист розглядається у декількох аспектах, одним з основних є система соціального страхування, яка забезпечує фінансову підтримку громадян у разі втрати роботи, інвалідності або втрати годувальника. Це допомагає забезпечити мінімальний рівень доходів та запобігти погіршенню життєвого стану громадян у важких соціально-економічних умовах. Крім того, соціальний захист населення передбачає й надання медичної допомоги та медичного страхування. Концепція соціального захисту також включає програми допомоги у боротьбі з бідністю, допомогу дітям, сім'ям, літнім людям та особам з інвалідністю. Ці програми спрямовані на забезпечення базових потреб громадян та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Важливо зазначити, що соціальний захист населення є необхідною складовою сталого розвитку суспільства, а роль держави полягає в забезпеченні механізмів, політик та програм, спрямованих на забезпечення мінімального рівня соціального захисту та поліпшення життєвих умов населення. Основні аспекти ролі держави в соціальному захисті громадян включають встановлення стандартів і регулювання. Розглянемо економічні аспекти соціального захисту населення в Україні. Основні державні соціальні гарантії для громадян встановлюються профільними законами:

- неоподатковуваний мінімум доходів громадян — грошова сума розміром у 17 грн, встановлена пунктом 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України¹⁴. Ця концепція передбачає, що певна частина доходів громадян не підлягає оподаткуванню, забезпечуючи їм мінімальний рівень життя та матеріальне благополуччя. Застосування неоподатковуваного мінімуму доходів громадян сприяє поліпшенню фінансового становища низькодоходних верств населення та захисту соціально вразливих груп. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян враховується при розрахунку оподаткування особистого доходу громадян, дозволяючи зменшити

¹⁴ Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 03.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

суму податку, яку вони повинні сплатити. Це допомагає зменшити фінансове навантаження на родини з низьким рівнем доходу та підтримує соціальну справедливість у системі оподаткування;

- мінімальний розмір заробітної плати регулюється ст. 95 Кодексу законів про працю України та ст. 3 Закону України «Про оплату праці» — встановлює Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Зокрема на 2023 р. розмір щомісячної мінімальної заробітної плати становить 6700 грн та 40,46 грн погодинну [12];

- мінімальний розмір пенсії за віком є важливим елементом системи соціального захисту. Встановлення мінімального розміру пенсії за віком сприяє забезпеченню мінімального соціального захисту пенсіонерів та допомагає їм забезпечити базові потреби і покрити життєві витрати. Він регулюється з метою забезпечення достойного рівня життя для пенсіонерів, особливо тих, хто має низькі пенсійні виплати. Мінімальний гарантований розмір пенсії виплачується пенсіонерам, які мають право на пенсію за віком та виконали необхідний пенсійний стаж. Станом на 01.01.2023 р. мінімальний розмір такої пенсії встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму — 2093 грн за наявності стажу у чоловіків 35 років та 30 років страхового стажу у жінок [13].

Розглянемо розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат станом на початок кожного року та проаналізуємо динаміку за останні роки (табл. 1).

Дані таблиці свідчать, що протягом 2019—2023 рр. спостерігається позитивна динаміка зростання рівня державних соціальних стандартів і гарантій в Україні, зокрема мінімального прожиткового мінімуму для різних

Таблиця 1. Державні соціальні стандарти і гарантії у 2019—2023 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Темп приросту, % 2023/2019
Прожитковий мінімум на одну особу	1853	2027	2189	2393	2589	139,7
на дітей віком до 6 років	1626	1779	1921	2100	2272	139,7
на дітей віком від 16 до 18 років	2027	2218	2395	2618	2833	139,8
на працездатних осіб	1921	2102	2270	2481	2684	139,7
на осіб, які втратили працездатність	1497	1638	1769	1934	2093	139,8
Мінімальна заробітна плата	4173	4723	6000	6500	6700	160,5
Мінімальний розмір пенсії за віком	1497	1638	1769	1934	2093	139,8

Джерело: сформовано авторами за даними [12; 13; 14].

Таблиця 2. Динаміка розподілу пенсіонерів по видах та розмірах призначених пенсій у 2019—2023 рр.

Показник	2019		2020		2021		2022		2023	
	осіб	грн	осіб	грн	осіб	грн	осіб	грн	осіб	грн
Пенсія за віком	8693013	2648,24	8534558	3064,77	8330485	3538,97	8051697	3944,81	7916113	4522,98
Пенсія по інвалідності	137249	1994,94	1405704	2480,41	1426553	2679,45	1491113	3269,78	1494861	3790,71
Пенсія у зв'язку з втратою годувальника	536132	2254,57	539097	2699,70	531849	3012,50	637669	3730,71	637160	4416,87
Довічне грошове утримання суддів	3924	28702,37	3378	45874,27	3538	67961,39	3630	90822,18	3588	96296,85
Соціальні пенсії	84027	1499,59	77632	1644,25	72843	1786,06	68284	1955,65	63921	2140,03
За вислугу років	229732	2476,92	220594	2841,74	214304	3205,53	588470	6442,85	572278	8104,90
Загальна чисельність пенсіонерів / середній розмір пенсійної виплати	11470405	2645,66	11334730	3082,98	11130954	3507,51	10841117	3991,53	10687921	4622,59

Джерело: складено авторами за даними [15; 16; 17].

верств населення та мінімальної пенсії за віком приблизно в 1,4 рази. Позитивним є також динаміка збільшення розміру мінімальної заробітної плати протягом аналізованого періоду в 1,6 рази. Проте, якщо врахувати індекс інфляції за аналізований період, то спостерігаємо значний розрив між темпами приросту показників, що аналізуються.

Однією з щомісячних державних виплат є пенсійні виплати, які регламентовано Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 9). Розглянемо розподіл пенсіонерів по видах та розмірах призначених пенсій (табл. 2).

Згідно з проведеним авторським дослідженням спостерігаємо загальну тенденцію до скорочення кількості пенсіонерів. Станом на 1 січня 2022 р. їх кількість офіційно налічувала 10 841 117 осіб. Зараз, за даними Пенсійного фонду, в Україні зареєстровано 10 687 921 отримувачів пенсії, тобто на 153 тис. менше.

Натомість потреба на виплату пенсій неухильно зростає. Якщо в січні 2022 р. на щомісячну виплату пенсій виділили 44,5 млрд. грн, то за грудень 2022 р. держава спрямувала на це вже 51,4 млрд грн. Це свідчить про те, що навіть невелика індексація пенсій потребує додаткових мільярдних видатків [18]. Також слід зазначити, що станом на 1 липня 2022 р. 74,23 %

пенсіонерів отримують пенсію за віком, 13,9 % — за інвалідністю, 5,86 — за втратою годувальника, 5,37 — за вислугою років, 0,6 одержують соціальні пенсії, 0,04 % перебувають на довічному утриманні суддів [18].

Розглянемо доходи і видатки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за 2021—2023 рр. (табл. 3).

Щорічний Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття забезпечує фінансування виплат, передбачених законодавством про зайнятість населення і загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття на поточний рік. Зокрема на 2023 р. передбачені видатки на реалізацію активних програм зайнятості та надання українцям мікрогрантів на започаткування і розвиток власної справи [16] за урядовою програмою «єРобота», а у 2022 р. було передбачено дохідну статтю бюджету «надання роботодавцям компенсації витрат на оплату праці за кожен працівниковану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» [20]. У бюджеті Фонду на 2023 р. передбачено фінансування в розмірі 11,9 млрд грн на виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг на випадок безробіття, а також на реалізацію активних програм зайнятості та допомогу по частковому безробіттю. Крім того, заплановано виділення 1,8 млрд грн на надання мікрогрантів для стимулювання створення або розвитку власного бізнесу.

Війна завдала та продовжує завдавати непоправної шкоди соціальній безпеці України. Її результатом стало:

- зростання навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування;

- ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості дорослих і дітей, які потребують соціального захисту та підтримки;

- руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрата доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;

- спеціалісти сфери соціальної підтримки населення також стають вимушеними переселенцями, що впливає на обслуговування населення;

- система соціальної підтримки не встигає адаптуватись до значних міграційних рухів громадян, зміною активної лінії ведення бойових дій та зміни переліку тимчасово окупованих територій, що, серед іншого, ускладнює здійснення соціальних, страхових та пенсійних виплат громадянам;

- емоційний розпач громадян від нерозуміння своїх соціальних прав та зобов'язань під час війни;

Таблиця 3. Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за 2021—2023 рр., тис. грн

Статті	2021	2022	2023
Залишок коштів на початок року	485,871,0	349 562,9	2 099 681,6
Доходи поточного року, усього:	16 600 460,7	18 983 912,8	16 160 924,7
з них:			
внески	15 759 238,5	17 347 061,2	16 058 665,8
інші надходження	139 574,0	177 114,6	101 721,9
кошти державного бюджету, усього:	701 648,2	1 459 737	
з них:			
на виплати працівникам, які вивільнюються з роботи у зв'язку із достроковим зняттям з експлуатації Чорнобильської АЕС	848,2	537	537
на виплату Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття допомоги по безробіттю	700 000,0	1 259 200	—
на надання роботодавцям компенсації витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні	—	200 000	—
Усього доходів (разом із залишком коштів на початок року)	17 086 331,7	19 333 475,7	18 260 606,3
Усього видатків	19 670 137,7	19 333 475,7	16 983 606,3
з них:			
матеріальне забезпечення на випадок безробіття, соціальні послуги та заходи із сприяння зайнятості, профілактика настання страхових випадків, допомога по частковому безробіттю	16338732,9	16 087 613	11 858 762,9
виплата достроково призначеної пенсії, допомога на поховання та оплата послуг за їх доставку	—	32 682,2	303 818,2
інформаційно-аналітичні системи Державної служби зайнятості	59 861,3	50 843	63 200
утримання та забезпечення діяльності Державної служби зайнятості, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості	3 271 543,5	3 162 337,5	2 957 294,2
мікрогранти на створення або розвиток власного бізнесу з метою сприяння зайнятості населення	—	—	1 800 531
Повернення коштів, наданих Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2020 р. № 308	—	—	1 277 000

Джерело: систематизовано авторами за даними: [19; 20].

- недостатнє покриття громад мережею закладів, що надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;

- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг;

- поглиблення вразливості маломобільних груп населення від початку війни тощо [21, с. 3].

Перед національною системою соціального захисту населення поставлено нові завдання та розроблено нові механізми соціального захисту населення, що зумовлено початком російської військової агресії. Постало нелегке завдання швидкої адаптації наявної системи соціального захисту населення до сучасних реалій. Перш за все соціальна допомога і захист у період війни пов'язані з домінуванням проблем підтримки сімей захисників, хворих і поранених, з працевлаштування інвалідів, з питаннями піклування про дітей-сиріт та іншими проблемами воєнного часу [22, с. 33]. До таких нагальних і першочергових завдань реалізації політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану належать соціальний захист громадян, котрі були вимушені покинути власні домівки й стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а це понад 7 млн осіб. Постає питання не лише надання їм соціального захисту та соціальної допомоги, а і роз'яснення, які вони мають права як ВПО та яку допомогу можуть отримати. Тому на інституцію соціального захисту додатково покладаються обов'язки щодо надання послуг, а саме: консультування, надання притулку, догляд, підтримане та короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо. Особливе місце соціального захисту ВПО полягає у роз'ясненні положень:

- які види допомоги для ВПО передбачені державою та процедура її отримання;

- права ВПО на медичну допомогу, освіту, роботу тощо;

- як можуть отримати державну допомогу українці, котрі постраждали від війни;

- як отримати тимчасове житло або подати заяву про пошкоджене майно;

- про соціальний захист для дітей, які постраждали від війни;

- як зареєструвати шлюб, новонароджених в умовах воєнного стану [23].

Назрілою необхідністю в умовах сучасних викликів перед Україною постала необхідність удосконалення моделі соціальної політики, яка відповідала б принципам та стандартам соціальної політики ЄС. Ця модель має бути спрямована на покращення якості життя громадян, протистояння демографічним змінам, підвищення рівня соціального захисту, зменшення бідності, зміцнення соціальної єдності, а також на боротьбу з будь-якою формою дискримінації. Ще модель має враховувати фінансові мож-

ливості держави, забезпечуючи реалізацію соціальної політики в умовах стабільної економічної ситуації.

Національною радою з відновлення України від наслідків війни, створеною відповідно до Указу Президента¹⁵ від 21 квітня 2022 року № 266/2022, в рамках якої затверджено робочу групу «Соціальний захист», було розроблено проєкт плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку соціального захисту в Україні. Серед запропонованих заходів наведено перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проєкти нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення соціального захисту України у воєнний і післявоєнний періоди.

Повоєнний період потребуватиме інтегрованої (комплексної) стратегії соціального захисту, з урахуванням особливостей, пов'язаних зі спеціальним правовим статусом окремих бенефіціарів (зокрема ветеранів, чорнобильців, ВПО тощо), реалізація якої буде забезпечена завдяки міжвідомчій та міждисциплінарній координації. Тому виникає необхідність переглянути складові соціальної системи для забезпечення можливостей людині жити повноцінним і самостійним життям. Необхідно встановлювати чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати [21, с. 4].

Одним з інструментів утілення в життя такої комплексної програми соціального захисту має стати цифрова «Єдина інформаційна система соціальної сфери» (далі — ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України. ЄІССС повинна забезпечити доступність / інклюзивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та ін. виплат бенефіціарами, зокрема ВПО, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військовослужбовцями, ветеранами, пенсіонерами незалежно від місця реєстрації на всій території України. Ключовим обмеженням для користування такою системою є недостатня цифрова грамотність у бенефіціарів соціальної системи, неповне покриття мережею Інтернет території України та економічна недоступність технічних засобів для користування цією системою [21, с. 4].

Подолання проблем соціального захисту населення потребує комплексного підходу для досягнення поставлених цілей і завдань, тому Національною радою з відновлення України від наслідків війни було визначено напрями програми реформування системи соціального захисту:

- проведення всебічного аналізу поточних фінансових зобов'язань держави у соціальній сфері, наявного обсягу соціальних, страхових послуг

¹⁵ Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/administration>

і виплат та умов доступу до них, та спрогнозувати моделі ефективного функціонування системи соціальної підтримки у післявоєнний період;

- встановити чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати. Програми соціального захисту повинні допомагати людям у складних життєвих обставинах;

- відповідно до європейських принципів реалізації соціальної політики України суб'єктом соціального захисту має бути кожен громадянин країни, і, попри на розгалуженість напрямів такої діяльності, пріоритетними були, є і залишаються: соціальна підтримка, яка розкриває потенціал людини та підтримує гідний рівень життя кожному, модернізація сфери соціального захисту та пенсійного забезпечення, розширення можливостей доступу громадян до цифрових послуг у соціальній сфері, безбар'єрність та подолання дискримінації в усіх її проявах;

- соціальна політика має бути людиноцентричною, гнучкою та спроможною надавати послуги і виплати незалежно від місця перебування в Україні та базуватись на довгострокових цілях відповідно до соціальної політики ЄС. Соціальна політика не може формуватись окремо від політики зайнятості, яка в Україні розвивається як складова економічної політики. Чим краще розвинений ринок праці, тим більше держава отримує ресурсів для підтримки і реалізації соціальних і страхових програм для тих, хто цього потребує. Головним завданням, надаючи громадянам соціальну підтримку, є не заміна грошима зв'язку «людина — людина», а спонукання людей самостійно отримувати дохід для забезпечення сім'ї. Людина може розраховувати на державу, але не перекладати на неї турботу про себе, що має стати загальним принципом соціальної підтримки населення;

- в умовах воєнного стану держава має ухвалити складне рішення щодо перегляду чинних програм соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання, що вимагає твердої політичної волі та системного контролю над його впровадженням;

- пріоритетними напрямами соціальної політики України залишаються: підвищення рівня пенсійного забезпечення, цифрова трансформація соціальної сфери, соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини, безбар'єрна інтеграція всіх членів суспільства, зокрема осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп у соціально-економічне життя громад. З урахуванням сталості політичних пріоритетів у соціальній сфері, нова модель соціальної політики України, що відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС та фінансовим можливостям держави, покращить якість людського життя, протистоятиме демографічним змінам, посилить рівень соціального захисту, сприятиме скороченню бідності, посилить соціальну єдність, допоможе подолати дискримінацію в усіх її формах та посилить довіру громадян до влади;

- у процесі розробки складових нової соціальної політики варто скористатись довірою до України та бажанням допомогти з боку держав-членів ЄС, а також їх досвідом у впровадженні соціальних реформ [21, с. 5].

Загалом втілення такої програми розбито на три етапи: починаючи з червня 2022 р. і завершення третього етапу передбачено в грудні 2032 р. На зараз програма перебуває на етапі обговорення та затвердження.

Міністерство соціальної політики на офіційному сайті зазначає, що одним із напрямів трансформацій сфери соціального захисту, направлених на післявоєнне відновлення України, може стати впровадження універсальної соціальної допомоги, яка залежатиме від рівня доходів та складу домогосподарства, і гарантуватиме мінімально необхідний для життя рівень, у першу чергу, непрацездатним людям [25]. На порядку денному Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів було зазначено, що перед законодавчою та виконавчою гілками влади стоїть важливе завдання — напрацювати план дій для забезпечення повоєнної підтримки мобілізованих осіб та військовослужбовців за 4 напрямками:

- забезпечення медичними послугами та реабілітацією;
- надання матеріальної підтримки за рахунок держави на період адаптації до умов цивільного життя;
- зайнятість, організація супроводу в пошуку роботи за принципом «позитивної дискримінації»;
- вирішення житлових питань [26].

Соціальною складовою державної політики на 2023 р. щодо визначеної ветеранської політики має стати єдина система обліку отриманих послуг ветераном; підтримка фізичного та ментального здоров'я; адаптація до цивільного життя, інтеграція в суспільство, родину, громаду, трудові колективи; підтримка осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України; забезпечення житлом (перехідний період) [27].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки:

- сучасні виклики та рух українського суспільства у європейський простір є основою та підґрунтям для удосконалення наявної системи соціального захисту;
- воєнна агресія зумовлює необхідність формування нових підходів та критеріїв до оцінювання соціальних програм з метою їх раціоналізації та консолідації з урахуванням наявних бюджетних ресурсів;
- воєнна агресія РФ спричинила зростання навантаження на систему соціальної підтримки, що буде викликом в умовах повоєнного відновлення;
- адаптація системи соціального захисту в умовах сучасних викликів потребує переходу до системи адресної соціальної допомоги, оптимізації

переліку соціальних виплат, гнучкого співвідношення адресної та без-адресної допомоги в окремих соціальних програмах тощо.

Реформування і підсилення інституційного механізму соціального захисту населення є невідкладним завданням для забезпечення соціальної безпеки в умовах війни. Подальші дослідження лежать у площині розробки ефективних стратегій, спрямованих на забезпечення належного рівня соціального захисту та підтримки всіх верств населення в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграційних прагнень українського народу. Фокусом для подальших наукових розвідок може стати ініціатива Міністерства соціальної політики України зі створення «Центрів життєстійкості» у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я для посилення соціального захисту та підтримки населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Товстиженко О. В., Марченко Н. А., Приходько М.М. Соціальний захист населення: сутність та проблеми його фінансування. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 1 (21). С. 100—104.
2. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1 (26). С. 123—126.
3. Дідківська К. В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9 (99). С. 102—107.
4. Туленков М. В. Соціальний захист у соціологічному вимірі. Київ: ІПК ДСЗУ, 2011. 168 с.
5. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів: Світ, 2003. 400 с.
6. Рудкевич І. В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика. Донецьк: Ємельянова Т. В., 2011. 463 с.
7. Павлова Л. О. Економічний аналіз соціального захисту населення в Україні : дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: 08.00.01 / Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка, 2015. 230 с.
8. Nazarova G., Demianenko A., Bozhydai I., Nazarov N., Demchenko K., Semenov A. Organizational and economic support for the development of the social services market in Ukraine. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*. 2023. № 2 (49). P. 361—371.
9. Petrukha N., Petrukha S., Alekseienco N., Kushneruk O., Mazur A. Social imperatives of public finance: war adaptation and principles of postwar recovery. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*. 2023. № 3 (50). P. 358—371.
10. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1 (51). С. 73—95. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.073>
11. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2023).
12. Розміри мінімальної заробітної плати. *Дебет-кредит*. URL: <https://services.dtki.ua/catalogues/indexes/2> (дата звернення: 05.05.2023).
13. Мінімальна зарплата та прожитковий мінімум 2023: як зміняться податки та штрафи для підприємців. *Ліга-Закон*. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/12818_mnmalna-zarplata-ta-prozhitkoviy-mnmum-2023-yak-zmnyatsya-podatki-ta-shtrafi-dlya-pdprintsiv (дата звернення: 05.05.2023).

14. Прожитковий мінімум в Україні 2023. ТОВ «МінфінМедіа». URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/> (дата звернення: 05.05.2023).
15. Дані про середній розмір пенсійної виплати. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/> (дата звернення: 01.05.2023).
16. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.01.2022 (форма № 5-ПФ). Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151251-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2022/> (дата звернення: 01.05.2023).
17. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.01.2023 (5-ПФ). Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155631-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2023/> (дата звернення: 01.05.2023).
18. Пенсійні виплати: як змінився розмір середньої пенсії за рік. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/pensijni-viplati-jak-zminivsja-rozmir-serednoji-pensiji-za-rik.html> (дата звернення: 01.05.2023).
19. Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2023 р. № 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
20. Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2022 рік. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2022 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
21. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». Київ, 2022. 32 с.
22. Бражко О. В. Модернізація національної системи України соціального захисту населення в період воєнного стану. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 31. С. 31—34.
23. Інструкції для ВПО: про права, допомогу та соціальний захист. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/vnutrishno_peremishchenykh_hromadianam_ukrainy/instruktsi_dlya_vpo_pro_prava_dopomogu_ta_sotsialnyi_zakhist.html (дата звернення: 17.04.2023).
24. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49—54.
25. Мінсоцполітики спільно з Агентством США з міжнародного розвитку координуватимуть додаткові програми грошової допомоги постраждалим від війни. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21817.html> (дата звернення: 25.05.2023).
26. У Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів продовжується напрацювання системи реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22405.html> (дата звернення: 15.05.2023).
27. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів схвалив низку рекомендацій органам влади стосовно забезпечення підтримки ветеранів — учасників бойових дій у післявоєнний період. Верховна Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234988.html (дата звернення: 15.05.2023).

REFERENCES

1. Tovstyzhenko, O. V., Marchenko, N. A., & Prykhodko, M. M. (2014). Social welfare: essence and problems of financing. *Scientific journal of ChSIEM*, 1 (21), 100—104 [in Ukrainian].
2. Bendasiuk, O. (2010). State management of social protection of the population in the conditions of a market economy. *Galician economic journal*, 1(26), 123—126 [in Ukrainian].
3. Didkivska, K. V. (2009). Actualization of the role of social and ethical marketing in modern economic conditions. *Actual problems of economy*, 9(99), 102—107 [in Ukrainian].
4. Tulenkov, M. V. (2011). Social protection in the sociological dimension. Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].
5. Shevchuk, P. I. (2003). Social protection. Lviv: Svit [in Ukrainian].
6. Rudkevych, I. V. (2011). Regulation of the system of social protection of the population of Ukraine: theory, methodology, and state policy. Donetsk: Yemelyanova T. V. [in Ukrainian].
7. Pavlova, L. O. (2015). Economic analysis of social protection of the population in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
8. Nazarova, G., Demianenko, A., Bozhydai, I., Nazarov, N., Demchenko, K., & Semenov, A. (2023). Organizational and economic support for the development of the social services market in Ukraine. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*, 2 (49), 361—371.
9. Petrukha, N., Petrukha, S., Alekseienco, N., Kushneruk, O., & Mazur, A. (2023). Social imperatives of public finance: war adaptation and principles of postwar recovery. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*, 3 (50), 358—371.
10. Cherenko, L. (2023). Targeting of Social Programs at Vulnerable Groups: Sustainable Trends and Post-War Prospects. *Demography and Social Economy*, 1 (51), 73—95. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.073> [in Ukrainian].
11. Ministry of Social Policy of Ukraine (2023). <https://www.msp.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Minimum wage rates (2022). *Debet-kredyt*. <https://services.dtkk.ua/catalogues/indexes/2> [in Ukrainian].
13. Minimum wage and living wage 2023: how taxes and fines for entrepreneurs will change (2022, October 30) Law League. https://biz.ligazakon.net/aktualno/12818_mnmalnazarplata-ta-prozhitkoviy-mnmum-2023-yak-zmnyatsya-podatki-ta-shtrafi-dlyapdprintsv [in Ukrainian].
14. Living wage in Ukraine 2023 (2023). LLC «MinfinMedia». <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/> [in Ukrainian].
15. Data on the average size of the pension payment (2023). *Pension Fund of Ukraine*. <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/> [in Ukrainian].
16. Report on the distribution of pensioners according to the amounts of assigned monthly pensions as of 01.01.2022 (form No. 5-PF). *Pension Fund of Ukraine*. <https://www.pfu.gov.ua/2151251-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2022/> [in Ukrainian].
17. Report on the distribution of pensioners according to the amounts of assigned monthly pensions as of 01.01.2023 (5-PF) (2023). *Pension Fund of Ukraine*. <https://www.pfu.gov.ua/2155631-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2023/> [in Ukrainian].
18. Pension payments: how the size of the average pension has changed over the year (2023). *Mirror of the week*. <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/pensijni-viplati-jak-zminivsjarozmir-serednoji-pensiji-za-rik.html> [in Ukrainian].
19. Budget of the mandatory state social unemployment insurance fund for 2023. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 85 (2023, January 31). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

20. On Budget of the mandatory state social unemployment insurance fund for 2023. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 658 (2022, June 7). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
21. Draft Recovery Plan for Ukraine. Materials of the working group «Social Protection» (2022). Kyiv [in Ukrainian].
22. Brazhko, O. V. (2022). Modernization of the national system of Ukraine of social protection of the population during martial law. *Public management and administration in Ukraine*, 31, 31—34 [in Ukrainian].
23. Guidelines for IDPs: on rights, assistance, and social protection (2023). https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/vnutrishno_peremishchenykh_hromadianam_ukrainy/instruktsi_dlya_vpo_pro_prava_dopomogu_ta_sotsialniy_zakhist.html [in Ukrainian].
24. Roleders, V. V., & Kukel, H. S. (2019). Problems of financing of sphere of social defence of population in Ukraine and ways of their overcoming. *Investments: practice and experience*, 10, 49—54 [in Ukrainian].
25. The Ministry of Social Policy, together with the US Agency for International Development, will coordinate additional programs of monetary assistance to war victims (2022). Ministry of Social Policy of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/news/21817.html> [in Ukrainian].
26. The Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on social policy and protection of veterans' rights continues to work on the system for veterans' reintegration into civilian life (2022). Ministry of Social Policy of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/news/22405.html> [in Ukrainian].
27. The Committee on Social Policy and Protection of Veterans' Rights approved a number of recommendations to the authorities regarding support for veterans who took part in hostilities in the post-war period (2023). Verkhovna Rada of Ukraine. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234988.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 11.09.2023

Iryna Dernova, PhD (Economics)
Cherkasy State Business College
18028, Ukraine, Cherkasy, Vyacheslava Chornovola St., 243
E-mail: dernova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7317-9633>
Researcher ID ABC-8235-2020

Tetiana Borovyk, Senior Lecturer
Cherkasy State Business College
18028, Ukraine, Cherkasy, Vyacheslava Chornovola St., 243
E-mail: boroviktm@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2461-8342>

Ludmila Doloka, Lecturer
Cherkasy State Business College
18028, Ukraine, Cherkasy, Vyacheslava Chornovola St., 243
E-mail: ludmila.doloka@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-0684>

Ludmila Danylevska, Lecturer
Cherkasy State Business College
18028, Ukraine, Cherkasy, Vyacheslava Chornovola St., 243
E-mail: danylevska.ls@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7783-7966>

SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION
IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION, POST-WAR RECOVERY,
AND EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

The world's economic, social and political conditions are constantly changing, so the social protection system must be flexible, adaptive and take into account new challenges and trends, introduce innovations, and improve its efficiency to ensure stable and equitable development of society. For independent Ukraine, social protection is a relatively new social institution. Today, the system of legal regulation of social protection in Ukraine is established, but it is quite complex and includes a wide range of legislative acts. The purpose of this research is to summarize scientific findings and analyze the legal framework for the efficient functioning of the institution of social protection of the population in modern conditions, and to substantiate the government policy of building a model of national social policy of Ukraine which conforms to the principles and meets the standards of the European Union's social policy. The novelty of the work lies in the further development of approaches to studying the theoretical aspects of social protection. The research is based on the data of the State Statistics Service of Ukraine, expert opinions, and open source information. The methods of measurement, grouping, comparative analysis, induction, deduction and generalization, etc. are used in the research. The article examines the concept of social protection in Ukraine as a system, defines the hierarchical levels of its legal regulation. The authors identify and characterize the specific functions of social protection which most fully reflect the essence of the country's socio-economic life. Based on the analysis of the legal framework, the authors characterize the main state social guarantees for citizens and their dynamics. Considerable attention is given to the role of social protection in the context of military aggression, and the government's involvement in solving urgent problems is outlined. In addition, the authors analyze the government's policy on the necessity of introducing a new model of social policy that would conform to the principles and meet the standards of the European Union's social policy.

Keywords: social protection, social protection system, social protection functions, social welfare, social justice, government payments.

Cite: Mardiyono, Saputra, Dani, Akmal, Sukardi, & Kaprawi, Rahman (2023). Synergy Strengthening Program to Support the Success of Quality Village Programs in East Java (Study of Malang City and Tuban District). *Demografi ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 115-134. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.115>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.115>

УДК 331.556.4

JEL CLASSIFICATION: J61

MARDIYONO, Research Center for Population, National Research and Innovation Agency (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, Jl. Jend. Gatot Subroto No. 10, Jakarta Selatan 12190, Indonesia
E-mail: mardiyonolisa@yahoo.co.id

DANI SAPUTRA, Research Center for Population, National Research and Innovation Agency (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, Jl. Jend. Gatot Subroto No. 10, Jakarta Selatan 12190, Indonesia
E-mail: dani015@brin.go.id

AKMAL, Research Center for Population, National Research and Innovation Agency (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, Jl. Jend. Gatot Subroto No. 10, Jakarta Selatan 12190, Indonesia
E-mail: akma002@brin.go.id

SUKARDI, Research Center for Population, National Research and Innovation Agency (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, Jl. Jend. Gatot Subroto No. 10, Jakarta Selatan 12190, Indonesia
E-mail: sukardisaleh@gmail.com

KAPRAWI RAHMAN, Research Center for Population,
National Research and Innovation Agency (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, Jl. Jend. Gatot Subroto No. 10, Jakarta Selatan 12190, Indonesia
E-mail: kaprawiawink@gmail.com

SYNERGY STRENGTHENING PROGRAM TO SUPPORT THE SUCCESS OF QUALITY VILLAGE PROGRAMS IN EAST JAVA (Study of Malang City and Tuban District)

The Quality Family Village Program (Kampung Keluarga Berkualitas / KB) is one of the government's programs to address population problems and other problems involving the integration of population programs, family planning, family development (Bangga Kencana), and development of other sectors in order to improve people's quality of life. However, to ensure that the implementation of the Quality Family Village Program is successful, cooperation

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

between all stakeholders is needed, including family planning village cadres, government officials, and the community. This study examines how the government apparatus synergizes with field-level officers. In order to find out how successful the implementation of KB Village is in districts / cities, it is necessary to evaluate and monitor the formation and implementation of Family Planning Village that are already underway in each district / city, whether the program has synergy in the field, which is the purpose of the article. This research is an evaluative study with data collection carried out through quantitative and qualitative approaches. This study was conducted using an evaluative method with a descriptive exploratory design to see the synergy of the success of KB Villages. The informants in this study were provincial and district SKPD KB, Head of SKPD, Partners: Health Office, National Education Office, Social Service, manpower and transmigration agencies, Bapemas, Ministry of Religion, Cooperative Office, Industry and Trade Office, heads of districts, KUA, Head of Public Health Center, related sectors at sub-district level, PLKB, midwives, village heads, welfare services, heads of PKK / relevant sectors, BPD, LPMD, Toga/Toma (RW / Kasun), PPKBD / Sub PPKBD, Cadres & Families. The research results are the success factors in developing Quality Family Villages to improve the *Bangga Kencana* program and other related programs, namely policies and commitments as well as financial support from the Regent / Mayor, the cohesiveness of government officials with the synergy of all existing works units. Referring to the success indicators of KB Village, hopefully, the regency and city POKJA (working team) will further strengthen the understanding and contribution of each cross-sectoral OPD in supporting the success of KB Village. Furthermore, there is a need for periodic and integrated monitoring and evaluation for the continuity of the KB Village program.

Keywords: synergy strengthening; *Bangga Kencana* Program; KB village.

Introduction. The 2017 Indonesia Demographic and Health Survey (IDHS) results show that the total fertility rate (TFR) is stagnant at 2.6 children per woman. Apart from IDHS, another survey that measures TFR annually is the program performance indicator survey. Based on a survey of the performance of the *Bangga Kencana* program in 2022, Indonesia's TFR is 2.21 children per woman. Likewise, with participation in family planning (Contraceptive Prevalence Rate), there has been an increase in the use of modern contraceptives. However, the increase in the last decade has been quite slow. The use of modern contraceptives increased from 47 % (1991 IDHS) to 54.7 % (1997 IDHS), 56.7 % (2002/3 IDHS), 57.4 % (2007 IDHS), and 57.9 % (2012 IDHS). The percentage of contraceptive use among Couples of Reproductive Age mCPR in 2022 based on *new siga* data is 62.54 %.

Some problems that need special attention include the stagnation of program achievements and the weakening implementation of the *Bangga Kencana* program in the field. Based on the evaluation results of the program's activities and achievements, several strategic innovations were formulated to strengthen the *Bangga Kencana* program, especially in the form of priority activities that have the leverage to achieve the set targets/goals and expand the scope of *Bangga Kencana* work at all regional levels.

As the step to strengthen the *Bangga Kencana* program, the President of the Republic of Indonesia has mandated that National Family Planning Coor-

dinating Agency be able to develop an activity / program that can strengthen efforts to achieve the targets / goals of Development in the Field of Population Control and Family Planning, can become an icon of National Family Planning Coordinating Agency and can directly come in contact with and provide benefits to the communities of Indonesia at all regional levels. In this case, it was agreed that the National Family Planning Coordinating Agency could immediately form a Quality Family Village.

Relevance of research. Quality Family Village (*Kampung Keluarga Berkualitas* / KB) is one of the strategic innovations to fully implement the priority activities of the *Bangga Kencana* program in the field. KB Village is a form / miniature model of the comprehensive implementation of the *Bangga Kencana* program as a whole, which involves all fields within the National Family Planning Coordinating Agency activities and synergizes with ministries / institutions, work partners, and relevant agency stakeholders with regard to the needs and conditions of the region, and is implemented at the lowest level of government (according to the prerequisites for determining the location of the quality family villages in all regencies and cities in the province of East Java).

The purpose of the article. In order to find out how successful the implementation of Quality Family Village is in districts / cities, it is necessary to evaluate and monitor the formation and implementation of Family Planning Village that are already underway in each district / city, whether the program has synergy in the field.

Scientific novelty. Based on the results of research conducted by Rochaeni & Christianingsih (2022) regarding the implementation of the Family Planning Village Program Policy in Arjasari District, Bandung Regency, the support of the political elite is good, the response, understanding, and serious attitude of implementing agents are already good but need to be improved (Dewi, 2020) researched the synergy of *Gampung* cadres and apparatus in implementing quality family village in Aceh in 2020, resulting in the synergy between cadres and government officials working together and helping each other. From the research results above, the program's synergy and support from the political elite in quality family village are quite good. Research conducted by Rahmat & R (2020) shows that the implementation of the quality family village policy by the Tasikmalaya Regency Health and Population Control Service has yet to achieve its goals. Inhibiting factors in achieving the success of the quality family village program in Tasikmalaya district include the need for more involvement of the family and community environment, as well as support for infrastructure and adequate budgets to implement the various programs contained in the Quality Family Village.

Research methods. This study was conducted using an evaluative method with a descriptive exploratory design to see the synergy of the success of Quality Family Villages. Meanwhile, provincial and district level I SPKD family

planning informants; cross-sectoral agencies: Health Service, Education Service, Population Service, Labor and Civil Registry Office, Industry and Trade Service, Social Service, Cooperative Service, as well as religious leaders, community leaders (RT / RW), cadres, family planning officers (midwives, PLKB / PKB) and village heads, BPD were engaged. Method of data collection: in-depth interviews with interview guideline instruments and FGDs for families who have or have not had quality family and coaching group activities BKB, BKR, BKL, PIK / R / M, and UPPKS. The time frame of this research is February—April 2023.

Data collection was carried out in Tuban Regency from October 30 to November 3, 2017, starting with coordination with the head of the OPDKB of Tuban Regency, followed by interviews with environmental divisions of the PODKB of Tuban Regency and related cross-sectoral agencies which contributed to the KB village area in Bancan District, Bulumeduro Village. On November 2, a seminar on interim results was held for all PKB and PKB Coordinators in KB village areas as well as on one line R/ R socialization data for KB villages from the East Java BKKBN representative area.

For Malang City, data collection was carried out from 6 to 10 November 2017 in Kedung Kandang District, Kota Lama Village, which began with a report and coordination from the head of the Malang City KB OPD, followed by interviews with the heads of each division, then with the cross-sectoral offices that participated in making the program a success in the KB village area in Kota Lama sub-district RW 08. The interim results presentation was held on November 7, 2017, attended by all PKBs from Malang City.

The quality family village program started when it was launched by President Joko Widodo on January 14, 2016. Since then KB Villages continues to grow rapidly. The enthusiasm for forming and establishing family planning villages throughout the archipelago has resulted in hundreds of family planning villages.

Analysis of recent research and publications.

In the Big Indonesian Dictionary, *synergy* is defined as a collaboration between people or organizations whose overall results are greater than the sum achieved if each works alone.

Synergy is the power to combine perspectives, resources, and expertise from a group of people or an organization. This concept refers to an article written by Triana Rahmawati et al. (Rahmawati et al., 2014) entitled «Stakeholders synergy in regional innovation (Study on a Week Program in Probolinggo City (SEMIPRO))», which argues that synergy can be understood as a joint operation or combination of elements to produce better output. In his research, Dwinugraha (2017) also explained that synergy could be built through communication and coordination.

The concept of synergy has something in common with the concept of collaboration. According to Apriono (2019), collaboration is an essential aspect of personality and needs to be possessed by everyone in social life in society.

Another definition of synergy comes from literal understanding of the word synergy, which means cooperation. According to the Big Indonesian Dictionary, synergy means joint activities or operations. In the book «Synergy Trap», Slower put forward the basics of synergy consisting of strategic vision, cultural strategy, power and culture, and initial investment to get rewards. Meanwhile, according to Sri Najiyati & Slamet Rahmat Topo Susilo (2011), synergy is also a combination or part of elements that can produce better output with the stakeholders.

Based on some concepts above, synergy can be interpreted as a collaboration process between several people or organizations to combine their perspectives, resources, and expertise, oriented to common results and common goals, and produce something greater than each other had attempted. In the synergy process, a third alternative can be developed as part of the process.

Quality Family Villages is the idea of the President of the Republic of Indonesia as a national development effort that focuses on development at the lowest level in villages. The Quality Family Village, launched by the President on January 14, 2016, is one of the National Family Planning Coordinating Agency (BKKBN) innovation programs to improve the implementation of the KKBPK program and related sectoral programs in the field. Quality Family Villages are regional units at the RW, sub-village, or equivalent level which have certain criteria and where an integration of Population, Family Planning, and Family Development programs and related sectoral programs is carried out systematically (BKKBN, 2017).

In essence, Quality Family Villages are formed to improve the quality of life of the community at the village or equivalent level through the implementation of population activities; family planning and reproductive health; family resilience and empowerment (family development); as well as the development of related sectors (adjusted to regional needs) in order to create quality small families (BKKBN, 2017). In addition, the quality family village was formed to increase cross-sectoral integration so that in the implementation of interventions, it places more emphasis on the integration of program implementation and activities with partners. Hence, in the Quality Family Village Technical Manual, the special purpose of the quality family village is to increase the role of the government, regional government, non-governmental institutions and private sector in facilitating, providing assistance and coaching to the community so that the residents can participate actively in improving the quality of life of the community.

Indicators for improving the quality of life are designed to synergize with other sectors that intersect so that, in this case, they can be formulated and implemented by related sectors, such as the housing, social, economic, health, education, women's empowerment, child protection, and other appropriate fields according to the needs and characteristics of the region. Quality Family Village reflects the implementation of the *Bangga Kencana* program activities as a whole and is integrated with related cross-sectoral activities (ministries / authorities,

partners, stakeholders, agencies) concerning the needs and conditions of the area where the benefits are received directly by the community. In carrying out its programs and activities, it targets all segments of society in the field, such as Couples of Reproductive Age, youth, the elderly population, families with toddlers, families with teenagers, families with older people, and targets related sectors according to their respective fields of work. The program's implementation also involves all village officials such as village heads, RW heads, RT heads, PKB / PLKB / TPD, field officers, PKK, PPKBD / Sub PPKBD, community leaders/traditional leaders/religious leaders, and cadres.

Presentation of the main research material.

Characteristics of the age groups of couples of reproductive age (PUS) respondents showed that the largest percentage was in the age group of 20—35 years old (52 %), followed by the age group >35 years old (45 %), and the young age group <20 years old (3 %). Meanwhile, the largest percentage of husband's age was found in the age group >35 years old (67 %), followed by the age group 20—35 years old (33 %), and none was recorded in the young age group <20 years old.

Table 1. Respondents Characteristics, by Age

Respondents Characteristics		
Age	Couples of Reproductive Age, %	Husband, %
<20 years	3	0
20-35 years	52	33
>35 years	45	67

Source: Author using data from own study.

Table 2. Respondents Characteristics, by Graduate

Respondents Characteristics		
Graduate	Couples of Reproductive Age, %	Husband, %
SD	51	57
SMP	24	29
SMA	20	10
Non graduate/ no school	3	1
Diploma or University	2	1

Source: Author using data from own study.

The characteristics of couples of reproductive age (PUS) respondents according to their last education (graduated or not graduated) show that the largest percentage of couples of reproductive age respondents studied at the elementary level (51 %), then at the junior high school level (24 %), at the high school level (20 %), did not graduate from elementary school/did not go to school (3 %), and the lowest at diploma or university level (2 %). Meanwhile, the last education of the respondent's husband (graduated or not graduated) shows that the largest percentage of respondent's husbands studied at the elementary level (57 %), then at the junior high school level (29 %), at the high school level (10 %), did not finish elementary school or did not go to school (1 %), and the lowest at diploma or university level (1 %).

Based on the jobs of couples of reproductive age respondents, most of them were not working/housewives (82 %), then self-employed (11), private employees (2), farm laborers (2), teachers (2) and the number of civil servants was the lowest (1 %). Meanwhile, the jobs of husbands of couples of reproductive age (PUS) respondents showed that most of them were self-employed (45 %), then farm laborers (38), private employees (9), civil servants / ABRI (3), military personnel (1) and there are still those not working (2 %).

When viewed in terms of the number of children born alive (*Anak yang Lahir Hidup / ALH*), most respondents have two children (55 %); then are those having 1 child (22 %); 3 children (14); 4 children (4); 5 children (2); women who have not had children (3 %). Meanwhile, the ideal number of children, according to couples of reproductive age (PUS) respondents, is at most 2 children (71 %), then at most 3 children (23), at most 4 children (2), at most 5 children (2), and at most one child (2 %).

Knowledge and Participation in the Quality Family Village Program

The percentage of couples of reproductive age (PUS) who had ever heard of quality family village, according to the officers who provided information based on a survey in the quality family village area of Malang City which provided much information about quality family village, was the following: 52 % said they had heard about it from PPKBD / sub-PPKBD cadres, and 12 % said they had been visited directly by the quality family, the remaining 36 % felt not visited. Furthermore, among those who had heard about quality family village from the field extension officers for family planning (PKB / PLKB), 2 % said these officers had visited them, and from other sources, that was 4 %.

As for those in the quality family village area of Tuban district, the

Table 3. Respondents Characteristics, by Job

Respondents Characteristics		
Job	Couples of Reproductive Age, %	Husband, %
Not working/housewives	82	2
Self-employed	11	45
Private employees	2	9
Farm laborers	2	38
Teachers	2	—
Civil servants	1	3
Military personnel	—	1

Source: Author using data from own study.

Table 4. Respondents Characteristics, by Number of Children

Respondents Characteristics		
Number of children	Children born alive, %	Couples of Reproductive Age, %
One child	22%	2%
Two children	55%	71%
Three children	14%	23%
Four children	4%	2%
Five children	2%	2%

Source: Author using data from own study.

percentage of couples of reproductive age (PUS) who had heard of quality family village mostly from PPKBD / sub-PPKBD cadres, according to the officer who provided information about the quality family village, was as much as 74 %, but those who said they had visited the quality family were 6 %. The rest said they have yet to visit the office. Furthermore, 2 % had heard about quality family village from officers of PKB / PLKB who had visited them.

Input Aspect

Formation of Quality Family Village. The basis for the formation of Quality Family Villages as well as a source of reference and implementation of central government policies, among others, is the Circular of the Minister of Home Affairs No. 440/70/SJ of January 11, 2016, regarding the Designation and Establishment of Family Planning Villages. Provincial BKKBN Representatives throughout Indonesia use it to form a KB Village and carry out the declaration. Then the Head of the Central BKKBN followed up the circular letter from the Minister of Home Affairs by issuing a Letter from the Head of the Central BKKBN No. 046/BL/200/B4/2016 of January 12, 2016, Concerning the Live Broadcast of the Declaration and Establishment of the quality family village.

Pursuant to the Circular Letter from the Minister of Home Affairs and the heads of the Central National Family Planning Coordinating Agency (BKKBN) addressed to Governors throughout Indonesia, the Governor of East Java issued Governor of East Java Letter No. 440/4675/031/2016 of March 21, 2016, regarding the Improvement of Coordination of the *Bangga Kencana* and Health Programs in East Java. This letter is the basis for reviving and improvement of the *Bangga Kencana* and health programs in East Java through the Quality Family Village program. Then on April 28, 2017, the Governor's decree No. 188/236/KPTS/013/2017 concerning the Working Group for the Integration of cross-sectoral development programs in the East Java quality family village for the 2017 fiscal year was issued.

After a letter from the Governor of East Java addressed to Regents and Mayors throughout East Java, the city of Malang issued a Decree of the Mayor of Malang No. 188.45/192/35.73.112/2017 concerning the Malang City quality family village Working Group in order to improve the policy for creating healthy and prosperous families in the city of Malang. It is necessary to form a family planning village in order to be able to synergize the family planning program with cross-sectoral programs so that it can ensure sustainable development in an area of the family planning village in the city of Malang.

Whereas in Tuban Regency, a Population and Family Planning Advocacy Working Group was formed, which was strengthened by the Regent's Decree No 188.45/38/2016 concerning Amendments to Regent's Decree No. 188.45/58/KTPS/414.012/2013 concerning Population and Family Planning Advocacy Working Groups. The LWG consists of representatives from various district stakeholders such as local government agencies, including the Regional Sec-

retariat (*Sekretariat Daerah / Setda*), Regional Development Planning Agency (*Badan Perencanaan Pembangunan Daerah / Bappeda*), Health Service, Community and Village Empowerment and Family Planning Service, Social Service, Education Service, Manpower Service, Population and Civil Registry Service, Ministry of Religion, hospitals, community groups and NGOs, such as the Indonesian Midwives Association (*Ikatan Bidan Indonesia / IBI*), Family Empowerment and Welfare (*Pemberdayaan dan Kesejahteraan Keluarga / PKK*) and the Indonesian Entrepreneurs Association (*Ikatan Wanita Pengusaha Indonesia / IWAPI*).

Funds Sources and the Allocation in Formation Process

The funds used in forming Quality Villages in the Quality Family Village area of Malang City come from the state budget and amounts to Rp 20,000,000 for the declaration of a Quality Family Village and the installation of a Quality Village banner as a sign of entering the Quality Family Village area.

Meanwhile, in Tuban district, the source of funds for the process of establishing Quality Villages, besides those coming from the state budget and totaling Rp 20,000,000, which was intended for the declaration of a Quality Village and the installation of a Quality Family Village banner as a sign of entering the Quality Family Village area, were funds originating from ADD with a total APBDes from ADD funds, according to the proposed 311 villages, of Rp 1,420,453,816. It is budgeted for each village to receive an average disbursement of funds between the lowest Rp 1,300,000 and the highest Rp 22,500,000 village / year or an average of Rp 4,600,000 village / year.

The Existence of Family Planning Village team work (POKJA) at the District / City and Village / Sub-District Level

Cross-sectors involved in Quality Family Village activities. In the existence of cross-sector quality family village, members of the Quality Family Village team work (POKJA) in the Quality Family Village of RW 08 Malang City, including those from the agriculture service, are instrumental. They have conducted regular counseling to residents in RW 08 about making soap from betel leaves, also taught them to make salted eggs, *special* sauce, and cooking oil, and the results in cooperation with the trade service are marketed through exhibitions. Likewise, the Malang City Social Service conducted entrepreneurial training for residents of RW 08 in the Quality Family Village area, especially for street children, so that they can be independent.

The Department of Transportation of Malang City has also provided signs with directions to Quality Family Village so that it is better known to the community and residents of Malang City or other areas who will visit the Quality Family Village, other thematic villages, colorful villages, etc. The Malang City Parks Service provided 100 chili plant seeds to residents of RW 08 to tackle the scarcity of chili plants. Also, the Ministry of Religions-KUA Malang City counseled residents to always do good according to the teachings of their respective religions and beliefs and suggested not to marry too early and to be

physically and mentally ready to support their families. *Babinsa-babinkamtib-mas*, in collaboration with the police and BNN, provide counseling on drug problems which are rife currently, on juvenile delinquency in big cities and on crime to residents in the Quality Family Village area.

Furthermore, the Malang City Health Service contributed to the existence of the KB Village in RW 08 *Kotalama* Sub-district, carried out family planning safari activities at the *Pustu* in collaboration with PLKB. Two family planning safaris were carried out, especially for IUDs and implants, the acceptors who obtained them in the safari numbered between 50 and 70. Meanwhile, the Department of Education of Malang City contributes to solving the problems. If it is known that residents still need to be in school, they are directed to pursue non-formal education (*Sekolah Kejar Paket*). There are also 11 Community Learning Activity Centers (*Pusat Kegiatan Belajar Masyarakat / PKBM*) specifically oriented at the nearest KB Village and founded by the community. If the community cares, then the extent of the deficiencies in education will be known. The Government also created a Community Learning Activity Center (*Sanggar Kegiatan Belajar Masyarakat / SKB*).

The Malang City Civil Registry Population Service provides convenience for all residents, especially residents of RW 08 Quality Family Village, and issues identity cards, family cards, birth certificates, and marriage certificates. Whereas Family Empowerment and Welfare (PKK) plays a role in fostering Integrated Health Care Center, HIV AIDS prevention, it works in close coordination with the Women's Empowerment Service and Family Planning, CSR, Unilever with Integrated Health Care Center cadres for clean and healthy homes, when using family planning through an IVA examination. Sometimes family planning acceptors are afraid of being caught if they have a disease.

As for the existence of cross-sector Quality Family Village, members of the POKJA KB Village team in the Quality Family Village area of *Bulumeduro village, Tuban district*, including government agencies, namely the Regent and the Regional Secretariat (*Sekretariat Daerah / Setda*), are very concerned about the existence of the Quality Family Village. Even though its name is the Quality Family Village Team, the substance is the same as in the POKJA KB Village. The Regional Development Planning Agency (Bappeda) helps plan the budget for activities in the Quality Family Village. The Health Service and its staff are very helpful in reaching out to Quality Family participants, especially KB MKJP. The Community and Village Empowerment Service and Family Planning Service are the driving force behind establishing the KB Village in the Tuban district. The Social Affairs Service has provided training and assistance for underprivileged residents. The Education Service encourages residents who do not continue to study at school or drop out of school to be prioritized in the KB Village area to join in pursuing non-formal education (*Sekolah Kejar Paket*). The Manpower Service provides training for mothers to supplement their hus-

band's income. The Department of Population and Civil Registry is ready to help residents in the KB Village area by bringing access to their services closer. The Ministry of Religion helps residents through counseling, recitations and existing coaching group activities. Community groups and NGOs, such as the Indonesian Midwives Associations (IBI), Family Empowerment and Welfare (PKK), and the Indonesian Entrepreneurs Association (IWAPI), play an active role in financing activities in the KB Village area.

Commitment

With cross-sectoral commitment to the existence of KB Village both in Malang City and Tuban district, all cross-sectors help the success of KB Village by providing programs that are related to problems that exist in the KB Village area, with a shared commitment and synergy that has been built quite harmoniously with several coordinating meetings, holding advocacy meetings together with policy stakeholders so that the previous understanding that the KB Village only belonged to the KB Office began to shift. The aim is complete development, both physical and non-physical, in an area that meets the criteria of KB Village as a place for all cross-sectors to provide their best programs so that the areas that are intervened together have a positive impact in terms of human empowerment and physical development.

The success of the KB Village is viewed from the input aspect, it is characterized by the support of human resources (proportional number of PLKB / PKB); availability of demographic data for the KB Village area, Family Planning Data, Socio-Economic Data for the KB Village area, Family Member Data / Individual Data and other data; availability of operational facilities, contraceptives and other supporting stuff and facilities such as KIE KKBPK media (banners, backdrops, posters, KB Information Unit Cars, KB Service Unit Cars); availability of operational support (budget) for the KKBPK program from the APBD and APBN and other funding sources such as PNPM, Village Fund Budget (ADD), Family Hope Program (PKH), Jamkesmas or Jamkesda where this budget assistance is aimed not only at the launch but at the continuity of activities in KB Villages too. There are regulations/policies from the regional government as well as the commitment of related stakeholders to implementation of Family Planning Village.

Process Aspect

KB Village Training/Socialization. The socialization of the KB Village, which was carried out before the declaration of the KB Village, was started by representatives of the East Java BKKBN in the *Rupatama* Room of the East Java Regional Police under the direction of the SKPD KB head. Socialization was followed up in all districts / cities throughout East Java, including Malang City. The aim was to socialize the *Bangga Kencana* program and the formation of KB Village. In Tuban district, socialization has also been carried out since that time by revitalizing the family planning program at the village level, then by socializing the family

planning village through the *Cipta Cara Padu* Foundation which is supported by the UN Foundation and FP2020 Rapid Response Mechanism to help replicate and strengthen the implementation of the KB Village in each sub-district.

Representatives of the East Java BKKBN carried out the KB Village training through 3 training facilities, namely the East Java KB Training and Development Center, the Malang Training Center, and the Jember Training Center, and participants were trained by *esalon* IV OPDKB, BPD in the KB Village area, PKB in the KB Village area, PPKBD / Sub PPKBD of KB Village throughout East Java, including Tuba district and Malang City.

The Population and Family Planning Advocacy Working Group in Tuban district, in collaboration with the *Cipta Cara Padu* Foundation, with the support of the FP2020 Program with the Rapid Response Mechanism (RRM), held

Table 5. Input Success Indicators

No.	Indicators of the Success of Family Planning Villages	Malang city		Tuban district	
		Before	After	Before	After
1.	Decree on the Establishment of KB Village	Non-available	available	available	available
2.	PLKB total	1	1	1	1
3.	APBN Budget support	available	available	available	available
4.	APBD Fund Support	none	none	finished	finished
5.	IMP quality	—	basic	—	basic
6.	Population;				
	a. Number of individuals with a birth certificate	41.15 4.35	45.26 4.01	49.01 5.61	52.32 4.25
	b. Number of women of marriageable age < 19 years	621	592	203	206
	KB / KR:	195	166	67	40
	a. PUS Total	13.91%	18.11%	45.09%	55.11%
	b. Unmet need total	61.35	68.07	68.73%	72.12%
	c. % KB MKJP				
	d. Number of KB participation	0	4	0	4
	KS / PK:	0	0	0	1
	a. Total of BKB, BKR, BKL and UPPKS	279	290	97	63
	b. PIK total	64.87%	73%	56.76%	79.45%
	c. Number of families with toddlers	0	21.97	0	35.33%
	d. % Toddlers attending Posyandu	301	300	181	185
	e. % Toddlers who take part in BKB	0	11.67%	0	36.75%
	f. Total of families with teenagers	0	7.67	0	18.5%
	g. % Families participating in BKR				
	i. % Individuals who joined PIK / R				

Source: Author using data from own study.

a Work Plan Preparation Workshop for 20 KB Villages in Tuban district. The workshop training was carried out in 2 batches involving 20 TKBD.

Team work (POKJA) Meeting

The POKJA for the KB Village in Tuban district, which has been running, is the POKJA for the KB Village Team. At the same time, the POKJA for the KB Village in East Java Province and the POKJA for the KB Village in Malang City are still limited to a decree that has yet to be implemented and have not held regular meetings. The members of the POKJA KB Village in Tuban district are representatives from various district stakeholders such as local government agencies, including the Regional Secretariat, Regional Development Planning Agency, Health Service, Community and Village Empowerment Service, Family Planning Service, Social Affairs Service, Education Service, Manpower Service, Population and Civil Registration Service, Ministry of Religion, hospitals, community groups, and NGOs, such as the Indonesian Midwives Association, Family Welfare Empowerment, and the Indonesian Women Entrepreneurs Association.

Coordination meetings of members of the POKJA KB Village in Tuban District are held regularly once every three months. However, under certain conditions and if needed, coordination meetings can be held once or twice a month. The communication and coordination established among the POKJA members are quite synergistic.

Monitoring, Evaluation, Recording, and Reporting

Monitoring and evaluation of KB Village were launched in 2016 in which 1 KB Village in district / city was intervened and 1 KB Village was handled without intervention. The results showed that some were already running according to technical guidelines, some still need to start or to grow. Meanwhile, the recording and reporting have been separated between the monthly report and the report on the KB Village, which is submitted once every 3—6 months to representatives of the East Java BKKBN; there still needs to be a standard form of reporting.

As for the monitoring and evaluation of the KB Village, in RW 08 KB Village, *Kotalama* sub-district, Malang City, they are still carried out by OPDKB Malang City, the POKJA that was formed was limited only to a decree. In contrast, in the KB Village in *Bulumeduro* village, the POKJA that had been formed was already active in its respective duties, monitoring, and evaluation of the program that has been implemented. However, all POKJA activities have yet to be carried out collectively due to budget constraints. Based on information from the Population and Family Planning Regional Apparatus Organization (OPDKB) in Malang City and the Tuban district, it will be budgeted through the Regional Revenue and Expenditure Budget (APBD) to monitor and evaluate the Quality Family Village.

The success of the Family Planning Village program can be viewed from process aspects including: training related to Family Planning Villages; Utilization of PK Data and other cross-sectoral data; KB Village Working Group

Meetings (POKJA) including cross-sectoral coordination meetings (government and private agencies) which can take the form of workshops, mini workshops at sub-district level and village level; discussion with the community; home visits; coaching as well as monitoring and evaluation, both carried out before the launch and carried out routinely after the launch. Evaluation of meeting activities will be take into account how many meetings were held, where, who attended and what was the result of the meeting / workshop.

Output Aspect

Forms of Activity. The Governor of East Java established the East Java BKKBN Representative Office of the POKJA KB Village by Governor Decree

Table 6. Process Success Indicators

No.	Indicators of the success of Family Planning Villages	Malang city		Tuban district	
		Before	After	Before	After
1.	Total of KKBPK program outreach				
	a. 1—3 activity	0	1	0	1
	b. > 3 activity	0	2	0	3
2.	Total of MKJP KB registrations up to November 2017	0	0	0	0
	a. MOP	3	6	-	4
	b. MOW	31	46	1	8
	c. IUD	19	66	0	20
	d. Implant				
3.	Regular meetings for BKB, BKR, BKL, PIK activities	0	4	0	1
	a. BKB, BKL, BKR, UPPKS	0	0	0	1
	b. PIK				
4.	Mekop Meeting				
	a. KB village thematic meeting staff	Once a month	Once a month	Once a month	Once a month
	b. Village coordination meeting	2 months	2 months	2 months	2 months
	c. Sub-district coordination meeting	Once every 3 months	Once every 3 months	Once every 3 months	Once every 3 months
5.	Posyandu service (BKB, PAUD, Posyandu)	0	Once a month	0	Once a month
6.	Population administration services				
	a. 100% have population administration	—	—	—	—
	b. 75—99% have population administration	—	—	—	—
	c. <75% have population administration	—	37.77%	—	22.30%

Source: Author using data from own study.

No. 188/236/KPTS/013/2017 concerning the Working Group for the Integration of cross-sectoral development programs in the East Java KB Village. However, the activities of the KB Village in the regency / city have been running according to the conditions and situation in each regency.

The POKJA in the Malang City was also newly formed with the issuance of the Malang City Mayor Decree No. 188.45/192/35.73.112/2017 concerning the Malang City KB Village Working Group, but the KB Village activities have been running before and have even been visited by many from various other provinces and always make KB Village training field for practice. Activities in the RW 08 KB Village which are currently starting to run after the declaration, namely UPPKS «*Nusa Indah*», which was formed by the *Kotalama* village head with decree No. 400/18/3573031001/2016, have been running until now with its business making soap from betel leaves, also the residents are being taught how to make salted eggs, *special* sauce, and cooking oil and the results in collaboration with the trade service are marketed through exhibitions.

The POKJA in Tuban district was formed under the name POKJA KB Population and Advocacy and then strengthened by District Head Decree No. 188.45/38/2016 concerning Amendment to Regent Decree No. 188.45/58/KTPS/414.012/2013 concerning KB Population and Advocacy Village Management award in East Java from the Provincial BKKBN Representative. Following the success of KB Village Planning Team 20 villages have been launched by each sub-district head with Tuban Regent Decree No. 120 of 2016 concerning P2KP. APBD from ADD funds has been included according to the proposal of 311 villages and CTU (Contraceptive Technology Update) midwife training was held independently in 2014: 2 batches = 40 people, in 2015: 7 batches = 140 people, in 2016: 2 batches = 40 people, and until 2016: 11 batches = 220 people.

Furthermore, in the KB Village in *Bulumeduro* village, Tuban district, after the declaration of the KB Village, the village head, with ADD funds and self-help communities, has a building in the KB Village area built as a facility for KB Village coaching group activities. All coaching group activities that have been formed include BKB *Bahari*, BKR *Sehat*, BKL *Sedap Malam*, UPPKS *Sumber Urip*, and PIK / R *Laskar Bahari*, run once a month, while PAUD activities three times a week.

Viewed from the output aspect, the success of the KB Village study is marked by an increase in the achievements of the KKBPK program and of other related sector programs, measured by comparing data before and after the launch of the KB Village.

Increasing the achievements of the *Bangga Kencana* program

The success of the KB Village indicates that in the area of the KB Village, counseling was carried out by KB officers before the KB Village existed. However, after the KB Village was declared, there were 1—3 activities per month. The achievements of KB Village, especially KB MJKP, has increased in RW 08 KB

Village *Kotalama* sub-district, Malang City, as well as in the KB Village *Bulu-meduro* village, Tuban district.

Activities still need to be held at KB Village after they are formed. The operational mechanism activities are carried out as monthly routine staff meetings in the sub-district, while the village council is held every two months. Administrative services still need to be broader in Malang City and Tuban districts.

Increasing cross-sectoral program achievements

Despite the success of the KB Village by the supporting indicator, there are still children aged 0—8 years who do not have birth certificates, and those aged over 17 years who do not have ID cards and houses with latrines, still need a little counseling. Besides that, four houses in the KB Village area are still unfit for habitation. In Malang City, there are four such houses; in the Tuban district, there are 20 houses and houses that do not have clean water.

In the KB Village area, school-age children still do not attend school. Some have economic reasons to help their parents earn a living, and some do not because they have no reason to go to school anymore. In addition, the number of unemployed is not obvious because many do not go fishing in the sea when the weather is uncertain.

SWOT Analysis

SWOT analysis discusses the strengths, weaknesses, opportunities, and threats in developing Quality Family Village in Malang City and Tuban district.

Table 7. Output Success Indicators

No.	Indicators of the success of Family Planning Villages	Malang city		Tuban district	
		Before	After	Before	After
1.	Percentage of Active Family Planning Participants	59.8%	61.49%	58.49%	53%
2.	Percentage of MKJP KB participants	20%	32%	35%	41%
3.	Unmet need percentage	43.20%	40.39%	43.39%	46%
4.	The number of pregnant women who have their health checked	4	8	3	9
5.	Number of families with toddlers who are members of BKB	0	58	0	18
6.	Number of teenage families who are members of BKR	0	45	0	46
7.	Number of elderly families who are members of BKL	0	26	0	16
8.	Total of teenagers participating in PIK	0	0	0	46
9.	Total of children aged 0—6 who become members of Posyandu	165	180	41	63

Source: Author using data from own study.

The **strength** for developing KB villages in Malang City and Tuban district is the PLKB in the KB Village because, with support from PLKB, it is possible to increase the achievement of the *Bangga Kencana* program-related programs in the KB Village area. Then it is the availability of financial support (APBN & APBD) for the KB village area, because with financial support, KB Village activities will run as expected. A KB Village Manager is also appointed by a Regent's Decree and Mayor's Decree.

The **weaknesses** are that the number of Field Extension Officers for Family Planning (*Petugas Penyuluh Lapangan Keluarga Berencana* / PLKB) is very limited, the difficulty of finding cadres in the KB Village area because human resources are very low, as well as limited facilities, infrastructure and operational funds in the area.

The **opportunities** in the KB Village area is the political support from the Regent and Mayor of both Tuban district and Malang City, evidenced by the declaration of the KB Village by the Regent and Mayor themselves and the budget for KB Village activities included in the APBD. The support for the KB Village area also comes from all service agencies and cross-sectoral interventions and press support for the KB Village is carried out so that most people know about all activities in the KB Village.

The **threat** is from the socio-economic conditions of the people in the KB village area. Most residents are underprivileged, have low human resources, and need stronger advocacy by program managers before local governments.

Conclusions

The impact of success factors in developing Quality Family Villages to enhance the *Bangga Kencana* program and other related programs are: (a). Policy factors, commitment, and financial support: Policy and commitment and financial support from the Regent / Mayor for the community's welfare, especially that of residents in remote areas in KB Villages. (b). The cohesiveness of government officials: The synergy of all existing work units for the development program eliminates the sector's ego in developing the KKBPK program and other related programs in the KB village area. *POKJA* needs to be established up to the District and Village / Kelurahan levels as a forum for implementing cross-sectoral and multi-stakeholder collaborative activities to accelerate program achievements. The selection of potential administrators / working groups who can be relied upon to influence the community, from various ages, occupations, and positions in the village / district government, optimizing resources in the community and village / sub-district government are necessary.

Another impact of this program is a strong commitment to advancing village development and implementing programs in the field for the community's welfare and increasing the village's status, continuous outreach to the community about the benefits of KB Village.

Suggestions

1. Referring to the indicators of success for Quality Family Village, it is expected that regency and city POKJA will further strengthen the understanding and contribution of each cross-sectoral OPD in supporting the success of KB Village.

2. Optimization of PLKB assistance in realizing the utilization of the Village Fund Budget for the *Bangga Kencana* program by the local wisdom of each village.

3. Referring to the success indicators of KB Village, regency and city POKJA are expected to further strengthen the understanding and contribute to each cross-sectoral OPD in supporting the success of KB Village and add more cross-sectoral elements and other related stakeholders (e.g., BNN, NGOs, professional and community organizations).

4. Strengthening the cross-sectoral partnerships through the preparation of POKJA *Renja*.

5. The Mayors and Regents decrees issuance regarding establishing the POKJA advocacy team for the *Bangga Kencana* program through KB Village at the sub-district and urban village levels and funding through the APBD.

6. Periodic and integrated monitoring and evaluation of program sustainability.

REFERENCES

1. Apriono, D. (2019). Pembelajaran kolaboratif: Suatu Landasan untuk Membangun Keterseragaman dan Keterampilan. *Jurnal Pendidikan Luar Sekolah (DiKLUS)*, 4 (2), 15.
2. BKKBN (2017). *Petunjuk Teknis Kampung KB*. Direktorat Bina Lini Lapangan.
3. Dewi, N. R. (2020). *Sinergitas Kader dan Aparatur Gampong Dalam Pelaksanaan Program Kampung Keluarga Berencana Di Gampong Jawa Kecamatan Kuta Raja Kota Banda Aceh*. Universitas Islam Negeri Ar-Raniry Banda Aceh.
4. Dwinugraha, A. P. (2017). Sinergitas Aktor kepentingan Dalam Penyelenggaraan pemerintahan Desa. *PUBLISIA (Jurnal Ilmu Administrasi Negara)*, 2 (1).
5. Rahmat, B., & R. E. S. S. (2020). Implementasi kebijakan kampung kb oleh dinas kesehatan dan pengendalian penduduk kabupaten tasikmalaya. *Cerdika: Jurnal Ilmiah Indonesia*, 1 (2), 17.
6. Rahmawati, T., Noor, I., & Wanusmawatie, I. (2014). Sinergitas stakeholders dalam inovasi daerah (Studi pada Program Seminggu di Kota Probolinggo (SEMIPRO)). *Jurnal Administrasi Publik (JAP)*, 2 (4), 7.
7. Rochaeni, A., & Christianingsih, E. (2022). Implementasi kebijakan program kampung keluarga berencana di kecamatan arjasari kabupaten bandung. *Jurnal Caraka Prabu*, 6 (1 Juni), 22.
8. Sri Najiyati, & Slamet Rahmat Topo Susilo (2011). Sinergitas instansi pemerintah dalam pembangunan Kota Terpadu Mandiri. *Jurnal Ketransmigrasian*, 28 (2), 113—124.

Article submitted on 12.05.2023

Мардіyono, Центр народонаселення
Національного агентства досліджень та інновацій (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, вул. Джэнд. Гатот Суброто, 10,
Південна Джакарта, 12190, Індонезія
E-mail: mardiyonolisa@yahoo.co.id

Дані Санутра, Центр народонаселення
Національного агентства досліджень та інновацій (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, вул. Дженд. Гатот Суброто, 10,
Південна Джакарта, 12190, Індонезія
E-mail: dani015@brin.go.id

Акмал, Центр народонаселення
Національного агентства досліджень та інновацій (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, вул. Дженд. Гатот Суброто, 10,
Південна Джакарта, 12190, Індонезія
E-mail: akma002@brin.go.id

Сукарді, Центр народонаселення
Національного агентства досліджень та інновацій (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, вул. Дженд. Гатот Суброто, 10,
Південна Джакарта, 12190, Індонезія
E-mail: sukardisaleh@gmail.com

Каправі Рахман, Центр народонаселення
Національного агентства досліджень та інновацій (BRIN)
Gedung Sasana Widya Sarwono, вул. Дженд. Гатот Суброто, 10,
Південна Джакарта, 12190, Індонезія
E-mail: kaprawiawink@gmail.com

ПРОГРАМА ПІДСИЛЕННЯ СИНЕРГІЇ
ДЛЯ ПІДТРИМКИ УСПІХУ ЯКІСНИХ ПРОГРАМ
У СЕЛАХ НА СХІДНІЙ ЯВІ
(Дослідження міста Маланг і району Тубан)

Програма Kampung Keluarga Berkualitas / KB Village («Якісне сімейне село») є однією з урядових програм для вирішення проблем народонаселення та інших проблем, пов'язаних з інтеграцією програм з народонаселення, планування сім'ї та її розвитку (Bangga Kencana) та розвитку інших секторів з метою поліпшення якості життя людей. Щоб забезпечити успішне впровадження програми KB Village, необхідна співпраця між усіма зацікавленими сторонами: сільськими кадрами з планування сім'ї, урядовцями та громадою. У цьому дослідженні розглянуто, як державний апарат взаємодіє з виконавцями на місцевому рівні. Для того щоб з'ясувати, на якому етапі перебуває впровадження KB Village в районах / містах, необхідно оцінити та здійснити моніторинг формування та впровадження «Містечка планування сім'ї», які вже тривають у кожному районі / місті: чи виконано програму синергії на практиці, що і є метою статті. Це дослідження є оціночним зі збором даних за допомогою кількісного та якісного підходів. Під час реалізації було використано метод оцінки з описом дослідження вибірки, щоб побачити синергію успіху KB Village. Інформаторами дослідження були провінційні та районні SKPD KB, голова SKPD, партнери: Управління охорони здоров'я, Національне управління освіти, Соціальна служба, органи з питань трудових ресурсів та міграції, Варемас, Міністерство релігії, Кооперативний офіс, Управління промисловості та торгівлі, голови районів, KUA, голова Центру громадського здоров'я, пов'язані сектори на підрайонному рівні, PLKB, акушерки, сільські голови, служби соціального забезпечення, керівники РКК / відповідних секторів, BPD, LPMD, Toga / Toma (RW / Kasun), PPKBD / Sub PPKBD, профільні кадри та сім'ї. Результати дослідження є чинниками успіху у створенні якісних сімейних селищ для вдосконалення програми Bangsa Kencana та інших пов'язаних програм, а саме у сфері політики та зобов'язань, а також фінансової підтримки з боку регента / мера, згурто-

ваності урядових чиновників із синергією всіх наявних робочих груп. Щодо показників успіху KB Village, сподіваємося, що POKJA (робоча команда) регентства та міста посилюватиме розуміння та внесок кожного міжгалузевого OPD у підтримку успіху KB Village. Крім того, є потреба в періодичному та інтегрованому моніторингу та оцінці для безперервності програми KB Village.

Ключові слова: посилення синергії, програма Bangsa Kencana, KB Village (якісне сімейне село).

LIST OF ABBREVIATIONS

KB / Kampung Keluarga Berkualitas: Quality Family Village
BKKBN: National Family Planning Coordinating Agency
SPKD / Strategi Penanggulangan Kemiskinan Daerah: Regional Poverty Reduction Strategy
RT / RW: community unit
PLKB / PKB: Field Extension Officers for Family Planning
BPD / Badan Permusyawaratan Desa: Village Consultative Agency
BKB / Bina Keluarga Balita: Toddler Family Building
BKR / Badan Keamanan Rakyat: People's Security Agency
BKL / Bina Keluarga Lansia: Elderly Family Building
PIK / Pusat Informasi dan Konseling: Information and Counseling Center
UPPKS / Usaha Peningkatan Pendapatan Keluarga Sejahtera: Efforts to Increase Prosperous Family Income
KKBPK / Kependudukan, Keluarga Berencana dan Pembangunan Keluarga: Population, Family Planning and Family Development
TPD / Tim Pemeriksa Daerah: Regional Investigation Team
PKK: Family Empowerment and Welfare
PUS: Couples of Reproductive Age
ABRI: Civil Servant
ALH / Anak yang lahir hidup: children born alive
PPKBD / Sub-PPKBD / Pembantu Pembina Keluarga Berencana Desa: Village Family Planning Assistant
Setda / Sekretariat Daerah: Regional Secretariat
Bappeda / Badan Perencanaan Pembangunan Daerah: Regional Development Planning Agency
IBI / Ikatan Bidan Indonesia: Indonesian Midwives Association
IWAPI / Ikatan Wanita Pengusaha Indonesia: Indonesian Entrepreneurs Association
ADD / Anggaran Dana Desa: Village Budget
POKJA / Kelompok Kerja: team work
BNN / Badan Narkotika Nasional: National Narcotics Agency
PKBM / Pusat Kegiatan Belajar Masyarakat: Community Learning Activity Centers
SKB / Sanggar Kegiatan Belajar Masyarakat: Community Learning Activity Center
Sekolah Kejar Paket: non-formal education
OPDKB / Organisasi Perangkat Daerah Kependudukan dan Keluarga Berencana: Population and Family Planning Regional Apparatus Organization
APBD / Anggaran Pendapatan dan Belanja Daerah: Regional Revenue and Expenditure Budget

КЛАУДІЯ ГОЛДІН — ЛАУРЕАТ НОБЕЛЕВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ЕКОНОМІКИ 2023 РОКУ

Премія Державного Банку Швеції пам'яті Альфреда Нобеля 2023 року присуджена американській дослідниці Клаудії Голдін. Як повідомили у Нобелівському Комітеті Королівської Академії наук, нагорода вручена «за покращання розуміння ролі жінок на ринку праці».

«Голдін дає змогу нам глибше зрозуміти фактори, що впливають на можливості жінок на ринку праці, та на те, наскільки затребуваною може бути їхня праця», — відзначено у повідомленні Комітету.

Економічна премія належить до категорії Нобелівських премій з найменшою кількістю жінок-лауреатів. За всю історію вручення жінки отримували її лише двічі: американка Еліонор Остром у 2009 р. та французенка Есер Дюфлю в 2019 р. Обидві розділили її з іншими нагородженими. Голдін стала єдиним лауреатом, що в історії премій з економіки є неординарною подією: наприклад, з 2000 по 2022 рік «одноосібні» премії були присуджені лише 5 разів. Ця премія, на відміну від Нобелівських премій з фізіології та медицини, хімії, фізики, літератури та премії Миру, була запроваджена не самим Альфредом Нобелем, а Шведським Національним банком у 1968 р.

Клаудія Голдін народилась у 1946 р. в Нью-Йорку. Отримала ступінь PhD in Economics Чиказькому університеті (1972 р.). Викладала у Віконсинському університеті, у Принстоні, Пенсильванському університеті. У 1990 р. вона стала першою жінкою, яка отримала безстрокову посаду професора (tenure) на економічному факультеті Гарварда, де викладає досі. У 2012—2014 рр. очолювала Американську Економічну Асоціацію, була

редактором *Journal of Economic History*; входила у редакційні ради низки наукових журналів. Лауреат багатьох академічних премій, зокрема премії IZA у сфері економіки праці (2016 р.), Mincer Prize за внесок у вивчення економіки праці (2009 р.). У 2020 р. увійшла до переліку Clarivate Citation Laureate in Economics за дослідження економіки праці та гендерного розриву в оплаті праці — перелік вчених, які, на думку компанії Clarivate, потенційно можуть отримати Нобелівську премію. Перелік складається щорічно виходячи зі значення цитування наукових праць ученого та його нагород. У 2022 р. Голдін увійшла до переліку Forbes 50 over 50, що містить 200 найбільш впливових жінок старших 50 років у сфері фінансів, бізнесу, культури та у соціальній сфері. Одружена із Лоуренсом Кацем, котрий також працює професором економіки у Гарварді. У співавторстві із ним Голдін написала книгу «*The Race between Education and Technology*» («Гонитва між освітою та технологіями») і кілька наукових праць.

Раніше, до досліджень Голдін, не існувало більш-менш послідовного підходу до вивчення жінок на ринку праці. Фахівці з історії фокусувалися лише на стабільності гендерних відмінностей соціального та економічного життя, а економісти вважали, що неможливо з історичних фактів будь-що отримати щодо жіночої праці. Натомість Голдін змогла їх дістати. Вона провела багато годин та місяців у національних архівах. Їй вдалось об'єднати підходи істориків та економістів. Її називають піонером гендерних досліджень ще й тому, що вона запропонувала концепцію, що пов'язала освіту, народжуваність, продуктивність, із соціальним та інституціональним ви- мірами.

Ключовою працею Голдін є книга «Розуміння гендерного розриву: економічна історія американських жінок» (1990) («*Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women (NBER Series on Long-Term Factors in Economic Development)*»¹), де досліджує історію жіночої праці з XVIII ст. до сьогодення, а також розкриває його значення для економічного зростання. Також вона досліджує питання, чому гендерні відмінності в оплаті праці та зайнятості виникли та продовжують існувати досі. Авторка показала, що загалом динаміка пропозиції жіночої праці у відповідь на індустріалізацію графічно має U-подібну форму. Аналіз різниці в оплаті праці, починаючи з XIX ст., дав змогу Голдін зробити три головні висновки. По-перше, цей розрив поступово знижується, причому це стало відбуватися ще до того, як жінки почали відстоювати свої права: з 1890—1930 рр., коли почав зростати найм жінок-службовців та частка жінок із

¹ URL: https://pdfkeys.com/download/3430559-Understanding_The_Gender_Gap_An_Economic_History_Of_American_Women_Nber_Series_On_Long_Term_Factors_In_Economic_Development.pdf

середньою освітою. По-друге, цей розрив не пояснюється різницею у продуктивності. Але, по-третє, після 1930-х рр. цей розрив у США майже не мінявся протягом половини століття, хоча ВВП на душу населення за цей час зріс утричі.

У праці «*The Quiet Revolution That Transformed Women's Employment, Education, and Family*» (2006)² («Тиха революція, що змінила зайнятість, освіту та сім'ю жінок») Голдін пояснила, чому гендерний розрив скорочується так повільно.

Очікування жінок відносно майбутньої роботи можуть бути значно заниженими, що призводить до недостатніх інвестицій в освіту. У 1900 р. у жінок не було ілюзій щодо кар'єри через їхні плани на одруження та появу дітей. Ці очікування відповідали реальності і передавалися донькам. Однак ті ж очікування були вже невірними для покоління жінок, котрі досягли свого повноліття у 1950-ті та 1960-ті рр. і які сформували свої очікування, як дівчата, чий матері сиділи вдома. Поколінню цих дівчат довелося провести значну частину свого життя на ринку праці. Але, якщо б вони це передбачили, їхні інвестиції в освіту були б більшими. Наступна когорта жінок, які досягли повноліття у 1970-ті та 1980-ті рр., уже скоригувала очікування та інвестувала в освіту більше. За класифікацією Голдін, трансформація участі жінок в економіці проходила у декілька етапів та була пов'язана зі зміною соціальної ролі жінки. Горизонт планування розширився, а робота замість засобу заробітку на життя набула суспільної цінності і стала кар'єрою.

Висновки Голдін про причини гендерних відмінностей на ринку праці, що були зроблені за даними більш ніж за два століття, дають розуміння про те, яка політика може спрацювати, а яка, навпаки, перешкоджає скороченню цього виду нерівності. Головний висновок полягає у тому, що джерело гендерного розриву міняється саме в той час, коли суспільство переходить від одного періоду розвитку до наступного, і на деяких етапах фактори взаємодіють. Це означає, що рецепт для скорочення гендерної нерівності має підбиратись залежно від ситуації. Наприклад, політика, спрямована на зростання рівня освіти жінок, що є сьогодні амбітною ціллю для багатьох країн з низькими доходами, не буде ефективною, якщо не зміняться соціальні норми, які перешкоджають виходу жінок на ринок праці, і зберігатимуться інституційні бар'єри.

У книзі «Кар'єра і сім'я: жіночий шлях до рівності довжиною у століття» (2021) («*Career and Family: Women's Century-Long Journey Toward Equity*») показано зміни у співвідношенні трудового та особистого життя у групах п'яти поколінь, що складаються в основному із білих американських жінок з вищою освітою. «Століття тому було зрозуміло, що жінка з вищою осві-

² URL: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/000282806777212350>

тою мала вибирати між кар'єрою та сім'єю. Сьогодні більше жінок, які закінчили коледж, ніж будь-коли раніше, і більше жінок хочуть мати кар'єру та сім'ю, але труднощі залишаються і на роботі, і вдома. У цій книзі простежується, як покоління жінок реагували на проблему балансу між кар'єрою та сім'єю, коли ХХ ст. зазнало кардинальних змін у гендерній рівності, показуючи, чому справжня рівність для пар із подвійною кар'єрою залишається, на жаль, недосяжною.

Спираючись на десятиліття своїх власних новаторських досліджень, Клаудія Голдін дає свіжий, глибокий погляд на різноманітний досвід жінок з вищою освітою з 1900-х років до сьогодні, досліджуючи прагнення, які вони сформували — і бар'єри, з якими вони стикалися — щодо кар'єри, роботи, шлюбу та дітей. Вона показує, скільки професій є “жадібними”, тобто такими, де роботодавці платять непропорційно більше за довгі робочі години та роботу у вихідні, і як це увічніює нерівність між жінками та чоловіками. Голдін демонструє, як епоха *Covid-19* серйозно завадила розвитку жінок, але у той же час зростання віддаленої та гнучкої роботи може стати “срібною підкладкою” пандемії.

Антидискримінаційні закони та неупереджені менеджери, хоч і цінні, але недостатні. “Кар'єра та сім'я...” пояснює, чому ми повинні фундаментально змінити спосіб роботи та цінність догляду, якщо ми коли-небудь хочемо досягти гендерної рівності та справедливості подружжя» — з анотації до книги³.

Напередодні присудження Голдін Нобелівської премії вийшла її нова робота «*Why Women Won*» («Чому жінки перемогли») про історію боротьби жінок за свої права з 1905 по 2023 р. Як пише Голдін, права жінок зробили дійсно «чудову кар'єру». Спочатку вони розширювались за рахунок підтримки дедалі більших різних соціальних груп. Тим паче, жінки залишались розділеними за сімейним станом, зайнятістю, регіоном проживання, релігійним поглядами, надто більше ніж чоловіки. А у 1970-ті рр. виникла значна група жінок, які виступили проти відмінних прав для жінок, і цей рух залишається потужною силою навіть сьогодні. Роботи Голдін виявили багато нових фактів щодо аспектів гендерних відмінностей, а також про те, як провідні сили цих відмінностей мінялись або не мінялись упродовж десятиріч або сторіч. Дослідження еволюції гендерних відмінностей Голдін здійснені на даних США з більш ніж 200 років. Проте, оскільки різні країни проходять подібні процеси трансформації, довгостроковий аналіз може надати інформацію про джерела сучасних відмінностей між країнами⁴.

³ URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691201788/career-and-family>

⁴ Claudia Goldin, 2023. «*Why Women Won*», NBER Working Papers 31762, National Bureau of Economic Research, Inc. URL: <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/31762.html>

«Зараз багато хто усвідомив, що потрібно змінити спосіб викладання економіки, щоб підвищити її привабливість для жінок. Проте, якщо чоловіки вивчають економіку тому що вони думають, що це про фінанси, то жінки вивчати економіку не хочуть тому, що також вважають: це про фінанси. Коли ми питаємо у жінок, чому вони не хочуть спеціалізуватися на економіці і чому хочуть спеціалізуватися на психології, <...> вони відповідають, що економіка — це не про людей, а психологія — про людей. Що ж, тоді нам потрібно краще вчити людей тому, що економіка — це люди».

Клаудія Голдін, з подкасту МВФ «Жінки в економіці»

Олена МАКАРОВА,
член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

СЕМІНАР «ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ»

Останніми десятиліттями відбувся бурхливий розвиток електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), під якими зазвичай розуміють будь-яку інформацію, створену, записану, оброблену або збережену в цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних, технічних, програмних або інших засобів, зокрема це — бази даних і електронні реєстри. А накопичення великих обсягів інформації у різних сферах функціонування державних органів і приватних компаній потребувало знаходження шляхів упорядкування та полегшення доступу до них. Для мешканців країни — це зменшення кількості звернень до державних органів, полегшення бюрократичних процедур, для підприємств і організацій — прискорення надання різноманітних послуг, у т.ч. державних. Створення системи електронних реєстрів і баз даних є дуже важливим і для проведення переписів населення, житла, сільськогосподарських тощо.

ЕІР дають змогу швидко та зручно отримувати інформацію. Україна має значні обсяги цифрових даних, які можуть бути використані для забезпечення ефективної роботи уряду, бізнесу, освіти та науки. ЕІР допомагають покращити доступ до освіти, сприяють розвитку дистанційного навчання та дозволяють широкому колу людей отримати необхідні знання та навички.

Крім того, ЕІР сприяють розвитку електронної комерції та електронного урядування. Це стимулює економічний розвиток країни, покращення бізнес-процесів та забезпечення більшої ефективності урядових послуг.

ЕІР також дозволяють громадянам більш зручно користуватися послугами держави, що сприяє збільшенню довіри до влади та покращенню якості життя. Ці ресурси мають великий потенціал для розвитку науки та досліджень, дають можливість швидко обмінюватися науковими даними, сприяють збереженню та аналізу великих обсягів даних, а також дозволяють проводити комп'ютерне моделювання та симуляції. Це допомагає вченим отримувати нові знання та розвивати нові технології, що веде до прогресу в різних галузях.

12 жовтня 2023 р. в приміщенні Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України відбувся семінар, присвячений питанням створення та розвитку системи електронних інформаційних ресурсів (ЕІР) в Україні, зокрема — електронних реєстрів і баз даних. У семінарі взяли участь співробітники та аспіранти Інституту. Метою семінару було обговорення результатів науково-дослідної роботи відділу демографічного моделювання і прогнозування та змін, які сталися у створюваній в Україні системі ЕІР протягом останніх років.

Під час семінару доповідач, М. В. Пугачова, доктор економічних наук та головний науковий співробітник відділу демографічного моделювання і прогнозування, проаналізувала зміни у законодавстві України щодо електронних інформаційних ресурсів, зокрема, визначення системи реєстрів та типів реєстрів. Також було розглянуто 32 інформаційні системи, бази даних і електронні реєстри за різними сферами використання, включаючи реєстри демографічного спрямування, ЕІР охорони здоров'я, соціальної сфери, податкові реєстри та інші. Були розглянуті зміни, які відбулися в електронних інформаційних ресурсах України за останні три роки, включаючи нові реєстри та ті, які планують створити у майбутньому.

Доповідач також відзначила недоліки у системі реєстрів, зокрема, відсутність ідентифікаторів фізичних осіб для зв'язування реєстрів і цифрових ідентифікаторів адрес. Підкреслено, що наразі неможливо використовувати унікальний номер запису у демографічному реєстрі (УНЗР) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП) для усіх мешканців країни.

Проведений семінар «Електронні інформаційні ресурси України» сприятиме удосконаленню знань щодо реєстрів, можливості використання інформації з цих реєстрів для наукових досліджень та практичного впровадження.

*Дмитро ШУШПАНОВ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

*Марина ПУГАЧОВА,
доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу
демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ»

Зростання конкуренції у глобальному масштабі ставить бізнес перед необхідністю привертати талановитих працівників, розвивати їх потенціал та забезпечувати конкурентоспроможність. Демографічні зрушення, як-от старіння населення та міграція, також впливають на цей процес. Інноваційні підходи до управління людськими ресурсами допомагають адаптуватись до цих змін, залучати талановитих молодих працівників та ефективно управляти багатокультурними командами. Технологічні перетворення (штучний інтелект, автоматизація та роботизація) теж впливають на цей процес. Інноваційні підходи до економіки людських ресурсів дозволяють пристосовуватись до змін, перекваліфікувати працівників та забезпечувати їх довгострокову зайнятість. Зростаюча увага до соціальної відповідальності бізнесу ставить перед ними вимогу розвивати людські ресурси відповідально та урахувувати потреби суспільства. Глобалізація також відіграє важливу роль, інноваційний розвиток економіки людських ресурсів дає бізнесу можливість пристосовуватися до глобальних викликів, сприяти культурній різноманітності та ефективно співпрацювати з міжнародними партнерами.

В Україні війна призводить до змін у соціально-економічному середовищі, зокрема до масштабного переселення населення, збільшення безробіття та змін у структурі зайнятості. Ці фактори створюють потребу у нових підходах до управління людськими ресурсами та змінюють вектори розвитку економіки. Одним із викликів є необхідність адаптації до змін у ринковому середовищі та пошуку нових можливостей для економічного зростання. Інноваційний розвиток економіки може сприяти зміні структури економіки, створенню нових робочих місць, розвитку нових секторів та підвищенню конкурентоспроможності. Це може бути досягнуто через впровадження нових технологій, стимулювання інноваційних підприємств та підтримку підприємництва.

Крім того, війна в Україні також створює великі виклики в сфері управління людськими ресурсами. Необхідно забезпечувати підтримку та захист прав працівників, а також розвивати системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників, щоб вони могли адаптуватись до змін у ринкових умовах та забезпечити стаке економічне зростання.

Одеським національним економічним університетом (м. Одеса, Україна) організована конференція, що відбулась 26 жовтня 2023 р. в онлайн-режимі. Співorganізаторами конференції виступили Університет Стерлінга (м. Стерлінг, Велика Британія), Аберіствітський університет

(м. Аберіствіт, Велика Британія), Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (м. Київ), Київський національний торговельно-економічний університет (м. Київ), Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (м. Київ), Донецький національний університет ім. Василя Стуса (м. Вінниця), Полтавський університет економіки і торгівлі (м. Полтава).

У конференції активну участь узяли співробітники Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Із доповіддю на тему: «Демографічна резильєнтність як основа забезпечення розвитку соціально-трудої сфери» виступив завідувач відділу демографічного моделювання та прогнозування доктор екон. наук, професор Дмитро Шушпанов. Зокрема він зазначив, що Україна, подібно до багатьох інших країн, стикалася зі значними демографічними викликами, і ці виклики підсилювалися через військову агресію РФ. Наслідки цих проблем є дуже серйозними для країни, призводячи до втрат населення та руйнування інфраструктури. Умови воєнного конфлікту спричиняють розлад в економіці та великі зміни у сфері виробництва та торгівлі, що викликає економічну та соціальну нестабільність. Ці фактори створюють складні умови для досягнення демографічної резильєнтності.

Демографічна резильєнтність стає критичним фактором для забезпечення розвитку соціально-трудої сфери в умовах післявоєнного відновлення України. Необхідно акцентувати увагу на аспектах: підтримці народжуваності, забезпеченні підтримки для сімей, адаптації до процесу старіння населення, а також до змін на ринку праці та інтеграції трудових мігрантів у майбутньому.

Результати I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні виклики інноваційного розвитку економіки людських ресурсів у глобальному вимірі» можуть бути впроваджені у різних сферах, зокрема для модернізації педагогічних підходів та навчальних програм, враховуючи сучасні тенденції в галузі економіки людських ресурсів. Підприємства можуть використовувати нові інноваційні підходи та стратегії, розглянуті на конференції, для покращення управління людськими ресурсами та розвитку бізнесу. Органи державного та регіонального управління, місцевого самоврядування можуть враховувати рекомендації та висновки конференції у розробленні стратегій у галузі розвитку людських ресурсів і соціальної економіки.

*Дмитро ШУШПАНОВ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи НАН України*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ»

У повоєнному відновленні України важливе місце займатиме розвиток агропромислового комплексу, тому вже зараз назріла необхідність змін у професійній підготовці кваліфікованих працівників для аграрного сектору економіки. Саме цій проблемі було присвячено науково-практичну інтернет-конференцію «Інноваційні технології при підготовці фахівців агропромислового комплексу в умовах повоєнної розбудови України», організовану Білоцерківським інститутом неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України і проведеною наприкінці вересня 2023 року. Її метою стало обговорення сучасних організаційно-методичних засад упровадження та реалізації інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців агропромислового комплексу (АПК) для задоволення повоєнних потреб особистості, суспільства, економіки в Україні.

У роботі науково-практичної конференції взяли участь представники наукових установ, вітчизняних закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Більше ніж 200 учасників конференції змогли підключитись і прослухати доповіді, поставити питання, запропонувати ідеї. Усвідомлення відповідальності кожного присутнього за майбутнє нашої країни було посилено хвилиною мовчання з метою вшанування світлої пам'яті загиблих унаслідок збройної агресії РФ проти України.

Інтернет-конференція охопила різноманітні тематичні напрями, як-от: інновації у сфері підготовки фахівців АПК; виклики, тенденції, повоєнні перспективи розвитку АПК; методика формування загальних та фахових компетентностей здобувачів закладів професійної та фахової передвищої освіти; інклюзивне навчання фахівців сфери АПК; організація науководослідної роботи; проблеми екологізації освіти, зелені технології в підготовці фахівців АПК для задоволення повоєнних потреб та інші. Впровадження у життя задумів неможливе без людських ресурсів, тому демографічні процеси і перспективи також були у центрі уваги.

У доповіді кандидата економічних наук Світлани Аксьонової охарактеризована демографічна ситуація в Україні напередодні широкомасштабного вторгнення, загрози і виклики, які існували тоді, й ті, що виникли в останні два роки. Повномасштабна війна лише поповнила низку чинників демографічної кризи, адже зниження народжуваності почалось ще в 2013 р., а період 2014—2021 рр. був складним для більшості сімей в Україні (зокрема, й через пандемію *Covid-19* у 2020—2021 рр.). У важкі періоди соціально-економічних криз сім'ї, як правило, наважуються народити первістка, а народження наступних дітей зазвичай відкладаються. Отож, тривале

зменшення числа народжених на сучасному етапі в Україні у перспективі впливатиме на чисельність потенційних здобувачів середньої професійної і вищої освіти.

За результатами конференції була сформована позиція щодо необхідності тісної взаємодії між закладами освіти та роботодавцями, налагодження партнерських стосунків та співпраці, що сприятиме розвитку як освітньої сфери, так і ринку праці.

*Світлана АКСЬОНОВА,
кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

КОНФЕРЕНЦІЯ «НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДІ»

Конференція під назвою «Надання соціальних послуг в громаді: підсумки та результати» пройшла 11 жовтня 2023 року у м. Києві з метою підведення підсумків та оцінки результатів реалізації надзвичайно важливого для України Проекту Світового банку «Надання соціальних послуг в громаді».

В Україні внаслідок складних соціально-економічних трансформацій та перманентних кризових явищ, ще до початку повномасштабної війни, виникали осередки високої бідності та соціальної вразливості серед окремих груп населення. Державна соціальна підтримка в Україні традиційно представлена широким спектром соціальних допомог, соціальних послуг, соціальних пільг та субсидій, які охоплюють найменш забезпечені та найбільш вразливі категорії населення: близько десяти основних програм державної соціальної підтримки та понад 50 тих, що стосуються пільгового забезпечення та субсидування різних соціально вразливих категорій населення¹. Окремою складовою соціальної підтримки є система соціальних послуг², яка постійно вдосконалюється на законодавчому рівні, зокрема шляхом розширення переліку базових соціальних послуг, удосконалення механізмів регулювання процесів надання тощо. Децентралізація та передача повноважень з соціального обслуговування громадян на місцевий рівень мали покращити адресність послуг та їх відповідність потребам, проте для більшості територіальних громад (ТГ) надання соціальних по-

¹ Нормативні документи щодо гарантування соціального захисту в Україні. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pilgi.html> 23.09.2023

² Регулюється Законом України «Про соціальні послуги» (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1875-IX від 16.11.2021, № 2193-IX від 14.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> 23.09.2023

слуг не стало пріоритетним напрямом діяльності, органи місцевого самоврядування виділяли фінансові ресурси на такі цілі за залишковим принципом, тому часто коштів вистачало лише на мінімальну підтримку системи, а про відповідність потребам, а тим більше про розвиток соціальних послуг, мова взагалі не йшла.

У результаті на місцях виник комплекс проблем щодо забезпечення населення соціальними послугами, основною причиною яких, крім обмежених фінансових можливостей ТГ, була відсутність розуміння на рівні органів місцевого самоврядування, як саме потрібно оновлювати систему надання соціальних послуг у громаді й планувати необхідні видатки на соціальні цілі. Крім того, значна кількість громад була створена на базі населених пунктів, що не мали свого відділення соціального захисту і, відповідно, будь-якого досвіду соціальної роботи. Тому, виходячи з розуміння нагальних проблем, а також необхідності забезпечення успішної реалізації державної політики в сфері надання соціальних послуг, зокрема через посилення спроможності ТГ у забезпеченні мешканців якісними соціальними послугами, підвищення доступу до соціальної та комунальної інфраструктури громади, поліпшення охоплення послугами вразливих груп населення, Уряд України за підтримки Японського фонду соціального розвитку (*JSDF*) через Міжнародний банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) розпочав реалізацію даного Проєкту. Відповідальним за впровадження проєкту від Уряду України було визначено Український фонд соціальних інвестицій (УФСІ).

Впровадження проєкту «Надання соціальних послуг в громаді» розпочалося у грудні 2018 р., а термін реалізації спливає у жовтні 2023 р. Впродовж 2019 р. у 30 пілотних громадах Одеської та Тернопільської областей за технічної підтримки міжнародних та національних експертів було проведено низку заходів з підготовки до відбору громад, які мали стати бенефіціарами Проєкту. У 2020 р. затверджено 10 найвище оцінених мікропроєктних пропозицій територіальних громад, які фінансувалися за рахунок коштів гранту (у обсязі до 140 тис. дол. США на кожен з мікропроєктів). Реалізація Проєкту припала на складний період — спочатку пандемія *Covid-19* та карантинні обмеження, а 24 лютого 2022 р. почалася повномасштабна війна, яка не лише ускладнила роботи в рамках проєкту, а й спричинила посилене навантаження на систему соціального захисту пілотних областей. Проте, незважаючи на серйозні виклики та ускладнені умови реалізації Проєкту, всі заплановані цільові показники було досягнуто, а мікропроєкти продемонстрували виключно позитивні ефекти.

У рамках роботи конференції підведено підсумки реалізації Проєкту, презентовано результати проведеного Українським центром соціальних реформ фінального дослідження з оцінки Проєкту, зокрема, порівняно з початковим дослідженням, а також продемонстровано наслідки впрова-

дження 10 мікропроектів щодо створення інфраструктури надання соціальних послуг у громадах Одеської та Тернопільської областей з метою поширення досвіду у створенні та організації нових соціальних послуг у громаді, покращенні якості таких послуг. Участь у заключній конференції взяли представники Міністерства соціальної політики України (виступили заступниця міністра Уляна Токарева та заступниця генерального директора Директорату розвитку соціальних послуг Оксана Суліма), Національної сервісної соціальної служби та її регіональних органів в Одеській та Тернопільській областях, керівники Проекту від Світового Банку, т. в. о. виконавчого директора УФСІ Олег Овчінніков та координаторка Проекту Ольга Крентовська, заступник голови Тернопільської обласної військової адміністрації Віктор Устенко, керівники пілотних громад, керівники департаментів соціального захисту населення Одеської та Тернопільської обласних військових державних адміністрацій, керівники суб'єктів надання соціальних послуг територіальних громад Одеської та Тернопільської областей, команда Проекту, а також науковці ГО «Український центр соціальних реформ» (УЦСР), які виступали експертами з оцінки проекту. Всього учасниками заходу були 200 осіб.³

Учасники конференції обговорили актуальні питання щодо стратегії розбудови системи соціальних послуг на рівні громади; державної та міжнародної підтримки процесу створення нової системи соціальних послуг в Україні; обміну досвідом щодо участі громад у проектах міжнародної технічної допомоги; поширення досвіду з реалізації інфраструктурних мікропроектів, набутого у ході реалізації Проекту «Надання соціальних послуг в громаді», та практик у сфері надання соціальних послуг; перспективи створення ринку соціальних послуг. Після вітальних слів від керівників та координаторів Проекту з боку Світового банку та Українського фонду соціальних інвестицій, а також від керівництва Міністерства соціальної політики України та Тернопільської обласної військової адміністрації, відбулося представлення результатів реалізації Проекту від пілотних областей (Одеської та Тернопільської).

З розгорнутою презентацією «Основні напрями державної політики щодо розвитку системи соціальних послуг в Україні» виступила заступниця генерального директора Директорату розвитку соціальних послуг Міністерства соціальної політики України Оксана Суліма. Було детально проаналізовано зміни, які відбулись у законодавчому полі, інших нормативних документах, інституціональних механізмах реалізації політики та інформаційному забезпеченні процесу управління системою соціальних послуг в Україні за період реалізації проекту.

³ URL: <https://usif.ua/news/provedeno-konferentsiiu-prysviachenu-zavershenniu-vprovadzhenniu-proiektu-nadannia-sotsialnykh-posluh-u-hromadi> 23.09.2023

Далі робота конференції проходила у форматі двох панельних дискусій. На першій дискусії «Розвиток соціальних послуг в сільській місцевості» були представлені основні результати впровадження мікропроектів у Коноплянській та Ясківській сільських територіальних громадах Одеської області, а також у Вишнівецькій та Скала-Подільській громадах Тернопільської області. На другій панельній дискусії «Розширення надання соціальних послуг в невеликих міських територіальних громадах» були обговорені питання розвитку соціальних послуг у рамках мікропроектів у Почаївській та Вилківській міських громадах; створення спеціалізованих соціальних послуг у Зборівській та Борщівській міських громадах Тернопільської області; розвиток послуг у ході реалізації проекту у Балтській та Біляївській міських громадах Одеської області.

Від представників громадських організацій-надавачів соціальних послуг з презентацією «Сучасні тенденції розвитку національного ринку соціальних послуг» виступив голова Виконавчого комітету Громадської спілки «Всеукраїнське об'єднання надавачів соціальних та реабілітаційних послуг» Микола Кутаф'єв.

На конференції були презентовані результати фінального дослідження з оцінки Проекту, зокрема порівняно з початковим дослідженням. У рамках Проекту початкове та фінальне дослідження було виконано фахівцями Українського центру соціальних реформ, які за спеціально розробленою методологією на першому етапі впровадження проекту здійснили опитування працівників сфери надання соціальних послуг та потенційних і фактичних отримувачів соціальних послуг з метою з'ясування їхніх ключових потреб та «вузьких» місць соціальної сфери у пілотних регіонах. Фінальне дослідження було зосереджене на оцінці результатів, досягнутих у ході реалізації проекту, шляхом співставлення відповідей початкового та фінального опитувань, а також через суб'єктивне сприйняття мешканцями пілотних громад та працівниками з надання соціальних послуг тих змін, які відбулися за останні три роки, в тому числі, завдяки діяльності Проекту. На конференції науковцями УЦСР було представлено дві презентації за результатами фінального дослідження з оцінки проекту: 1) «Презентація загальних результатів фінального дослідження з оцінки Проекту “Надання соціальних послуг в громаді”» (з акцентом на методологію дослідження та опитування працівників у сфері надання соціальних послуг пілотних регіонів) та 2) «Результати фінального дослідження з оцінки Проекту “Надання соціальних послуг в громаді”» (з представленням оцінок мешканців громад пілотних областей, які отримують соціальні послуги, щодо стану надання послуг та змін за останні три роки).

Загалом результати, отримані за підсумками реалізації Проекту, продемонстрували позитивний досвід, що було зазначено всіма учасниками. Незалежні опитування отримувачів соціальних послуг у громадах та

працівників, які ці послуги надають, свідчать, що позитивний ефект було досягнуто, оскільки більшість опитаних не просто відмічали зміни за останні три роки, а й обґрунтовували позитивні відповіді у відкритих питаннях.

Найважливіший урок, який продемонстрував Проєкт, — все можна здійснити і реалізувати за наявності бажання та ініціативи на рівні громади. Найголовніше — усвідомлення самої проблеми та необхідності її вирішення. Громади, відібрані на мікропроєкти, отримали унікальний шанс реалізувати ідеї, які потребували серйозних фінансових витрат, подекуди непідйомних для бюджету громади. Представники цих громад розповідали, що з позицій сьогодення важко повірити, що вони змогли зрушити з місця проблеми, які здавалися нереально складними. Основний позитивний ефект Проєкту — це збільшення охоплення соціальними послугами вразливих верств населення та розширення спектра наданих послуг: як у громадах, що реалізували мікропроєкти, так і серед інших громад-учасників.

Другий результат, який заслугоує окремої уваги, — значний сегмент навчальних заходів. Системні та різноманітні навчання, які охоплювали працівників з надання соціальних послуг у пілотних областях, мали не лише прямий ефект у вигляді покращення знань та навичок, набуття досвіду та ознайомлення з кращими практиками. Навчання загалом підвищило потенціал працівників, оскільки вони набули звичку до постійного навчання та самовдосконалення. Опитування працівників показало, що вони активно використовують набуті знання і розуміють, чому хотіли б ще навчитися в майбутньому.

Отже, найкращий шлях забезпечити громаду потрібними спеціалістами, включаючи навіть вузькопрофільні спеціальності, — це налаштувати працівників на набуття нових знань та на освоєння супутніх компетенцій, а також залучення активних мешканців громади (зокрема, вчорашніх випускників ВНЗ, які здобули середню освіту в громаді) до новостворених структур з надання соціальних послуг на інноваційному рівні.

Серед заходів, які можна було б реалізувати в аналогічних проєктах у майбутньому, хотілось відмітити важливість просвітницької роботи серед голів громад та керівників місцевих відділів соціального захисту щодо необхідності покращувати систему соціальних послуг та намагатись брати участь в усіх проєктах такої спрямованості. Під час конференції голови громад-учасниць мікропроєктів говорили, що на старті не розуміли важливості вдосконалення системи соціальних послуг для громади загалом. Результати їх вразили не лише в контексті покращення якості обслуговування вразливих верств населення, але й щодо впливу на громаду: її згуртованість, загальну привабливість, що безумовно в майбутньому сприятиме підвищенню їх спроможності.

Отже, за підсумками обговорення результатів впровадження Проекту «Надання соціальних послуг в громаді» було зроблено низку важливих висновків та поставлено актуальні питання, розв'язання яких стане завданням майбутніх проектів та відповідних управлінських рішень. Підсумкові дискусії та обговорення основних результатів, висвітлені на конференції, дали змогу винести певні уроки, що стане в пригоді для майбутньої діяльності у сфері надання соціальних послуг та для розбудови системи соціального обслуговування на рівні громад.

Людмила ЧЕРЕНЬКО,

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

Інтернет-конференції стають невід'ємною частиною наукового життя, надають можливість ділитися розробками і досвідом, отримувати зворотний зв'язок, пропонуючи нові підходи. У цей період випробувань, який проходить українське суспільство, вони дають змогу науковцям лишатися в науковому мейнстрімі, не порушуючи при цьому норм безпеки, що є надзвичайно важливим під час масованих ракетних обстрілів. Проте не варто думати, що зникло бажання «живих» дискусій і спілкування, бажання відчувати силу «егрегора», сформованого думками людей, об'єднаних прагненням удосконалити ту чи іншу сферу людського буття.

12—13 жовтня 2023 року Національним інститутом економічних досліджень Республіки Молдова було проведено чергову Міжнародну науково-практичну конференцію «Економічне зростання в умовах глобалізації», в роботі якої дистанційно взяли участь науковці відділу досліджень демографічних процесів та демографічної політики Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Михайла Птухи НАН України. Секція конференції «Міграція та демографічні зміни: виклики та публічні політики» була присвячена демографічній проблематиці. Вчені з різних країн піднімали проблеми трансформацій інституту сім'ї та сімейного складу населення, міграцій та інтеграції різних груп населення, демографічного старіння в соціальному контексті, гендерно зумовленого насильства, приділили увагу окремим факторам народжуваності й репродуктивного здоров'я, а також політиці забезпечення демографічної резильєнтності та ін.

На конференції українськими науковцями представлено низку доповідей з різних питань, що стосуються специфіки соціально-демографічної ситуації в Україні в умовах війни. В доповіді «Стратегії генеративної ак-

тивності в умовах потрясінь: досвід України» (доктор економічних наук Ірина Курило, кандидат економічних наук Світлана Аксьонова) було висвітлено поведінкові стратегії щодо народження дітей в небезпечних умовах та піклування про їх безпеку й виховання, виділено окремі різновиди стратегій, узагальнено досвід трансформацій «відповідального батьківства». Кандидат економічних наук Людмила Слюсар присвятила свою доповідь проблемам дітей, позбавлених батьківського піклування та їх загостренню внаслідок війни РФ проти України, висвітливши особливості сучасного становища цих дітей, масштаби відповідних проблем тощо. В доповіді кандидата економічних наук Ірини Майданік окреслено спектр проблем, пов'язаних із вимушеною міграцією українців-утікачів від війни, з питаннями їхньої безпеки, повернення та ін. Проблем українських мігрантів-біженців та соціальної політики й волонтерського руху, спрямованого на їх підтримку, торкалися в своїх виступах і дослідники з інших країн (Молдови, Румунії).

*Ірина КУРИЛО,
доктор економічних наук, професор
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

МІЖНАРОДНИЙ (ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ) СЕМІНАР «РИНОК ПРАЦІ, МІГРАЦІЯ ТА ДЕМОГРАФІЯ В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ» (м. Київ, 25 жовтня 2023 р.)

25 жовтня 2023 року в приміщенні Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся Польсько-український науковий семінар «Ринок праці, міграція та демографія в контексті відбудови та модернізації України». Організаторами семінару виступили Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Центр досліджень міграції Варшавського університету в партнерстві з Польсько-Американською Фундацією Свободи (в рамках програми RITA — «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії»), Польсько-українською господарчою палатою, Міністерством економіки України та Міністерством сім'ї та соціальної політики Республіки Польща.

Більшість учасників були присутні офлайн, зокрема близько десяти представників наукових кіл Республіки Польща прибули до Києва, щоб підтримати українських науковців та полісімейкерів у складний період воєнного стану, який переживає Україна.

Як Польща, так і Україна пережили значну трудову еміграцію у ХХ столітті. Вторгнення військ РФ 24 лютого 2022 р. на території України призвело до безпрецедентних, наймасовіших у Європі після Другої світової війни переміщень населення. Мешканці регіонів України, прилеглих до зони бо-

йових дій, та окупованих територій стали виїздити не лише до відносно безпечних українських регіонів, але й до зарубіжних країн. Понад рік після повномасштабного вторгнення перше місце за кількістю вимушених зовнішніх мігрантів з України посідала саме Польща і лише навесні 2023 р. її почала випереджати Німеччина. Під час Сесії I «Вплив трудової міграції на демографічну ситуацію та ринок праці — порівняння Польщі та України» було обговорено вплив еміграційних процесів на демографічну динаміку, трансформації попиту та пропозиції робочої сили, а також питання впливу грошових переказів мігрантів на добробут їхніх родин та економічний розвиток країн походження. Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, академік НАН України Елла Лібанова у своєму виступі окреслила шість основних завдань української держави у царині регулювання міграцій та ринку праці: 1) повернення мігрантів; 2) запобігання ризику повторного безповоротного виїзду; 3) запобігання перетворенню циркулярної міграції у постійну форму; 4) регулювання імміграції до України; 5) підвищення економічної активності населення, передовсім жінок; 6) зміна ставлення молоді до освіти, стимулювання набуття навичок, яких потребує і потребуватиме економіка України.

Сесія II «Вимушена міграція, спричинена агресією Росії проти України — погляд з боку країни походження (Україна) та приймаючої країни (Польща)» була присвячена обговоренню поточної ситуації на ринку праці в Україні та Польщі з точки зору впливу процесів зовнішньої та внутрішньої вимушеної міграції. Завідувач сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, кандидат екон. наук Олексій Позняк у своєму виступі визначив проблеми оцінювання параметрів міграції та демографічного розвитку в Україні в умовах повномасштабної війни, окреслив можливі причини відмінностей даних різних джерел, проаналізував перспективи повернення вимушених зовнішніх мігрантів та його чинники, підняв питання щодо рішення переселенців залишатися на новому місці проживання або повернутися до місць попереднього проживання, оцінив можливі зміни територіальної структури населення України у повоєнний період порівняно з початком 2022 р.

Метою Сесії III «Відбудова та модернізація України після російської агресії — ринок праці, міграція та демографічні перспективи» стало визначення сценаріїв забезпечення України робочою силою в процесі повоєнного відродження. Зокрема, обговорювалися стратегії стимулювання зворотної міграції, вторинної інтеграції мігрантів та пов'язані з цим виклики.

Підводячи підсумки семінару, представники організаторів наголошували на важливості збереження, розширення та розвитку співробітництва між науковцями двох країн.

Олексій ПОЗНЯК,

кандидат економічних наук, завідувач сектору

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

**МІЖНАРОДНИЙ СЕМІНАР «НОВА ХВИЛЯ
МІГРАЦІЇ ЯК РЕАКЦІЯ НА ПОВНОМАСШТАБНЕ
РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ:
СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ
ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»
(м. Бремен, Німеччина, 17—18 липня 2023 р.)**

У липні 2023 року, в атмосфері активних обговорень та досліджень, відбувся важливий міжнародний семінар, організований кафедрою інноваційної економіки та структурних змін факультету бізнесу та економіки університету Бремена за підтримки фонду «Фольксваген». Захід у форматах офлайн та онлайн об'єднав учених та дослідників з України та Європейського Союзу для вивчення соціальних та економічних наслідків повномасштабної російської агресії в Україні, а також реакції ЄС на цю драматичну подію.

Семінар розпочався вітальними словами організаторів заходу, вони підкреслили важливість дослідження інтеграції та адаптації вимушених мігрантів з України. Семінар був розділений на декілька тематичних секцій, у кожній розглядали різні аспекти міграції та соціально-економічні виклики, пов'язані з великими обсягами вимушеної міграції з України.

Плеяда вчених з Франції, Німеччини, Польщі, Чеської Республіки та України поділилися результатами своїх досліджень і досвідом. Вони представили доповіді на різні теми, включаючи взаємозв'язок політичної і соціальної нестабільності зі стрімкою зміною міграційних потоків, роль стратегічної комунікації в підтриманні соціополітичної стабільності в Україні. Другий день семінару був присвячений дослідженню соціальної адаптації українських утікачів від війни та їх ролі у сучасному європейському суспільстві. Виступи охопили широкий спектр питань, зокрема економічні виклики, пов'язані зі стрімким припливом українських мігрантів у країни перебування та їх соціокультурну адаптацію.

Активну участь у семінарі взяли науковці сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Завідувач сектору, кандидат економічних наук Олексій Позняк представив (у форматі онлайн) своє бачення міграційної складової відновлення трудового потенціалу повоєнної України. Провідний науковий співробітник, кандидат соціологічних наук Ірина Майданік була присутня офлайн і виступила модераторкою різновекторної секції про міграційні потоки, адаптацію внутрішньо переміщених осіб, пошук зниклих українців та звільнення з російського полону. Натомість власна презентація Ірини Майданік розкривала сутність взаємозв'язків українських мігрантів з батьківщиною та їх роль у формуванні намірів на повернення. Обидва виступи були насиченими цікавими статистичними даними та

мали важливе значення для розуміння впливу вимушеної міграції на економіку та суспільство.

Заключне панельне обговорення учасників семінару окреслило ключові висновки та перспективи для подальших досліджень. Було відзначено важливість співпраці між Україною та країнами Європейського Союзу в питаннях міграції та адаптації вимушених мігрантів, а також наголошено на необхідності подальших досліджень цієї тематики.

Семінар «Нова хвиля міграції як реакція на повномасштабне російське вторгнення в Україну: соціальні та економічні наслідки для України та країн Європейського Союзу» став важливою платформою для обміну досвідом та знаннями між вченими з різних країн. Він підкреслив актуальність питань міграції в сучасному світі та сприяв посиленню наукової мережі для подальшого обговорення та досліджень у цій галузі.

*Ірина МАЙДАНІК,
кандидат соціологічних наук*

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

До опублікування у фаховому журналі «Демографія та соціальна економіка» приймаються наукові праці, які ніколи не друкувалися раніше. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до мети статті (поставленого завдання). Публікація статей для авторів — **без оплати**. Стаття подається за адресою на сайті журналу.

Науковий журнал відповідає вимогам Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII, а саме статті 22 «Державна мова у сфері науки». Наукові статті та матеріали готуються і друкуються державною — українською та англійською мовами.

Стаття, подана без дотримання вимог, опублікуванню не підлягає. Рукопис не повинен перевищувати обсяг 25 сторінок (разом з літературою, анотаціями) формату А4, набір тексту через 1,5 інтервали. Поля: всі — по 2 см, абзац — відступ на 1,27 см. Шрифт: Times New Roman, розмір — 14, виконані на комп'ютері у редакторі Word for Windows (*.doc). Для публікації в науковому журналі статті подаються українською чи англійською мовами.

Разом зі статтею автор повинен надати підписаний Ліцензійний договір на використання твору (форма розміщена на сайті журналу).

Кожна стаття повинна мати коди УДК, JEL Classification, кожний автор — ідентифікатор ORCID, Scopus ID, Researcher ID.

Стаття має складатись із таких розділів: постановка проблеми, актуальність обраної теми, новизна, аналіз останніх досліджень і публікацій, постановка мети і завдань, методи дослідження, виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів, висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У кінці статті розташовують переліки посилань: Література, References, анотацію англійською мовою.

Обсяг анотації українською та англійською мовами — 300—400 слів (не менше 1800 знаків без пробілів).

Обов'язкові вимоги до анотацій. Вони мають бути: інформативними (без загальних слів); структурованими (відображати послідовну логіку опису результатів у статті); змістовними (відображати основний зміст статті; описувати актуальність дослідження, основну мету, новизну, методи дослідження; підсумовувати найбільш значущі результати); містити конкретизацію авторського внеску (що *проаналізовано, розроблено, запропоновано, обґрунтовано, здійснено, визначено, виявлено, впроваджено* тощо).

Авторська анотація має: містити пояснення, як було проведено дослідження, без методологічних деталей; не містити посилання та абревіатури.

Список **літератури** має бути оформлено відповідно до чинного Національного стандарту України (ДСТУ 8302:2015).

Назви праць у списку літератури розміщують у порядку цитування в тексті.

References. Україномовні та російськомовні джерела слід перекласти англійською мовою максимально точно. Усі джерела мають бути оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010. Якщо джерелу призначено номер DOI, автор статті зобов'язаний його вказати в кінці посилання на джерело. Якщо джерело має інтернет-посилання, то його обов'язково необхідно вказати. Посилатись на підручники, навчальні посібники, публіцистичні статті не доцільно. Міжнародний бібліографічний стандарт Правила для авторів APA-2010 необхідно також використовувати при посиланні на будь-які праці в тексті статті.

Список літератури та **References** має становити не менше **18—20 джерел**. Автор може робити посилання в Літературі на свої наукові твори, але **тільки на одну роботу**.

Матеріали, що публікуються в журналі, підлягають конфіденційному рецензуванню, кожна стаття отримує не менше двох рецензій. За потреби може застосовуватись додаткове незалежне конфіденційне рецензування.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) надані матеріали та здійснювати відбір статей. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень стаття може бути відхилена або направлена автору (авторам) на доопрацювання. Відхилені рукописи авторам не повертають. Рецензовані, доопрацьовані статті розглядає редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада Інституту.

Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікації.

Матеріали, що публікуються в журналі, віддзеркалюють точку зору авторів, яка не завжди може збігатись із позицією редакційної колегії.

Термін подання статей до журналу:

№ 1 — 20 грудня (подання журналу до друку у березні наступного року);

№ 2 — 10 березня (подання журналу до друку у червні поточного року);

№ 3 — 20 травня (подання журналу до друку у вересні поточного року);

№ 4 — 10 вересня (подання журналу до друку у листопаді поточного року).

До тексту статті обов'язково додається авторська довідка.

Детально всі вимоги висвітлено на сайті журналу <https://ojs.dse.org.ua>

ПРОХОДЖЕННЯ РЕЦЕНЗУВАННЯ СТАТЕЙ У НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

I. Наукові статті, що надійшли та зареєстровані у редакції журналу, проходять рецензування, яке виконують висококваліфіковані фахівці з відповідних наукових напрямів. Вони мають наукові ступені доктора або кандидата наук, дослідження і публікації за відповідною спеціальністю та тематикою. За необхідністю голова редколегії журналу додатково залучає фахівців за відповідною спеціальністю. У разі виявлення різних позицій рецензентів і автора стаття направляється третьому рецензенту та додатково розглядається на засіданні редколегії журналу. Рецензентів запрошують до співпраці з конкретними матеріалами голова редколегії журналу та його заступники.

У журналі запроваджено двостороннє конфіденційне (сліпе) рецензування.

II. Рецензент має розглянути статтю упродовж 10—12 робочих днів з моменту її отримання та направити рецензію до редакції журналу особисто чи електронною по-

штою. У випадку неможливості прорецензувати статтю (наприклад, через конфлікт інтересів) рецензент надсилає мотивовану відмову упродовж трьох днів із дня отримання листа від редакції журналу.

Строки рецензування в кожному випадку визначаються з урахуванням необхідності забезпечення умов для максимально оперативної публікації статті та не можуть перевищувати двох тижнів.

III. Рецензія має однозначно характеризувати теоретичну або прикладну значущість дослідження, співвідносити назву статті, мету статті і висновки автора з відомими науковими концепціями. Необхідним елементом рецензії є оцінка рецензентом особистого внеску автора статті в рішення розглянутої проблеми, її актуальності та новизни; а також визначення категорії, до якої належить стаття: містить наукові результати, науково-методична чи оглядова. Доцільно відзначити в рецензії відповідність стилю, логіки й доступності викладу наукового характеру матеріалу, повноту і достатність розкриття теми у викладі статті, в розширених анотаціях, оцінити достовірність і обґрунтованість висновків автора, повноту, достатність і актуальність цитувань, здійснених автором, дотримання ним наукової етики, зокрема відсутність у рецензованій статті плагіату.

Висновок рецензента, укладений за запропонованою редакцією формою, має бути підписаний рецензентом із зазначенням місця роботи, посади, наукового ступеня, вченого звання, дати завершення рецензування.

IV. У разі отримання рецензії з зауваженнями та рекомендаціями, стаття із анонімною копією рецензії направляється авторам на доопрацювання.

Під час доопрацювання статей за зауваженнями рецензентів автор виділяє у доопрацьованому електронному варіанті статті змінений текст, додані речення, таблиці, рисунки чи інший матеріал для оперативної перевірки рецензентом врахованих зауважень за наданими рецензіями.

Після отримання висновків рецензентів про придатність до опублікування доопрацьованих авторами статей редакційна колегія журналу ухвалює остаточне рішення щодо укладання змісту номерів журналу.

Вчена рада Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України затверджує до друку та опублікування в мережі Інтернет кожен номер наукового журналу.

V. Оригінали рецензій зберігаються в редакції журналу два роки.

VI. За наявності критичних зауважень рецензента до статті по суті, але за загальної позитивної рекомендації, редколегія може віднести матеріал до розряду полемічних і друкувати статтю з позначкою «Наукова дискусія».

GUIDELINES FOR AUTHORS

To be considered for a publication in the journal, only research papers that have never been published before are accepted. The article should be devoted to the relevant subjects, present the results of a thorough study, be characterized by innovations and scientific conclusions in accordance with article's goals (specified tasks). The publication is **free of charge** for the authors.

The scientific journal meets the requirements of the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" from 25.04.2019 № 2704-VIII Article 22 "State language in the field of science". Scientific articles and materials are prepared and published in the state — Ukrainian and English languages.

The length of accepted manuscripts should be 21 pages (including references and extended summaries) of A4 format, 1.5 spacing. All margins — 2 cm, indent — 1.27 cm, font: Times New Roman 14 pt saved in Word for Windows (*.doc). The articles are accepted in Ukrainian or English.

The author should also sign the License Agreement to agree with publication in the Journal (the Form of Agreement is available at the web-site).

Every manuscript should be classified with UDC, JEL Classification Codes, each author is an ORCID, Scopus ID, Researcher ID. **The scheme of situation of abbreviations**, font sizes, intervals, structure of paragraphs and subparagraphs, as well as references.

At the beginning of the article, authors' name and surname should be placed, as well as their academic degree and rank, position, affiliation, postal and electronic address, the publication's title, summary and the key words — **in two languages**.

The article should consist of the next structural components: description of the research problem, relevance of the theme, innovative character, analysis of the recent studies and publications, research methods, setting of the article's goal and tasks, the main findings of the study, conclusions and prospects of future studies in the field. The references are placed in the end of the article.

The Summary in Ukrainian and English should be within 300-400 words (not less than 1,800 printed signs).

Mandatory guidelines for the Summary: informing character (no general words); well-developed structure (successive logic of description of the article's findings: relevance of the study, the main purpose, novelty, research methods, should be assured); relevant (description of article's main contents; define the study's main tasks; summarize the key findings and their importance); detailed definition of the author's contribution (which positions are developed, proposed, defined, justified, made, revealed, etc.); compact character.

Author's summary should: explain the study's approaches, but without methodological details; provide no references and abbreviations.

The author can do the social work in Literature once for his own scientific work. All sources must be registered according to the international bibliographic standard APA-2010.

All manuscripts are subjects for internal and external review by the members of the Editorial Board, and experts from the respective research fields. The Editorial Board should receive at least one external review and at least one internal review. To ensure the fair examination of scientific value of manuscript, an independent blind review can be used (without mentioning the names of authors and reviewers).

The Editorial Board has a privilege to review, edit, abridge (not changing author's opinion), and select the manuscripts. In case of a negative review or important remarks, the manuscript can be returned to the author (authors) for working out. Declined manuscripts should not be returned. The manuscripts submitted with no consideration of the mentioned requirements, cannot be published in the Journal. The reviewed manuscripts are examined by the Editorial Board of the Journal and recommended by the Scientific Council of the Institute.

The author is responsible for authenticity of the information, data, references, names and translation.

The materials that are being published in the journal reflect the view of their authors, and not necessarily are agreeing with the position of Editorial Board.

Deadline for submission of articles to the journal:

No 1 — 20th of December (journal submission for publication in March of next year);

No 2 — 10th of March (journal submission for publication in June of this year);

No 3 — 20th of May (journal submission for publication in September of this year);

No 4 — 10th of September (journal submission for publication in November of this year).

The manuscript should be attached with the author's reference.

Is described at the web-site in details <https://ojs.dse.org.ua>

THE PROCESS OF REVIEWING THE ARTICLES SUBMITTED TO THE SCIENTIFIC JOURNAL DEMOGRAPHY AND SOCIAL ECONOMY

I. Academic papers submitted to the Editorial Office have to pass through the process of reviewing by highly qualified experts in the relevant research fields. The experts hold the academic degrees (Doctors of Science or Candidates of Science (PhD) and have experience in the related studies, as well as academic publications. In case of a need, the Chairman of the Editorial Board invites additional scientific experts.

If authors' views significantly differ from the reviewer's views, the article is submitted to the third party reviewer, while it is also discussed at the meeting of the Editorial Board. The reviewers are invited by the Chairman of the Editorial Board and the Deputy Chairman.

The blind peer review of two experts is conducted for all papers.

II. The reviewer should work on the article within 10-12 business days since the date of receipt and submit his/her review to the Editorial Board in person or by e-mail. If the reviewer is unable to review this article (for example, due to a conflict of interest), he/she should send the motivated rejection within 3 days.

The length of reviewing is identified individually in order to ensure the most expeditious publication of the article, but must not exceed two weeks.

III. The review should clearly identify the theoretical or practical significance of the study, and estimate the links between the article's title, objectives and conclusions with the existing scientific concepts. The reviewer should evaluate author's personal contribution to the study of research problems, its relevance and novelty; determination of which category the article belongs to: contains scientific results, scientific-methodical or review. It is purpo-

seful to mention the conformity of style, logics and comprehensibility of the presentation of research findings, as well as completeness and adequacy of representation in the title and the extended abstracts. Authors' conclusions might be evaluated in terms of reliability and validity, as well as ethical considerations, including plagiarism.

The review should be based on the proposed form, signed by the reviewer with identifying his affiliation, position, academic degree and title, date of signing the review.

IV. In the review provides additional comments and suggestions for the author, the paper is sent to the author with a confidential review.

When finalizing the articles with regard to the comments of reviewers, the author should mark the revised text, as well as amendments in the text, tables, figures and other additional information in order to enable the timely informing of the reviewer about the accepted suggestions.

After article's updating, the texts are sent to the reviewer to verify the accuracy of the revisions and amendments.

The final decision on publishing of the article is made by the Editorial Boars after receipt of the reviewer's conclusion.

Academic Council of the Ptoukha Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine approve for publication and publication on the Internet of each issue of the scientific journal.

V. The original texts of reviews are kept in the Editorial Office of the Journal for two years.

VI. In case of the reviewer's multiple critical comments, but general positive recommendations for publishing, the article might be placed in the category of polemical studies and marked with the note "Scientific discussion".

Розміщення журналу «Демографія та соціальна економіка» в міжнародних і вітчизняних наукометричних базах, репозитаріях і пошукових системах:

- **ERIH PLUS** — European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, Norwegian Centre for Research Data, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info?id=488830> (липень, 2016).
- **Index Copernicus** (Польща) <http://journals.indexcopernicus.com/+++p5172,3.html> (грудень, 2013).
- **Polish Scholarly Bibliography (PBN)** (Польща) — наукова база даних польського Міністерства науки и Вищої Ради. PBN є частиною POL-on-The System of Information on Higher Education, <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/56713> (квітень, 2018).
- **Ulrich's Periodicals Directory** (США) www.ulrichweb.serialssolutions.com (липень, 2013).
- **WorldCat**, https://www.worldcat.org/title/demohrafija-ta-socialna-ekonomika-demography-and-social-economy-demografija-i-socialnaja-ekonomika/oclc/907381882&referer=brief_results (листопад, 2013).
- **EZB** — Elektronische Zeitschriftenbibliothek (Universitätsbibliothek Regensburg, Німеччина), <http://ezb.uni-regensburg.de/?2815935> (серпень, 2016).
- **Google Scholar**, https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=BuMC3voAAAAJ&view_op=list_works&-sortby=pubdate (грудень, 2015).
- **IBSS: International Bibliography of the Social Sciences** (United Kingdom), http://www.proquest.com/documents/Title_List_-_International_Bibliography_of_the_Social_Sciences.html (липень, 2016).
- **CrossRef**, <https://doi.org/10.15407/dse> (грудень, 2015).
- **Наукова періодика України**, Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).
- **Інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки»**, Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (лютий, 2013).

«Demography and social economy» in international and domestic scientometric databases, repositories and search engines

- **ERIH PLUS** — European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, Norwegian Centre for Research Data, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info?id=488830> (2016).
- **Index Copernicus** (Poland), <http://journals.indexcopernicus.com/+++p5172,3.html> .
- **Polish Scholarly Bibliography** (PBN) (Poland) - a scientific database of the Polish Ministry of Science and the Supreme Council. The PBN is part of POL-on-The System of Information on Higher Education, <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/56713> (April, 2018).
- **Ulrich's Periodicals Directory** (CIIA), www.ulrichweb.serialssolutions.com (2013).
- **WorldCat**, https://www.worldcat.org/title/demografija-ta-socialna-ekonomika-demography-and-social-economy-demografija-i-socialnaja-ekonomika/oclc/907381882&referer=brief_results (2015).
- **EZB** — Elektronische Zeitschriftenbibliothek (Universitätsbibliothek Regensburg, (Germany), <http://ezb.uniregensburg.de/?2815935> (2016).
- **Google Scholar**, https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=BuMC3voAAAAJ&view_op=list_works&-sortby=pubdate (2015).
- **CrossRef**, <https://doi.org/10.15407/dse> (2015).
- **Academic Periodicals of Ukraine**, Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).
- **Information and analytical system «Bibliometrics of the Ukrainian Science»**, Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab) Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).

Адреса редакції:

Україна, 01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60

Тел.: (044) 486-62-37, 482-17-45, 486-04-97

E-mail: j_dse@ukr.net,

<http://ojs.dse.org.ua>

Редакційна підготовка до друку *О. М. Чадюк*

Технічний секретар редакційної колегії *Л. О. Григор'єва*

Редактор-перекладач англ. тексту *А. О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *Н. М. Коваленко*

Підп. до друку 21.12.2023 р. Формат 70 × 100/16.

Гарн. Minion Pro. Ум. друк. арк. 13,16. Обл.-вид. арк. 13,54.

Тираж 140 пр. Зам. № 7152

Видавець і виготовлювач ВД «Академперіодика» НАН України
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001